

— TÖRTÉNELMI NYOMOZÓ —

КТБ

СОВЕРШЕННО
СЕКРЕТНО

ДЕЛО №

447/3

АРХИВ

CVIGUN UTOLSÓ NAPJA

A GYÉMÁNTÜGY ÉS A KGB
HATALMI HARCA

ВНЕШНЯЯ РАЗВЕДКА

СОВЕРШЕННО
СЕКРЕТНО

HÁTTÉRGYÁR

A borító mesterséges intelligencia felhasználásával készült.

Történelmi nyomozó

CVIGUN UTOLSÓ NAPJA

A gyémántügy és a KGB hatalmi harca

© Háttérgyár, 2026

Minden jog fenntartva.

Kiadó: Háttérgyár

Kiadás éve: 2026

hattergyar.hu

Ez a mű szerzői jogi védelem alatt áll. Részleteinek bármilyen formában való sokszorosítása, terjesztése vagy nyilvánosan elérhetővé tétele a kiadó előzetes írásbeli engedélye nélkül tilos.

A borító mesterséges intelligencia felhasználásával készült.

Tartalom

Előszó	4
1. fejezet - Brezsnyev embere	11
2. fejezet - Andropov megkapja a KGB-t	19
3. fejezet - A főnök és az ellenőr	26
4. fejezet - Ki volt Szemjon Cvigun?	35
5. fejezet - Brezsnyev udvara	44
6. fejezet - Galina	53
7. fejezet - Az ellopott ékszerek	62
8. fejezet - Andropov nyomozni kezd	70
9. fejezet - A nyomozás útjában	78
10. fejezet - Szuszlov szobájában	85
11. fejezet - 1982. január 19.	92
12. fejezet - Az öngyilkos beteg	99
13. fejezet - Az ember, akit sarokba szorítottak	107
14. fejezet - Megölték Cvigunt?	114
15. fejezet - Brezsnyev hiányzó aláírása	122
16. fejezet - Hat nappal később meghalt Szuszlov	128
17. fejezet - Andropov útja szabaddá válik	136
Utószó - Mi történt Szemjon Cvigunna?	145
Kronológia	152
Szereplők	158

Források és forráskritika	165
Felhasznált és ajánlott irodalom	166
A főbb források részletes értékelése	168
A forrásokból jelenleg biztosabban megállapítható tények	174
A forrásokból nem bizonyítható biztosan	175
Forráshasználati megjegyzés	176

Előszó

1982 januárjában Moszkvában még senki sem tudhatta, hogy Leonyid Iljics Brezsnyev korszakának utolsó éve kezdődött el. A Szovjetunió főtitkára hónapok óta láthatóan rossz egészségi állapotban volt, az állami vezetés felső szintje előregedett, a gazdaság bajai egyre kevésbé voltak eltakarhatók, Lengyelországban pedig alig néhány héttel korábban vezették be a hadiállapotot. A politikai rendszer kívülről még változatlannak látszott. Az ország élén ugyanazok az emberek álltak, akik hosszú éveken át meghatározták a szovjet politikát, a változás azonban már elkezdődött.

Január 19-én meghalt Szemjon Kuzmics Cvigun hadseregtábornok, a Szovjetunió Állambiztonsági Bizottságának első elnökhelyettese. A KGB vezetésében Jurij Andropov után ő foglalta el az egyik legmagasabb pozíciót. Közel másfél évtizede tartozott az állambiztonsági apparátus moszkvai vezetői közé, személyesen ismerte Brezsnyevet, kapcsolatban állt a szovjet elit legfelső köreivel, és hosszú pályafutása alatt ahhoz a szűk csoporthoz került közel, amelynek tagjairól a szovjet nyilvánosság csak annyit tudhatott, amennyit a pártvezetés közölni kívánt.

Cvigun halála rövidesen találgatások tárgyává vált. A különböző változatok közül egyik sem volt jelentéktelen. Az egyik szerint súlyos rákbetegsége miatt lett öngyilkos. Egy másik úgy szólt, hogy a KGB korrupciós nyomozása eljutott Brezsnyev lányának, Galinának a környezetéig, és Cvigun olyan politikai helyzetbe került, amelyből nem látott kiutat. Megint mások azt állították, hogy nem önkézevel vetett véget életének, hanem az 1982-ben kibontakozó hatalmi küzdelem áldozata lett.

Még azok a férfiak sem ugyanúgy emlékeztek az ügyre, akik Cvigunt személyesen ismerték, vele dolgoztak, és a KGB vezetéséhez tartoztak. Vlagyimir Krjucskov, aki később maga is a szervezet elnöke lett, azt írta, hogy Cvigun hosszabb ideje rákbeteg volt. A betegség miatt korábban tüdejének egy részét eltávolították; később Krjucskov szerint a kór az agyat is érintette, memóriazavarokat és egyre súlyosabb fejfájást okozva. A tábornok sugárkezeléseken esett át, gyógyszereket szedett, időről időre kórházba került.

Filipp Bobkov, a KGB egyik legbefolyásosabb vezetője szintén a betegséget tartotta döntőnek. Évtizedekkel később határozottan visszautasította azt a verziót, amely szerint Cvigun Mihail Szuszlovval került volna konfliktusba egy korrupciós ügy miatt, majd a politikai

vereség következtében lett öngyilkos. Bobkov azt állította, hogy Cvigun utolsó hónapjaiban már alig dolgozott, rákbetegsége súlyosbodott, és amikor állapota elviselhetetlenné vált, maga döntött a halál mellett.

Más kortársak és későbbi szerzők egészen más történetet őriztek meg. Zsoresz Medvegyev az Andropovról írt munkájában már az 1980-as évek elején összekapcsolta Cvigun halálát a Brezsnyev család környezetében kibontakozó korrupciós nyomozásokkal. Leírása szerint a KGB olyan ügyekkel foglalkozott, amelyekben Galina Brezsnyeva ismerősei, Anatolij Kolevatov és a „Borisz, a Cigány” néven ismert énekes környezete került előtérbe. Külföldi tudósítók 1982 márciusában már olyan moszkvai hírekről számoltak be, amelyek Cvigun halálát ehhez az ügghöz kapcsolták.

Vlagyimir Szolovjov és Jelena Klepikova ennél is tovább ment. Andropovról szóló, 1983-ban megjelent könyvükben azt feltételezték, hogy Cvigun Brezsnyev embereként akadályozta Andropov politikai terveit, és halála része volt annak a hatalmi folyamatnak, amely végül megnyitotta Andropov útját a Kreml legfelső posztjához. A szerzők különösen nagy jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy Brezsnyev neve nem szerepelt Cvigun nekrológjának aláírói között. Ők ezt a

gyilkossági változat egyik jelének tekintették.

A probléma éppen az, hogy ugyanaz a mozzanat más forrásban az ellenkező következtetés alapjává vált. Bobkov szerint Brezsnyev nem azért nem írta alá a nekrológot, mert Cvigunt meggyilkolták, hanem azért, mert a főtitkár nem akarta aláírni egy öngyilkos nekrológját. Egyetlen hiányzó aláírásból így két teljesen eltérő történetet lehetett felépíteni.

R. Judson Mitchell a szovjet utódlási válságokról írt könyvében szintén gyanúsnak tartotta Cvigun halálát. Nem találta meggyőzőnek azt a képet, amely szerint a KGB első elnökhelyettese depressziós vagy öngyilkosságra hajlamos ember lett volna, és felvetette annak lehetőségét, hogy Cvigunt egy KGB-s likvidálási akció során távolították el. Mitchell maga is nagyrészt a korabeli moszkvai értesülésekből és a politikai erőviszonyok elemzéséből indult ki, vagyis következtetése nem tekinthető közvetlen bizonyítéknak.

Hat nappal Cvigun halála után meghalt Mihail Andrejevics Szuszlov, a Szovjetunió egyik legbefolyásosabb vezetője. Szuszlov hosszú ideje beteg volt, halála önmagában nem számított megmagyarázhatatlan eseménynek. Az időzítés azonban

elég volt ahhoz, hogy a két haláleset összekapcsolódjon. 1982 májusában Andropov elhagyta a KGB-t, és a párt központi apparátusában kapott vezető szerepet. November 10-én meghalt Brezsnyev. Két nappal később Jurij Vlagyimirovics Andropov lett a Szovjetunió Kommunista Pártjának főtitkára.

Utólag ebből könnyű egyenes vonalat húzni. Cvigun meghal. Szuszlov meghal. Andropov bekerül a pártvezetés központjába. Brezsnyev meghal. Andropov kerül a helyére. A történeti nyomozásnak azonban éppen az ilyen utólagos egyenes vonalakkal kell óvatosnak lennie. Az események sorrendje nem bizonyítja, hogy az egyik okozta a másikat, és a politikai haszon sem bizonyítja automatikusan, hogy annak későbbi élvezője idézte elő az eseményt.

A Cvigun-ügy különösen alkalmas arra, hogy megmutassa, milyen nehéz rekonstruálni a Szovjetunió legfelső vezetésének történetét. A rendszer működésének egyik alapja a titkosság volt. A vezetők egészségi állapotát államtitokként kezelték, a politikai döntések mögötti vitákat nem hozták nyilvánosságra, a KGB belső ügyeiről pedig még kevésbé lehetett ellenőrizhető információhoz jutni. A hivatalos sajtóból sokszor éppen az volt érdekes, ami kimaradt belőle.

Az emigráns szerzők és a nyugati sovietológusok ezért mozaikokból dolgoztak. Nekrológok aláíróit hasonlították össze, kinevezések sorrendjét figyelték, azt vizsgálták, ki hol állt a Lenin-mauzóleum tribünjén, és milyen mondat szerepelt egy-egy pártközleményben. A moszkvai külföldi tudósítók diplomatáktól, szovjet ismerősöktől és egymástól érkező információkat próbáltak ellenőrizni. Ebben a közegben egymás mellett terjedhetett megbízható értesülés, félig igaz történet, tudatos kiszivároztatás és közönséges pletyka.

Cvigun halála különösen jó példa erre. A betegsége valóságos lehetett. A korrupciós ügyek is valóságosak voltak. A Brezsnyev család környezetét érintő vizsgálatok szintén léteztek. Andropov valóban politikai hatalmat épített. Cvigun valóban Brezsnyev támogatásával került a KGB moszkvai vezetésébe. Ezekből azonban még nem következik automatikusan egyik halálmagyarázat sem.

Ez a könyv ezért nem abból indul ki, hogy Cvigunt meggyilkolták, és nem is abból, hogy halálában semmilyen politikai tényező nem játszott szerepet. A vizsgálat kiindulópontja egyszerűbb: mi az, amit a forrásokból valóban tudhatunk?

Ehhez először meg kell ismernünk azt az embert, akinek 1982. január 19-i halála ilyen sokféle történet kiindulópontjává vált.

HÁTTÉRGYÁR

1. fejezet - Brezsnyev embere

Szemjon Cvigun neve ma kevés ember számára ismerős Oroszországon és a volt Szovjetunió területén kívül. Pedig élete utolsó éveiben olyan intézmény egyik legmagasabb vezetője volt, amelynek hatalma jóval túlnyúlt a titkosszolgálat szűkebb értelemben vett feladatain. A KGB felügyelte a külföldi hírszerzést, az elhárítást, az állam vezetőinek védelmét, a határőrizet jelentős részét, és meghatározó szerepet játszott a rendszer politikai ellenfeleinek megfigyelésében. Első elnökhelyettesként Cvigun olyan információk közelében dolgozott, amelyekhez a szovjet elit túlnyomó többsége sem férhetett hozzá.

Utólag mégsem könnyű megmondani, mekkora volt a saját politikai súlya. Már ebben sincs egyetértés azok között, akik személyesen ismerték. Oleg Kalugin, a KGB külföldi hírszerzésének magas rangú tisztje kifejezetten lekicsinylően emlékezett rá. Szerinte Cvigun és Georgij Cinyov Brezsnyev emberei voltak, akiket azért helyeztek Andropov mellé, hogy a főtitkár bizalmi emberei ellenőrizhessék a KGB elnökét. Kalugin Cvigunt intellektuálisan gyenge, de alapvetően jóindulatú

emberként írta le, aki gyakran igyekezett lakáshoz, autóhoz vagy más nehezen hozzáférhető javakhoz segíteni a beosztottjait.

Ez a portré azonban maga is személyes visszaemlékezés, és Kalugin véleménye részben tükrözi azt a konfliktusos viszonyt, amelyben a professzionális hírszerzők egy része a pártapparátusból érkező vezetőkkel állt. Cvigun pályája valóban nem a külföldi hírszerzés klasszikus vonalán haladt. Nem tartozott azok közé, akik hosszú külföldi szolgálat vagy különleges műveletek révén szereztek szakmai tekintélyt. Pályája sokkal inkább összefonódott a pártállami apparátussal és a szovjet köztársaságok állambiztonsági szervezeteinek vezetésével.

Pályafutásának későbbi értelmezésében döntő szerepet kapott Moldva. Brezsnyev a második világháború után több magas párttisztiséget töltött be a Moldáv Szovjet Szocialista Köztársaságban, Cvigun pedig ugyanabban az időszakban dolgozott az ottani állambiztonsági apparátusban. A későbbi legendák szerint ekkor alakult ki közöttük szoros személyes barátság, amely később Cvigun egész karrierjét meghatározta.

Krjucskov visszaemlékezése ennél jóval óvatosabb. Ő azt írta, hogy Brezsnyev és Cvigun valóban ismerték egymást moldvai szolgálatuk idején, voltak hivatali kapcsolataik, de kapcsolatuk nem volt különösen szoros. Később pályájuk szétvált: Brezsnyev Kazahsztánba, majd Moszkvába került, Cvigun pedig előbb Tádzsikisztánban, később Azerbajdzsánban dolgozott.

Ez azért lényeges, mert a Cvigun-halál körül kialakult történetek egy része abból indul ki, hogy a KGB tábornoka Brezsnyev egyik legközelebbi embere volt. Ha ez túlzás, akkor az erre épített későbbi következtetések is felülvizsgálatra szorulnak.

Az viszont kevésbé vitatható, hogy Brezsnyev szerepet játszott Cvigun moszkvai előléptetésében. Krjucskov szerint amikor 1967-ben Jurij Andropov átvette a KGB vezetését, Brezsnyev felhívta figyelmét az akkor Azerbajdzsánban dolgozó Cvigunra, és azt javasolta, találkozzon vele, majd döntse el, alkalmas-e valamelyik központi vezetői tisztségre. Krjucskov külön hangsúlyozta, hogy Brezsnyev nem nevezte meg a konkrét posztot; szerinte Andropov döntött arról, hogy Cvigun elnökhelyettes legyen.

A különbség nem pusztán részletkérdés. Más politikai helyzetet jelent, ha Cvigunt Brezsnyev közvetlenül kényszerítette rá Andropovra, és mást, ha a főtitkár csak ajánlotta, a KGB új elnöke pedig elfogadta. A későbbi szerzők közül többen az első változatot tették magukévá. Moshe Lewin azt írta, Andropov idővel felismerhette, hogy első helyettese tulajdonképpen Brezsnyev embere, akinek egyik feladata a KGB elnökének megfigyelése volt.

Cvigun 1967. május 23-án lett a KGB elnökhelyettese, november 24-én pedig első elnökhelyettségé neveztek ki. Krjucskov szerint első időszakában elsősorban gazdasági és technikai részlegek felügyeletét kapta, és nagy energiával látott munkához. Nem tartozott azok közé a tisztviselők közé, akik pusztán reprezentatív feladatokkal elégedtek meg. Foglalkozott a helyi állambiztonsági szervezetek munkájával, és figyelmet fordított a KGB alkalmazottainak életkörülményeire is.

Politikai lojalitását ugyanakkor nem rejtette véka alá. Krjucskov szerint Cvigun nyíltan Brezsnyevhez igazodott, és hangsúlyozta, hogy támogatni fogja. A KGB vezetésében azonban nem ő volt az egyetlen, aki közvetlenebb kapcsolatban állt a főtitkárral. Georgij Cinyov még szorosabban kötődött Brezsnyevhez és

családjához. Krjucskov szerint Cinyov ezt nem is titkolta, sőt gyakran hangsúlyozta. Cvigun és Cinyov viszonya rossz volt, különösen azután romlott meg, hogy Cvigun első elnökhelyettségé lépett elő.

Már ez is árnyalja azt a később elterjedt képet, amely szerint a KGB vezetésében egyszerűen Andropov és Brezsnyev emberei álltak egymással szemben. A valóság bonyolultabb volt. A személyes kapcsolatok, intézményi érdekek és politikai lojalitások nem mindig estek egybe. Egy ember lehetett Brezsnyev protezsáltja úgy, hogy közben együttműködött Andropovval; lehetett riválisa egy másik, ugyancsak Brezsnyevhez kötődő vezetőnek; és támogathatott olyan intézkedéseket, amelyek nem feltétlenül szolgálták patrónusa családjának érdekeit.

Bobkov egészen más hangsúlyokkal emlékezett Cvigunra. Szerinte a professzionális csekisták között nem rendelkezett kiemelkedő tekintéllyel. Visszaemlékezésében felidézte azt is, hogy Cvigun egyszer egy láda konyakot küldött az új KGB-elnök, Andropov otthonába. Andropov felesége visszaküldte az ajándékot, és az esetnek híre ment a szervezetben. Bobkov ezt Andropov puritánabb vezetési stílusának példajaként használta.

Az epizód önmagában aligha mond el sokat Cvigun jelleméről, mégis jelzi azt a környezetet, amelyben dolgozott. A szovjet vezetés felső szintjén a személyes kapcsolatok és a hivatali kapcsolatok nehezen voltak szétválaszthatók. Ajándékok, nyaralók, különellátás, szolgálati autók, lakások és üdülők egész rendszere működött az apparátusban. A hivatalos ideológia egyenlőségről beszélt, miközben a nomenklatúra tagjai olyan javakhoz fértek hozzá, amelyekhez az átlagos szovjet állampolgár nem.

Cvigun maga is része volt ennek a világnak. Medvegyev kritikus képet festett róla: azt állította, hogy szeretett jól élni, pénzhez is erősen kötődött, és írói sikerei mögött részben mások munkája állt. Megemlíti Alekszej Kondratovicsot, a Novij Mir egykori szerkesztőhelyettesét mint Cvigun egyik irodalmi segítőjét. Medvegyev szerint a tábornok felesége is kihasználta férje pozícióját, például a moszkvai nemzetközi könyvvásárokon.

Ezeket a közléseket óvatosan kell kezelni. Medvegyev könyve közvetlenül az események után, emigrációban született, amikor a szovjet vezetés belső világáról sok információ még ellenőrizhetetlen volt. Maga a tény azonban, hogy Cvigun íróként és forgatókönyvíróként is

fellépett, nem kétséges. Művei elsősorban a háborús és állambiztonsági hősiesség világából merítettek. Ezzel olyan nyilvános személyiséget épített fel magának, amely szokatlan volt egy titkosszolgálati vezető számára.

Kalugin egyik emléke ugyanakkor kevésbé illik a szigorú apparatcsik sablonjába. Elbeszélése szerint Cvigun egyszer meglátta nála Szolzsenyicin Gulag szigetvilágának tiltott példányát, elkérte, elolvasta, majd érdeklődve kérte Kalugint, hogy más hasonló könyveket is adjon neki, ha külföldről érkeznek. Kalugin azt írta, Cvigun őszinte meglepetéssel olvasta Szolzsenyicin leírását a szovjet represszió gépezetéről.

Ha Kalugin emléke pontos, az eset különös fényt vet Cvigunra. Egy olyan szervezet egyik legmagasabb vezetője olvasott tiltott művet, amelynek feladatai közé éppen az ilyen könyvek terjesztésének megakadályozása tartozott. Ez azonban nem teszi belőle titkos reformert. Sokkal inkább azt mutatja, mennyire ellentmondásos lehetett a késő szovjet elit gondolkodása. Ugyanaz az ember szolgálhatta teljes lojalitással a rendszert, miközben kíváncsi volt arra is, amit a rendszer a nyilvánosságtól elzárt.

Cvigun politikai hitvallásáról Krjucskov egy tömör mondatot őrzött meg. Szerinte a tábornok azt mondogatta: „Haragudjon rám bárki, csak a szovjethatalom ne haragudjon.” A mondat valódiságát önálló forrásból nehéz ellenőrizni, de jól illeszkedik ahhoz a képhez, amelyet Krjucskov fest róla: Cvigun nem lázadó volt, hanem a rendszer hűséges embere, aki karrierjét és önazonosságát is ehhez kötötte.

Éppen ezért válik majd különösen fontossá az a kérdés, mi történhetett vele pályája végén. Ha valóban ilyen ember volt, mi vihette rá arra, hogy saját kezével vessen véget életének? Ha súlyos betegsége elegendő magyarázat, miért kapcsolódott halála szinte azonnal a Brezsnyev család korrupciós ügyeihez? Ha viszont politikai konfliktusba került, miért olyan kevés a közvetlen bizonyíték erre?

Ezekre a kérdésekre csak akkor lehet válaszolni, ha előbb megértjük Jurij Andropov helyzetét. Cvigun 1967-ben nem egyszerűen Moszkvába költözött. Egy olyan KGB-be érkezett, amelyet a pártvezetés éppen át akart alakítani, és amelynek új elnöke tizenöt év alatt a Szovjetunió egyik legnagyobb hatalmú emberévé vált.

2. fejezet - Andropov megkapja a KGB-t

1967 tavaszán a szovjet állambiztonsági szervezet élén bekövetkezett változás első pillantásra nem látszott olyan eseménynek, amely másfél évtizeddel később a Kreml hatalmi sorrendjét is meghatározhatja. Vlagyimir Szemicsasztnij távozott a KGB éléről, helyére pedig Jurij Vlagyimirovics Andropov került. Az új elnök addigi pályája elsősorban a pártapparátushoz és a szocialista országokkal fenntartott politikai kapcsolatokhoz kötődött. Nem abból a szakmai világból érkezett, amelynek vezetését átvette, és éppen ez tette kinevezését politikailag jelentőssé.

A KGB Sztálin halála után különösen érzékeny intézménnyé vált. Lavrentyij Berija bukása után a pártvezetés számára alapvető kérdés volt, miként lehet olyan állambiztonsági szervezetet fenntartani, amely elég erős a rendszer védelméhez, de nem válik önálló politikai hatalmi központtá. Hruscsov időszakában ennek megfelelően igyekeztek visszaszorítani az állambiztonság korábbi önállóságát. A KGB formálisan és ténylegesen is a párt ellenőrzése alatt állt, vezetőinek pedig világosan kellett érzékelniük, hogy politikai tekintélyüket nem a

szervezetükből, hanem a pártvezetés bizalmából merítik.

Andropov kinevezése ebben az értelemben egyszerre jelentette a KGB megerősítését és szorosabb pártellenőrzését. Christopher Andrew és Oleg Gordievsky szerint Brezsnyev célja az volt, hogy az állambiztonsági bizottságot közelebb vigye a Központi Bizottsághoz. Andropov erre különösen alkalmasnak tűnt: tapasztalt apparatcsik volt, jól ismerte a szocialista országok politikai rendszereit, és az 1956-os magyar forradalom idején budapesti nagykövetként már bizonyította, hogy válsághelyzetben Moszkva érdekeit követi. A kinevezés ugyanakkor olyan ember kezébe adott hatalmas információs apparátust, aki a párt legfelső vezetésének működését is kiválóan ismerte.

A folyamat egyik paradoxona éppen ebből következett. Brezsnyev megbízható pártembert akart a KGB élére, de az új elnök a tisztség révén olyan eszközökhöz jutott, amelyek később saját politikai felemelkedésében is fontos szerepet játszhattak. Andropov tizenöt évig maradt a KGB elnöke. Ezalatt nem csupán a szervezetet irányította, hanem tagja lett a Politikai Bizottságnak, és egyre inkább azok közé a vezetők közé került, akik Brezsnyev utódlásakor szóba jöhettek.

1967-ben azonban ettől még messze volt. A KGB új vezetésének kialakításakor Brezsnyev számára természetes lehetett, hogy Andropov mellett olyan emberek is helyet kapjanak, akikhez neki személyes vagy politikai bizalma fűződött. Ilyen körülmények között érkezett Moszkvába Szemjon Cvigun. Az addigi azerbajdzsáni KGB-elnök nem ismeretlenként jelent meg a főtitkár számára. Moldvai szolgálatuk idején találkoztak, és Brezsnyev emlékezett rá akkor is, amikor Andropovnak új helyetteseket kellett választania.

Vlagyimir Krjucskov későbbi visszaemlékezése fontos árnyalatot tesz hozzá ehhez a történethez. Leírása szerint Brezsnyev nem egyszerűen kinevezte Cvigunt, és nem is nevezett meg számára előre valamely meghatározott tisztséget. A főtitkár azt ajánlotta Andropovnak, hogy találkozzon az Azerbajdzsánban dolgozó állambiztonsági vezetővel, és maga döntse el, érdemes-e Moszkvába hozni. Andropov a találkozó után elnökhelyettesi posztot ajánlott neki, elsősorban gazdasági és technikai területek felügyeletével. Ha Krjucskov emlékezése pontos, akkor Cvigun első moszkvai kinevezése nem közvetlenül Brezsnyev parancsa, hanem Brezsnyev ajánlása és Andropov döntése nyomán született meg.

Ez mégsem jelenti azt, hogy Andropov ne lett volna tisztában Cvigun politikai kötődésével. A szovjet vezetésben a személyi kapcsolatok jelentősége aligha kerülhette el a figyelmét. Brezsnyev nem véletlenül emlékezett éppen Cvigunra, és Cvigun sem igyekezett eltitkolni, hogy politikailag a főtitkárhoz igazodik. Krjucskov szerint kifejezetten hangsúlyozta Brezsnyev iránti lojalitását. A KGB új elnöke tehát olyan helyettest kapott, akiről már kinevezésekor tudható volt, hogy a Kreml első emberéhez külön szálak fűzik.

A helyzetet tovább bonyolította, hogy Cvigun nem volt egyedül. A KGB felső vezetésében Georgij Cinyov ugyancsak Brezsnyevhez kötődött, még hozzá Krjucskov szerint Cvigunnál is szorosabban. Cinyov közvetlen kapcsolatban állt a főtitkár családjával, és ezt nem is különösebben rejtette. A két férfi azonban nem alkotott közös tábort. Cvigun és Cinyov között rossz volt a személyes viszony, amely Cvigun későbbi előléptetése után tovább romlott. A KGB vezetésében tehát nem egyszerűen Andropov emberei álltak szemben Brezsnyev embereivel. Az azonos patrónushoz kötődő vezetők egymással is versengtek.

Oleg Kalugin később sokkal élesebben fogalmazott. Szerinte Brezsnyev Cvigunt és Cinyovet azért helyezte

Andropov mellé, mert saját emberekkel akarta ellenőrizni a KGB elnökét. Kalugin ezt olyan személyzeti megoldásnak látta, amelyben az új elnök formálisan vezette ugyan a szervezetet, de legfontosabb helyettesei közül többen közvetlen politikai szálakkal kapcsolódtak Brezsnyevhez. Ez az értelmezés különösen fontossá vált később, amikor Andropov és a brezsnyevi kör közötti hatalmi konfliktusokról kezdtek beszélni.

A kortársak visszaemlékezései azonban nem bizonyítják, hogy Cvigun első perctől valamiféle politikai megfigyelőként működött volna. Krjucskov leírásában inkább olyan vezetőnek látszik, aki nagy lendülettel vetette bele magát a munkába, foglalkozott a területi szervekkel, valamint a KGB alkalmazottainak anyagi és szociális helyzetével. Lakások, üdülők és egészségügyi intézmények építését támogatta. Az efféle tevékenység a szovjet nagyinstitúciók vezetőinél nem számított rendkívülinek, de Cvigun számára népszerűséget teremthetett az apparátus egy részében.

Kalugin visszaemlékezése is kettős képet hagyott róla. Miközben szakmailag és intellektuálisan lenézte, személyes rosszindulatot nem tulajdonított neki. Cvigun szerint gyakran próbált segíteni a beosztottak mindennapi problémáin, és érdeklődést mutatott olyan

dolgok iránt is, amelyek nem illettek egy merev állambiztonsági vezető sablonjába. A Szolzsenyicin-kötet kölcsönkérésének története ebből a szempontból különösen érdekes: azt sugallja, hogy a rendszer egyik magas rangú védelmezője sem feltétlenül ugyanazt tudta saját rendszerének múltjáról, amit annak ellenfelei vagy áldozatai.

Andropov közben fokozatosan alakította át a KGB súlyát és önképét. A szervezet a brezsnyevi években újra nagyobb anyagi és politikai megbecsülést kapott. Kalugin szerint a KGB az ország egyik legjobban finanszírozott és legjobban felszerelt intézményévé vált. A Hruscsov utáni vezetés számára az állambiztonság ismét nélkülözhetetlen eszköz volt, különösen a belső ellenzék, a nemzetiségi feszültségek és a nemzetközi konfliktusok kezelésében.

Andropov helyzetének erősödése ugyanakkor fokozatosan megváltoztatta a viszonyt közte és azok között, akik 1967-ben még a politikai felügyeletét biztosíthatták. Egy KGB-elnök, aki néhány évig marad tisztségében, könnyebben tartható pártellenőrzés alatt. Egy olyan vezető azonban, aki tizenöt év alatt saját embereket emel fel, hatalmas információs hálózatot ismer meg, tagja lesz a Politikai Bizottságnak és részt

vesz a legfontosabb kül- és belpolitikai döntésekben, már egészen más súlyt képvisel.

A hetvenes évek végére ezért az 1967-es konstrukció jelentése megváltozott. Ami kezdetben Brezsnyev biztonsági megoldásának tűnhetett, az később potenciális konfliktusforrássá vált. Andropov már nem egyszerű végrehajtó volt, Cvigun pedig nem pusztán egyik helyettese. Mindketten részévé váltak annak a rendszernek, amelynek vezetője öregedett, utódlása pedig egyre nyitottabb kérdéssé vált.

1982 januárját nem lehet megérteni 1967 nélkül. Cvigun azért válhatott később egy politikai halálmagyarázat központi szereplőjévé, mert tizenöt évvel korábban olyan helyzetbe került, amely egyszerre kötötte Andropovhoz és Brezsnyevhez. Hivatali főnöke az egyik volt, politikai patrónusa a másik. Amíg a két férfi érdekei nem ütköztek közvetlenül, ez a kettősség kezelhető maradt. A kérdés az volt, mi történik akkor, ha már nem marad kezelhető.

3. fejezet - A főnök és az ellenőr

A szovjet politikai rendszerben ritkán volt világos, hol végződik egy intézmény hivatalos hierarchiája, és hol kezdődik a személyes politikai függés. A KGB szervezeti szabályai szerint Szemjon Cvigun Jurij Andropov beosztottja volt. A politikai valóságban azonban saját kapcsolatrendszerrel, közvetlen Kreml-kötődésekkel és olyan patrónussal rendelkezett, akinek hatalma messze meghaladta a KGB elnökéét. Ebből az ellentmondásból született meg az a későbbi kép, amely szerint Andropov mellett Cvigun nemcsak helyettesként, hanem ellenőrként is működött.

Moshe Lewin a késő szovjet rendszerről írt munkájában azt feltételezte, hogy Andropov idővel felismerte: Cvigun kinevezésének egyik oka éppen az lehetett, hogy Brezsnyev saját emberét akarta a KGB élén tartani. Lewin nem egyszerűen személyes bizalmat látott ebben. A brezsnyevi rendszer működésének általánosabb logikájába illesztette a megoldást: a vezetők rivális intézményekhez és személyekhez is saját embereket kötöttek, hogy az információ ne csak a hivatalos csatornákon keresztül érkezzen hozzájuk.

Az ilyen mechanizmus a szovjet politikában nem számított kivételesnek. A főtitkárnak nem kellett formális utasítást adnia arra, hogy valaki figyelje saját főnökét. Elég volt, ha világos maradt, kinek köszönheti kinevezését, és kihez fordulhat közvetlenül. A patronázs önmagában információs rendszert teremtett. Cvigun számára Brezsnyev támogatása karrierbiztonságot jelenthetett; Brezsnyev számára Cvigun jelenléte további betekintést biztosíthatott az állambiztonsági apparátus működésébe.

Szlovjov és Klepikova ezt a viszonyt sokkal drámaibban ábrázolta. Könyvükben Cvigun szinte Brezsnyev által Andropov mellé állított politikai felügyelőként jelenik meg. A szerzők még rokoni kapcsolatot is meghatározó jelentőségűnek tekintettek, és azt állították, hogy Cvigun feleségén keresztül közvetlen családi csatorna vezetett Brezsnyev környezetéhez. E verzióban Andropov saját KGB-jében sem volt teljesen szabad: legfontosabb helyettese beszámolhatott lépéseiről a főtitkárnak.

Ezeket az állításokat azonban nem lehet egyforma bizonyító erejűként kezelni. Szlovjov és Klepikova maguk is elismerték, hogy könyvük írásakor a Kreml belső világára vonatkozó információk töredékesek voltak,

és részben titkos, nehezen ellenőrizhető csatornákból érkeztek. Munkájuk egyik értéke éppen az, hogy megőrzött számos kortárs feltételezést és emigráns értesülést; veszélye pedig ugyanez, mert a feltételezések olykor kész politikai történetté állnak össze.

Krjucskov jóval kevésbé konspiratív képet adott. Szerinte Cvigun ugyan nyíltan Brezsnyevhez orientálódott, de Andropov ezt tudomásul vette, és nem csinált belőle különösebb konfliktust. Krjucskov még arra is felhívta a figyelmet, hogy Cinyov sokkal szorosabb kapcsolatban állt Brezsnyevvel és családjával. Ha valóban az lett volna a cél, hogy egy személyes megbízott ellenőrizze Andropovot, akkor ebből a szempontból Cinyov legalább olyan fontos szereplő lehetett, mint Cvigun.

A két magyarázat nem feltétlenül zárja ki teljesen egymást. Cvigun lehetett Brezsnyevhez hű vezető anélkül, hogy mindennap jelentéseket küldött volna róla. Egy autoriter rendszer felső vezetésében már az is jelentős korlátot képezhetett Andropov számára, ha első helyettese olyan politikai háttérrel rendelkezett, amely miatt nem lehetett egyszerűen félreállítani. Cvigun pozíciója önmagában biztosíthatta, hogy bizonyos döntések előtt Andropov számoljon Brezsnyev

reakciójával.

A személyes viszonyokról kevés olyan közvetlen adat maradt fenn, amely egyértelmű ellenségeskedést bizonyítana. Cvigun hosszú éveken át Andropov helyetteseként dolgozott, később első elnökhelyettes lett, és ha a KGB elnöke teljesen alkalmatlannak vagy veszélyesnek tartotta volna, nehéz lenne megmagyarázni, miért maradt ilyen sokáig az apparátus csúcsán. A szovjet személyzeti politika természetesen nem adott Andropovnak teljes szabadságot, de más vezetők leváltására, áthelyezésére és háttérbe szorítására volt lehetőség.

Cvigun előléptetése ezért önmagában is érdekes. Minél magasabbra került, annál nehezebb lett egyszerűen Brezsnyev kívülről beültetett emberének tekinteni. A KGB első elnökhelyetteseként már saját intézményi érdekei is voltak. A szervezet presztízse, költségvetése és hatásköre neki is hatalmat adott. Ami 1967-ben személyes patronázs volt, az a hetvenes évek végére összekapcsolódott a KGB vezető rétegének saját pozícióival.

Ez különösen a korrupció kérdésénél vált kényessé. Andropov alatt a KGB egyre több olyan ügyben szerzett

információt, amely a pártállami elit visszaéléseit érintette. A rendszer hivatalosan elítélte a korrupciót, de a gyakorlatban nagy különbség volt egy helyi tisztviselő és egy Politikai Bizottság-tag környezetének vizsgálata között. A KGB képes volt adatokat gyűjteni, de nem rendelkezett korlátlan politikai felhatalmazással arra, hogy bárki ellen eljárjon.

Ebben rejlett Andropov helyzetének egyik legnagyobb ereje és egyik legnagyobb korlátja. Többet tudhatott a vezető elitről, mint annak legtöbb tagja, de a tudás nem jelentette automatikusan azt, hogy cselekedhetett is. Bizonyos ügyekben a pártvezetés engedélyére volt szüksége. Ha egy nyomozás magas rangú pártfunkcionáriushoz vagy annak családjához közeledett, az állambiztonsági kérdés rögtön politikai kérdéssé változott.

A Cvigun körül később kialakult legendák éppen ezt a határvonalat helyezték történetük középpontjába. Az egyik változat szerint ő volt az, aki Brezsnyev érdekeit védve fékezte Andropov korrupcióellenes vizsgálatait. Egy másik szerint ellenkezőleg: Cvigun maga próbált fellépni a korrupció ellen, és ezért került konfliktusba Szuszlovval vagy más felső vezetőkkel. A két történet ugyanarról az emberről szól, mégis szinte teljesen

ellentétes szerepet oszt rá.

A különbség azért lényeges, mert később mindkét változatot felhasználták Cvigun halálának magyarázatára. Ha Brezsnyev védelmezője volt, akkor Andropov számára jelenthetett akadályt. Ha viszont korrupcióellenes fellépést sürgetett, akkor a brezsnyevi elit más tagjaival kerülhetett összeütközésbe. Ugyanaz a végpont, az 1982. januári halál így két ellenkező irányú történet lezárásává válhatott.

A források közötti eltérés már Cvigun személyiségének leírásánál is feltűnő. Kalugin szerint nem volt különösebben intelligens, ugyanakkor alapvetően jóindulatú ember. Krjucskov energikus vezetőt és hűséges szovjet állami tisztviselőt látott benne. Bobkov szakmai tekintélyét jóval szerényebbnek tartotta. Szolovjov és Klepikova politikai funkciója felől közelített hozzá, és elsősorban Brezsnyev emberét látta benne. Egyik portré sem tekinthető semlegesnek.

A későbbi halálmagyarázatok szempontjából különösen fontos, hogy melyik Cvigun-képet fogadjuk el. Egy súlyos betegséggel küzdő, politikailag alkalmazkodó, konfliktuskerülő apparatcsik öngyilkossága másképp értelmezhető, mint egy hatalmi csatában aktívan részt

vevő, Andropov útját elálló Brezsnyev-bizalmas halála. A források gyakran úgy beszélnek az utolsó napról, hogy közben már eleve az egyik vagy másik személyiségképből indulnak ki.

Ezért a nyomozás során nem fogadhatjuk el egyik portrét sem teljes egészében. Inkább azt kell figyelni, mely állításokat erősíti meg több, egymástól független forrás. Cvigun Brezsnyev támogatásával érkezett Moszkvába. Ezt több beszámoló is alátámasztja. Politikai lojalitása Brezsnyevhez szintén valószínű. Arra azonban már sokkal kevesebb közvetlen bizonyíték van, hogy napi rendszerességgel ellenőrizte volna Andropovot, vagy hogy tudatosan egy, a KGB elnöke elleni belső hálózat vezetőjeként működött volna.

A hetvenes évek második felében mégis megváltozott körülöttük a politikai környezet. Brezsnyev egészsége romlott, a vezető garnitúra öregedett, és egyre fontosabbá vált az utódlás kérdése. Andropov már nem csupán állambiztonsági főnök volt, hanem a Politikai Bizottság teljes jogú tagja. A KGB pedig olyan információkat gyűjtött az ország gazdasági és társadalmi problémáiról, amelyekből világosan látszott a rendszer stagnálása.

Andropov politikai súlya tehát nőtt, miközben Cvigun továbbra is Brezsnyevhez kötődött. Ebből még nem következik, hogy kettőjük között titkos háború kezdődött. A rendszer működése azonban egyre nagyobb jelentőséget adott annak, hogy ki melyik vezetőhöz tartozott. A főtitkár utáni korszakot senki sem tervezhette nyíltan, de a személyi kapcsolatok, kinevezések és intézményi pozíciók már előre meghatározhatták, kinek milyen esélye lesz, amikor elérkezik az utódlás pillanata.

Cvigun ebben a rendszerben sajátos helyzetben volt. Nem tartozott a főtitkári poszt esélyesei közé, de olyan intézmény második embereként dolgozott, amelynek vezetője már igen. Brezsnyevhez fűződő kapcsolata miatt pedig olyan szereplő lehetett, akinek magatartása számított akkor is, ha saját politikai ambíciói korlátozottak maradtak.

A későbbi történetekben ezért vált belőle kulcsfigura. Egy ember, aki két hatalmi központ között állt, és akinek halála éppen akkor következett be, amikor az egyik központ gyengülni, a másik pedig erősödni kezdett. Ez önmagában elég volt ahhoz, hogy 1982 után minden korábbi eseményt új fényben kezdjenek értelmezni.

A következő években azonban még semmi sem utalt arra, hogy a történet tragédiába torkollik. Cvigun tovább emelkedett, Andropov pozíciója erősödött, Brezsnyev rendszere pedig kívülről stabil maradt. A felszín alatt eközben kialakult az a világ, amely nélkül a későbbi gyémántügy sem érthető meg: a pártállami elit kiváltságainak, családi kapcsolatrendszerének és egymást védő klientúráinak világa. Ebben a közegben a korrupció már nem pusztán bűnügyi kérdés volt. Hatalmi kérdéssé vált.

4. fejezet – Ki volt Szemjon Cvigun?

A történelmi nyomozás egyik legnehezebb feladata nem annak megállapítása, mi történt egy emberrel, hanem annak rekonstruálása, milyen ember volt. Szemjon Cvigun esetében ez különösen fontos, mert halálának szinte valamennyi későbbi magyarázata hallgatólagosan valamilyen személyiségképből indul ki. A súlyos betegsége miatt öngyilkosságot választó ember, a politikai nyomás alatt összeroppanó apparatcsik és a hatalmi harcban félreállított KGB-tábornok három eltérő Cvigunt feltételez. A források pedig éppen ezen a ponton mondanak egymásnak leginkább ellent.

Oleg Kalugin emlékezete szerint Cvigun nem tartozott a KGB különösebben nagy formátumú vezetői közé. Magas, testes férfiként írta le, aki beszédeiben gyakran keresgélte a szavakat, és szakmai körökben nem számított különösebb tekintélynek. Kalugin visszaemlékezése kifejezetten csípős, helyenként lenéző. Szerinte Cvigun elsősorban azért jutott a KGB legfelső vezetésébe, mert Brezsnyevhez kötődött, nem azért, mert kiemelkedő állambiztonsági képességekkel rendelkezett.

Ugyanez a Kalugin azonban egy jóindulatú, sőt bizonyos helyzetekben kifejezetten emberi Cvigunt is felidéz. A tábornok érdeklődött beosztottjai lakásproblémái iránt, próbált nekik autót vagy más hiánycikkeket szerezni, és nem viselkedett félelmet keltő, kegyetlen főnökként. A különbség azért érdekes, mert Kalugin Georgij Cinyovról ezzel szemben kimondottan ellenséges, sötét képet festett. Cvigunt nem tisztelte különösebben, de nem is tekintette rosszindulatú embernek.

A Szolzsenyicin-epizód különös helyet foglal el ebben a portréban. Kalugin szerint Cvigun meglátta nála a Gulag szigetvilág egy tiltott példányát, elkérte, majd elolvasta. Amikor visszaadta, azt kérte Kalugintól, hogy a jövőben is szóljon neki, ha hasonló, Párizsból érkező könyvekhez jut. A történet hitelességét nem lehet külön dokumentummal ellenőrizni, de ha Kalugin pontosan emlékezett, az eset azt mutatja, hogy a KGB egyik első számú vezetője olyan művet olvasott kíváncsisággal, amelynek terjesztését saját szervezete korlátozta.

Ebből azonban nem következik valamiféle rejtett ellenzékiesség. A késő szovjet rendszer elitjében nem volt ritka, hogy magas rangú vezetők hozzáfértek tiltott nyugati vagy emigráns kiadványokhoz. A tiltás

elsősorban a társadalomra vonatkozott, nem feltétlenül azokra, akik a tiltást fenntartották. Az állambiztonsági vezető számára éppen munkájából következően is indokolható volt az olyan szövegek olvasása, amelyeket a rendszer politikailag veszélyesnek minősített.

Krjucskov másfajta Cvigunt őrzött meg emlékezetében. Nála a tábornok munkabíró, határozott és a rendszerhez rendíthetetlenül lojális vezetőként jelenik meg. Az első moszkvai években nagy energiával foglalkozott a rábízott területekkel, figyelmet fordított a KGB alkalmazottainak anyagi helyzetére, és kezdeményezte üdülők, egészségügyi intézmények és más szolgáltatások fejlesztését. Krjucskov leírásában Cvigun erősen hitt a szovjet államban, és politikai lojalitása nem volt kérdéses.

Ehhez illeszkedik az a mondat is, amelyet Krjucskov Cvigunnak tulajdonított: haragudjon rá bárki, csak a szovjethatalom ne haragudjon. A kijelentés akkor is jellemző lehet a róla kialakult képre, ha pontos szó szerinti formája nem ellenőrizhető. Nem reformer, nem ellenzéki, nem ideológiai kétkedő rajzolódik ki belőle, hanem olyan hivatalnok, aki önmagát a rendszer szolgálatán keresztül értelmezte.

Bobkov ennél kritikusabb. Visszaemlékezésében Cvigunt nem sorolja a KGB legnagyobb szakmai tekintélyei közé. Egy helyen felidézi, hogy a frissen kinevezett Andropovnak egy láda konyakot küldött ajándékba, amelyet Andropov felesége visszaküldött. Bobkov az epizódot elsősorban Andropov puritán vezetői stílusának bemutatására használja, de közvetve Cvigun alkalmazkodó, kapcsolatépítő természetére is utal. Az efféle gesztus a szovjet elit világában nem számított rendkívülinek, de Andropov környezetében mégis kínosnak bizonyult.

Medvegyev már jóval keményebb társadalmi portrét készít. Cvigunt a brezsnyevi elit fényűzőbb életmódjához kötötte, pénzszeretetről írt, és megemlítette feleségének kiváltságos magatartását is. Különösen érdekes állítása szerint Cvigun irodalmi munkáinál más írók segítségét is igénybe vette, miközben a művek az ő nevén jelentek meg. Medvegyev Alekszej Kondratovicst is megnevezi azok között, akik részt vehettek ebben a munkában.

Az ilyen állításokat azonban nem szabad automatikusan tényként kezelni. Medvegyev emigrációban, erősen informális forrásokra támaszkodva dolgozott, és könyvében több olyan részlet is szerepel,

amelyet ma már nehéz független dokumentumokkal ellenőrizni. Mégis fontos forrás, mert közel volt az eseményekhez, és megőrizte azt a képet, amelyet a szovjet elit bizonyos köreiből Cvigunról kialakítottak.

Az irodalmi ambíciók kétségtelenül hozzátartoztak Cvigun nyilvános alakjához. Háborús témájú könyveket és forgatókönyveket jegyzett, és művei részben az állambiztonsági hősiesség kultuszát erősítették. Ebben sem volt teljesen egyedülálló. A brezsnyevi korszakban a háborús múlt, a partizánharc és a titkosszolgálati hősiesség fontos legitimációs eszközzé vált. A rendszer olyan történetet mesélt saját magáról, amelyben a második világháborús győzelem erkölcsi tőkeként igazolta a jelenlegi vezetők hatalmát.

Cvigun számára az írás ezért egyszerre lehetett személyes ambíció és politikai önépítés. Egy KGB-tábornok, aki regények és filmek révén jelenik meg a nyilvánosság előtt, nem pusztán hivatalnok marad. Kialakul körülötte egy hősi életrajz, amelyben a háborús múlt, a szolgálat és az irodalmi teljesítmény egymást erősíti. Később éppen ezért vált fontossá annak vizsgálata, mennyi volt ebből valóság, és mennyi utólagos önreprezentáció.

A források között még Cvigun háborús múltjának értékelésében is eltérések vannak. Egyes későbbi életrajzok és hivatalos szovjet ismertetések jelentős háborús érdemeket tulajdonítottak neki, míg Bobkov arra utalt, hogy a később róla kialakított partizánhősi kép túlzó lehetett. Ez is arra figyelmeztet, hogy a szovjet vezetők hivatalos életrajzai gyakran nem egyszerűen adatokat közöltek, hanem politikai karaktert építettek.

A személyiség rekonstruálásakor a konfliktuskerülés kérdése különösen fontos. Bobkov szerint Cvigun nem tartozott azok közé az emberek közé, akik nyíltan szembeszálltak volna feletteseikkel. Éppen ezért tartotta valószínűtlennek azt a későbbi történetet, hogy Cvigun Szuszlovval való elvi összeütközés után, becsületében megtörve követett el öngyilkosságot. Bobkov Cvigunja alkalmazkodó apparatcsik, aki ismerte a hatalom szabályait és kerülte a végzetes nyílt konfrontációt.

Ez a jellemzés ellentmond annak a változatnak, amely Cvigunt a korrupció elleni harc makacs hőseként ábrázolta. A két történet közül legalább az egyik szükségképpen torzít. Lehetséges azonban az is, hogy mindkettő egyszerűsít. Egy politikailag alkalmazkodó ember is kerülhet olyan helyzetbe, ahol már nem tud kompromisszumot kötni. Egy rendszerhű tisztviselő is

szembesülhet olyan problémával, amely a saját patrónusához vezet. A személyiség nem mechanikusan határozza meg, ki hogyan reagál egy rendkívüli helyzetre.

A Cvigun körüli viták másik fontos eleme a társadalmi státusza. A KGB első elnökhelyetteseként a szovjet elit egyik legmagasabb szintjéhez tartozott. Dácsa, szolgálati gépkocsi, külön egészségügyi ellátás és más kiváltságok illették meg. Olyan környezetben élt, amelynek tagjai a rendszer hivatalos egalitárius ideológiájához képest elkülönült világot alkottak. Ez önmagában nem bizonyít korrupciót, de nélkülözhetetlen annak megértéséhez, milyen közegben alakultak ki a később vizsgált ügyek.

Krjucskov különösen értékes abból a szempontból, hogy ugyanabban a dácstatelepen élt Cvigunnal, és állítása szerint családját is ismerte. Visszaemlékezése ezért közvetlen személyes megfigyelésből is táplálkozik. Ez azonban nem teszi automatikusan elfogulatlaná. Krjucskov maga is a KGB felső vezetéséhez tartozott, később pedig a szervezet utolsó szovjet elnöke lett. Az intézmény tekintélyének védelme számára nem volt közömbös kérdés.

Ugyanez igaz Bobkovra is. Mindketten belülről ismerték a szervezetet, ami nagy értéket ad visszaemlékezéseiknek, ugyanakkor az állambiztonsági apparátus önképét is közvetíthetik. Kalugin ezzel szemben később nyíltan szembefordult a KGB vezetésével, és emigráció után írta meg emlékeit. Az ő forrása más irányú torzítást hordozhat: hajlamos lehetett egyes korábbi vezetőket rosszabb színben feltüntetni, különösen azokat, akiket a pártapparátus embereinek tartott.

Éppen ezért nincs értelme egyetlen forrás portréját elfogadni. Ha az egymástól eltérő beszámolókat egymás mellé helyezzük, néhány közös pont mégis kirajzolódik. Cvigun erősen kötődött Brezsnyevhez, de nem feltétlenül tartozott a legbelső családi körhöz. Nem volt a KGB legtekintélyesebb szakmai elméje, de hosszú éveken át képes volt a szervezet csúcsán maradni. Beosztottjai egy részével segítőkész lehetett, miközben élvezte a nomenklatura kiváltságait. Írói és filmes tevékenysége révén tudatosan építette nyilvános tekintélyét.

Mindez még nem magyarázza meg a halálát. Arra azonban figyelmeztet, hogy nem egyetlen jól körülírható karakterrel van dolgunk. Cvigun egyszerre volt apparatcsik, állambiztonsági vezető, Brezsnyev

pártfogoltja, Andropov helyettese, író és a szovjet elit kiváltságos tagja. Élete végén ráadásul súlyos betegséggel küzdött. Egyetlen szerep sem elegendő ahhoz, hogy megértsük, mi történt 1982 januárjában.

A következő kérdés ezért nem az, hogy Cvigun milyen ember volt önmagában, hanem az, milyen világban mozgott. A brezsnyevi korszak elitjét ugyanis nem csupán hivatalos tisztségek kapcsolták össze. Családi, regionális, baráti és gazdasági kapcsolatok hálózata működött a pártállam csúcsán. A gyémántügy története ebből a világból nőtt ki.

5. fejezet - Brezsnyev udvara

A Szovjetunió hivatalos politikai nyelve nem ismerte az udvar fogalmát. A rendszer kollektív vezetésről, pártfegyelemről és intézményes döntéshozatalról beszélt. Brezsnyev környezetének működését mégis nehéz kizárólag formális tisztségekkel leírni. A hetvenes évek végére a politikai hatalom körül olyan személyes kapcsolatrendszer alakult ki, amelyben régi munkatársak, regionális ismerősök, családtagok és protezsáltak egyszerre játszottak szerepet.

A nyugati szakirodalom gyakran használta a „dnyepropetrovszki csoport” vagy ennél erősebb megfogalmazásban a „dnyepropetrovszki maffia” kifejezést Brezsnyev embereire. A fogalom könnyen félreérthető. Nem szervezett bűnözői csoportot jelentett, hanem olyan politikai klientúrát, amelynek több tagja korábban Dnyepropetrovszkban vagy Brezsnyev más korábbi szolgálati helyein dolgozott vele, majd később magas moszkvai tisztségekbe került.

A szovjet személyzeti rendszerben az ilyen kapcsolatok nem számítottak kivételesnek. A vezetők általában ismert, kipróbált emberekkel vették körül

magukat. Az apparátusban a személyes bizalom különösen értékes volt, mert a politikai kudarc vagy lojalitásvesztés súlyos következményekkel járhatott. Brezsnyev hosszú hatalma azonban azt eredményezte, hogy kapcsolatrendszere több mint másfél évtized alatt rendkívül kiterjedtté vált.

A hálózat sajátossága nem az volt, hogy minden tagja Brezsnyev személyes barátja lett volna. Sokkal inkább az, hogy előmenetelük részben a főtitkár bizalmától és az egymáshoz fűződő kapcsolataiktól függött. A rendszer stabilitása alatt ezek a kötelékek erősítették Brezsnyev pozícióját. Amikor azonban a főtitkár egészsége romlani kezdett, ugyanazok a kapcsolatok egyre inkább politikai sebezhetőséget is jelentettek.

A hetvenes évek végére a szovjet társadalomban egyre nyilvánvalóbbá vált a hivatalos egyenlőség és a tényleges kiváltságok közötti különbség. A nomenklátúra tagjai külön boltokhoz, egészségügyi intézményekhez, üdülőkhöz és lakásokhoz fértek hozzá. Sok esetben ezek a privilégiumok törvényesek és a tisztséghez kötöttek voltak. A határ azonban könnyen elmosódott a hivatalos kiváltság, a személyes szívesség és a korrupció között.

A korrupció problémáját a szovjet rendszer hivatalosan nem tagadta, de politikailag kényes módon kezelte. Alacsonyabb és középszintű vezetők ellen időről időre eljárások indultak, magasabb szinten azonban minden vizsgálat politikai engedélyt igényelt. Egy kerületi párttitkár vagy vállalatvezető ügye még kezelhető bűnügy volt. Egy miniszter, Politikai Bizottság-tag vagy főtitkári családtag környezetének vizsgálata már közvetlen hatalmi következményekkel járhatott.

Filipp Bobkov visszaemlékezése szerint a pártvezetésben régóta ismerték a különböző korrupciós jelenségeket, de a felülről jövő fellépés gyakran elakadt az apparátus középső szintjein. A leleplezések veszélye az volt, hogy egy ügy könnyen túl magasra vezethetett. Bobkov maga is utal arra, hogy Galina Brezsnyeva szerelmi kapcsolatai, ékszerek iránti szenvedélye és drága ajándékai széles körben ismertek voltak.

Galina Brezsnyeva alakja különösen alkalmas volt arra, hogy a késő brezsnyevi korszak visszásságainak szimbólumává váljon. A főtitkár lánya nem töltött be jelentős állami tisztséget, de családi helyzete kivételes társadalmi mozgásteret biztosított számára. Baráti és szerelmi kapcsolatai művészekhez, cirkuszi emberekhez

és más, a hivatalos politikai elittől eltérő körökhöz kötötték. Éppen ez a közeg került később több bűnügyi vizsgálat fókuszába.

A Galina körül kialakult történeteket ugyanakkor a későbbi sajtó jelentősen kiszínezte. Ékszerek, gyémántok, valuta, művészek és politikai protekció olyan elemek voltak, amelyekből könnyen szenzációs történet született. A nyomozás szempontjából ezért különösen fontos szétválasztani a dokumentálható ügyeket a később rájuk rakódott legendáktól.

Medvegyev leírásában a KGB egyre több információt szerzett Galina környezetének ügyeiről, de sokáig óvatosan kezelte azokat. Cvigun is ismerhette ezeket a kapcsolatokat, mégsem sietett nyomozást indítani ellenük. Medvegyev szerint inkább megpróbálta eltávolítani a veszélyt Galina környezetéből, mielőtt az hivatalos ügyként a felszínre kerülhetett volna. Ez a verzió, ha igaz, inkább Brezsnyev családjának védelmezőjeként mutatja Cvigunt, nem korrupcióellenes hősként.

A helyzet azonban Andropov számára másképp festhetett. A KGB elnöke egyre inkább úgy tekintett a korrupcióra, mint a rendszer működését veszélyeztető

jelenségre. Nem feltétlenül erkölcsi tisztaság vezette. A korrupció a párt tekintélyét rombolta, gazdasági károkat okozott, és az állambiztonság szemében politikai sérülékenységet teremtett. Aki megvesztegethető, az zsarolható is lehetett.

Andropov alatt ezért több korrupciós ügy került a KGB látókörébe, különösen a kaukázusi és közép-ázsiai köztársaságokban. Ezeknek a vizsgálatoknak kettős jelentőségük volt. Egyrészt valódi visszaéléseket tártak fel, másrészt politikailag gyengíthették azokat a regionális vezetőket, akik más hatalmi csoportokhoz tartoztak. A korrupció elleni küzdelem így nehezen választható el teljesen a személyzeti és hatalmi politikától.

Szolovjov és Klepikova ezt már tudatos Andropov-stratégiaként értelmezik. Szerintük a KGB elnöke korrupciós ügyeket használt arra, hogy Brezsnyev klientúráját fokozatosan gyengítse. A szerzők ezt a folyamatot egységes politikai terv részeként írják le, ami valószínűleg túlságosan rendezett képet ad az eseményekről. Az viszont jól látható, hogy az 1970-es évek végére több olyan ügy került elő, amely valóban Brezsnyev környezetéhez tartozó embereket érintett.

A politikai következmények szempontjából nem is volt szükség arra, hogy Andropov előre megtervezze az egészet. Elég volt, hogy a KGB olyan információk birtokába jutott, amelyek más vezetők számára veszélyesek voltak. Az állambiztonsági szervezet információs fölénye önmagában politikai tőkét jelentett. Minél gyengébb lett Brezsnyev személyes irányító képessége, annál nagyobb értéke lehetett annak, aki tudta, hol vannak a rendszer gyenge pontjai.

Cvigun ebben a helyzetben különösen kényes pozícióban találta magát. Hivatali kötelessége a KGB érdekeihez és Andropov vezetéséhez kötötte, politikai múltja és személyes lojalitása viszont Brezsnyevhez. Amíg az állambiztonsági vizsgálatok távol maradtak a főtitkár közvetlen környezetétől, ez a kettősség kezelhető maradt. Ha azonban egy ügy Galina Brezsnyevához vagy férjéhez vezetett, Cvigunnak már nehéz lehetett mindkét irányban lojálisnak maradnia.

Jurij Csurbanov jelenléte tovább növelte az összefonódást. Galina harmadik férje a belügyi apparátus magas rangú tisztviselője, később belügyminiszter-helyettes lett. A Brezsnyev család egyik tagja tehát közvetlenül kapcsolódott az MVD vezetéséhez, miközben Cvigun a KGB egyik legmagasabb

pozícióját töltötte be. A két fegyveres-biztonsági szervezet formálisan külön működött, de a személyes kapcsolatok révén a főtitkár családja mindkettő vezető köreihez közel került.

Ez a szerkezet nem jelentette azt, hogy a Brezsnyev család minden vizsgálatot megakadályozhatott volna. Sokkal inkább azt, hogy bármilyen érzékeny nyomozás gyorsan politikai tárggyá vált. Egy rendőrségi ügy, amely egy cirkuszigazgatónál kezdődött, rövid idő alatt elvezethetett a belügyminiszter-helyettes feleségének társaságáig, azon keresztül pedig magához a főtitkár családjához.

A brezsnyevi korszak vége felé ráadásul a rendszer belső fegyelme is lazult. A vezető politikusok egy része idős volt, a döntések lassultak, a regionális apparátusok pedig gyakran saját helyi érdekeik szerint működtek. A központi hatalom továbbra is erős maradt, de már nem ugyanolyan közvetlenül irányította a rendszert, mint korábban. Ebben a közegben a személyes hálózatok jelentősége tovább nőtt.

A nyugati megfigyelők ezt a korszakot később gyakran egyszerűen stagnálásként írták le. A fogalom találó, de könnyen azt a benyomást kelti, mintha semmi sem

történt volna. Valójában a felszíni mozdulatlanság alatt folyamatosan változtak az erőviszonyok. A vezetők öregedtek, újabb emberek emelkedtek fel, a gazdasági gondok növekedtek, a társadalom pedig egyre kevésbé hitt a hivatalos ideológiai nyelvnek.

A korrupció különösen romboló téma volt, mert közvetlenül támadta a rendszer önképét. A szovjet állam hivatalosan olyan társadalomként határozta meg magát, amely felszámolta a tőkés kizsákmányolást és az uralkodó osztály privilégiumait. Ha a vezető elit tagjai közben ékszerekkel, valutával és kiváltságokkal kapcsolatos ügyekbe keveredtek, az nem csupán bűnügyi probléma volt, hanem ideológiai kudarc is.

Éppen ezért a Galina Brezsnyeva körüli ügyek politikai jelentőségét nem az adta, hogy a főtitkár lánya szerette az ékszereket. Az tette veszélyessé őket, hogy egy bűnügyi nyomozás a rendszer legfelső családjáig juthatott. Ha ez nyilvánosságra kerül, azt nem lehetett egyszerűen egyéni erkölcsi hibaként kezelni. A kérdés rögtön az lett volna, mennyire korrupt maga az elit, és ki engedte meg, hogy ez megtörténjen.

A nyolcvanas évek elején azonban ilyen nyilvános vita elképzelhetetlen volt. Az ügyek zárt ajtók mögött

maradtak, információik pletykák, diplomáciai jelentések és emigráns kapcsolatok útján jutottak ki Nyugatra. Ennek következtében a valós és a kitalált részletek már nagyon korán összekeveredtek. A későbbi történészek nem tiszta dokumentációt örököltek, hanem több egymásra rakódó narratívát.

A következő történet ebből a közegből indul. Egy híres cirkuszművész lakásából ékszerek tűnnek el. A nyomozás során olyan emberek neve merül fel, akik Galina Brezsnyeva társaságához tartoznak. Az ügyben feltűnik a szovjet cirkusz egyik vezetője, egy operaénekes és több, valójában és ékszerekkel kapcsolatos szereplő. A történet később Cvigun halálának egyik legfontosabb magyarázatává válik.

6. fejezet – Galina

Galina Leonyidovna Brezsnyeva neve a hetvenes évek végére jóval többet jelentett egy főtitkári családtagnál. A szovjet elit zárt világában olyan figura lett belőle, akiről egyszerre keringtek társasági történetek, szerelmi pletykák, ékszerekről szóló hírek és korrupciós gyanúk. Nem töltött be meghatározó állami tisztséget, mégis olyan társadalmi és politikai védelem vette körül, amelyet pusztán hivatalos szerepből nem lehetett volna megszerezni. Apja a Szovjetunió első embere volt, férje pedig a belügyi vezetéshez tartozott. Baráti és szerelmi kapcsolatai révén pedig olyan világokhoz kapcsolódott, amelyek távol estek a Politikai Bizottság szürke hivatali közegétől.

A későbbi visszaemlékezésekben Galina alakját gyakran karikatúrává egyszerűsítették: ékszerekért rajongó, kiszámíthatatlan, befolyásos nőként jelenik meg, aki apja nevének védelmében bármit megengedhetett magának. Ez a kép részben a brezsnyevi korszak utólagos politikai elszámolásából született. Amikor a nyolcvanas évek második felében már nyíltabban lehetett beszélni a vezető elit korrupciójáról, Galina történetei kiválóan alkalmasnak bizonyultak arra, hogy személyes

példában sűrítsék össze az egész korszak visszasságait.

A nyomozás szempontjából ezért különösen fontos, hogy ne a későbbi legendából induljunk ki. Galina környezetében valóban voltak olyan emberek, akik ellen gazdasági bűncselekmények, valutázás, kenőpénzek vagy ékszerekkel kapcsolatos ügyek miatt eljárás indult. Az azonban már más kérdés, hogy maga Galina milyen mértékben vett részt ezekben, mit tudott róluk, és mikor került ténylegesen a KGB vagy a belügyi szervek érdeklődésének középpontjába.

A történet egyik legfontosabb szereplője Anatolij Kolevatov volt, a szovjet cirkuszi világ magas rangú vezetője. Pozíciója nem pusztán kulturális jelentőséget adott neki. A cirkusz hatalmas állami szervezatként működött, külföldi turnékkal, jelentős valutabevételekkel, sok ezer alkalmazottal és olyan nemzetközi kapcsolatokkal, amelyek a szovjet viszonyok között önmagukban is különleges lehetőségeket teremtettek. A külföldi utak elosztása, az engedélyek és az ezekhez kapcsolódó jövedelmek könnyen adhattak teret visszaéléseknek.

Szolovjov és Klepikova későbbi leírása szerint Kolevatov külföldi turnék megszervezéséért kemény

valutában fogadott el pénzt az előadóktól. Beszámolójuk ezt már egy szélesebb korrupciós rendszer részének tekinti. A szerzők azonban az egész ügyet Andropov politikai hadjáratába illesztik, ezért az általuk közölt részleteket különösen óvatosan kell kezelni. Ami viszont több forrásban is megjelenik, az Kolevatov Galina környezetéhez fűződő kapcsolata és későbbi büntetőügye.

A másik sokat emlegetett figura Borisz Burjaca volt, akit a nyugati források gyakran Boris the Gypsy, vagyis „Borisz, a Cigány” néven említene. A megnevezés részben abból fakadt, hogy pályája a moszkvai cigányszínházhoz kötődött. Később a Bolsoj környezetében is megjelent, és Galina Brezsnyevával fenntartott kapcsolatáról számos történet terjedt. A későbbi beszámolók szeretőként, közeli barátként vagy bizalmi emberként ábrázolták. A kapcsolat pontos természete kevésbé fontos, mint az a tény, hogy Burjaca Galina társaságához tartozott, és később őt is gazdasági bűncselekményekkel kapcsolatos ügyekben emlegették.

Medvegyev 1982-ben megjelent Andropov-könyve azért különösen értékes, mert nagyon közel készült az eseményekhez. Leírása szerint 1982 márciusában a moszkvai külföldi tudósítók már olyan történetekről

számoltak be, amelyek Galina környezetét gyémántcsempészéssel, vesztegetéssel és valutázással kapcsolták össze. Kolevatov és felesége neve is felmerült, és olyan hírek terjedtek, hogy lakásukban jelentős összegű valutát, gyémántokat és más ékszereket találtak. Burjacát szintén illegális gyémántkereskedelemmel hozták kapcsolatba.

Már ezeknél az összegeknél és részleteknél óvatosságra van szükség. A korabeli moszkvai tudósítások sokszor olyan forrásokra épültek, akik nem vállalhatták nevüket, és a hírek egymást is erősítették. Egy diplomata elmondhatott valamit egy újságírónak, az újságíró cikke más diplomatákhoz juthatott vissza, majd néhány hét elteltével ugyanaz az információ több, látszólag független forrásból származó hírként keringett. A szovjet rendszer titkossága különösen kedvezett az ilyen információs körforgásnak.

A Galina körüli ügyek politikai jelentőségét az adta, hogy a főtitkár családja már korábban is közel állt a fegyveres testületek vezetéséhez. Galina férje, Jurij Csurbanov a belügyi apparátusban emelkedett magasra, és belügyminiszter-helyettes lett. Ez nem tette őt automatikusan bűnössé semmiben, de azt jelentette, hogy egy olyan bűnügyi vizsgálat, amely Galina baráti

körét érintette, közvetve a belügyi vezetéshez is elérhetett.

A KGB és az MVD között intézményi rivalizálás is létezett. A két szervezet feladatai részben érintkeztek, vezetőik pedig eltérő politikai kapcsolatokkal rendelkeztek. Nyikolaj Scsolokov belügyminiszter Brezsnyev régi emberei közé tartozott, Andropov viszont saját állambiztonsági apparátust irányított. Ha a KGB olyan ügyben kezdett vizsgálódni, amely a belügyminiszter családi vagy politikai környezetét is érinthette, a nyomozás szükségképpen többet jelentett egyszerű rendőrségi eljárásnál.

Cvigun helyzete ezen a ponton vált különösen érzékennyé. Egyes források szerint régóta tisztában volt Galina társaságának problémáival. Medvegyev azt állítja, hogy Cvigun nem sietett hivatalos ügyet csinálni ezekből, hanem inkább igyekezett meggyőzni Galinát, hogy változtasson életmódján, illetve próbálta távol tartani környezetét a komolyabb vizsgálatoktól. Ez a verzió olyan Cvigunt mutat, aki egyszerre KGB-vezető és Brezsnyev politikai védelmi rendszerének része.

Ha ez igaz, Cvigun nem azért került később nehéz helyzetbe, mert túl következetesen üldözte a korrupciót,

hanem éppen azért, mert egyre kevésbé lehetett eltakarni azt, amit korábban kezelhetőnek tartott. A KGB-n belül Andropov másképp tekinthetett ugyanazokra az ügyekre. Ami Cvigun számára családi és politikai kellemetlenség volt, az Andropov számára bizonyíték lehetett a brezsnyevi rendszer bomlására, és egyben eszköz arra, hogy nagyobb mozgásteret szerezzen.

A későbbi gyilkossági elméletek ezen a ponton már kész hatalmi stratégiát feltételeztek Andropov részéről. Eszerint a KGB elnöke tudatosan gyűjtötte a terhelő anyagokat Brezsnyev környezetéről, hogy a megfelelő pillanatban politikai fegyverként használja őket. Erre közvetlen bizonyíték nincs. Az viszont valószínű, hogy Andropov információs helyzete sokkal jobb volt, mint legtöbb politikai riválisáé. A KGB jelentései révén gazdasági, társadalmi és személyi problémákról egyaránt részletes képet kaphatott.

A Galina-ügy éppen ezért nem önmagában fontos. Azt mutatja meg, miként válhatott a késő szovjet rendszerben egy magánéleti és bűnügyi történet hatalmi üggyé. Egy híres ember társasága, egy valutaügy vagy néhány ékszer önmagában nem döntött volna el semmilyen utódlási harcot. Ha azonban a történet a főtitkár családját, a belügyminisztérium magas rangú

vezetőit és a KGB-t egyszerre érintette, politikai következménye már egészen más lehetett.

A főtitkár öregedése tovább növelte az ügyek súlyát. Brezsnyev korábban számos alkalommal megvédte embereit és kompromisszumokkal tartotta össze a vezetést. Az 1980-as évek elejére fizikai állapota láthatóan romlott, és egyre kevésbé volt képes ugyanazzal az erővel irányítani a személyi konfliktusokat. A rendszer formálisan változatlan maradt, de a főtitkár körül lassan megnyílt az utódlás kérdése.

A Galináról szóló történetek ekkor már nemcsak családi kellemetlenséget jelentettek. Egy gyengülő vezető esetében minden, a családját érintő botrány azt a benyomást kelthette, hogy elvesztette ellenőrzését saját környezete felett. A korrupcióellenes ügyek ezért közvetve Brezsnyev politikai tekintélyét is érintették, még akkor is, ha ő személyesen nem vett részt semmilyen visszaélésben.

A későbbi források gyakran úgy beszélnek a „gyémántügyről”, mintha egyetlen, világosan körülhatárolt büntetőeljárás lett volna. A valóság valószínűleg bonyolultabb. Több, részben összefüggő vizsgálat, különböző szereplők és eltérő

bűncselekmények kerültek egymás mellé, majd a nyugati sajtó és a későbbi emlékezet egyetlen nagy történetté kapcsolta őket. Éppen ezért a „gyémántügy” kifejezést a továbbiakban gyűjtőfogalomként érdemes használni.

Ebben a történetben az ékszer több volt értéktárgynál. A szovjet társadalomban a gyémánt, a külföldi valuta és a cári vagy arisztokrata eredetű ékszer különleges jelentéssel bírt. Olyan gazdagságot jelképezett, amely elvileg idegen volt a hivatalos szocialista értékrendtől. Ha ilyen tárgyak jelentek meg magas rangú vezetők környezetében, az ügy könnyen erkölcsi és politikai szimbólummá vált.

Galina Brezsnyeva neve ezért vált később szinte elválaszthatatlanná a gyémántoktól. Nem feltétlenül azért, mert minden neki tulajdonított történet igaz volt, hanem mert személye tökéletesen kifejezte a késő brezsnyevi rendszer egyik alapvető ellentmondását. Miközben az állam továbbra is proletár erkölcsről beszélt, a felső elit bizonyos körei már olyan életmódot folytattak, amelyet a társadalom nagy része soha nem érhetett el.

1981 végén ez a világ egy konkrét bűnüggyel került kapcsolatba. Egy ismert cirkuszművész moszkvai

lakásából eltűnt egy értékes ékszergyűjtemény. Ami kezdetben közönséges lopásnak tűnhetett, hamarosan olyan emberekhez vezetett, akik Galina Brezsnyeva környezetéhez tartoztak. Ettől a ponttól a későbbi történetek már alig választhatók el Cvigun utolsó heteitől.

7. fejezet – Az ellopott ékszerek

1981. december 27-e a Cvigun-ügy későbbi rekonstrukcióiban különleges dátummá vált. Szolovjov és Klepikova leírása szerint ezen a napon értékes ékszereket loptak el Irina Bugrimova híres állatidomár moszkvai lakásából. Bugrimova a szovjet cirkusz ismert alakja volt, és gyűjteményében olyan tárgyak is szerepeltek, amelyek korábbi orosz arisztokrata családokhoz köthetők. A lopás ezért önmagában is nagy értékű ügynek számított.

A történet későbbi politikai jelentőségét azonban nem maga a betörés adta, hanem az, hogy az ékszerek egy része állítólag olyan személyek környezetében került elő, akik Galina Brezsnyevához tartoztak. Szolovjov és Klepikova Anatolij Kolevatovot és Borisz Burjacát nevezi meg. Ezzel a lopási ügy összekapcsolódott a már korábban is keringő korrupciós és valutázási gyanúkkal.

A szerzők innen rendkívül merész következtetésre jutottak. Szerintük valószínűtlen volt, hogy Kolevatov vagy Burjaca közvetlenül részt vett volna Bugrimova lakásának kirablásában. Ebből azt feltételezték, hogy az ékszereket Andropov emberei helyezhették el náluk

annak érdekében, hogy politikailag kompromittálják Galina Brezsnyeva körét. A könyv ezt szinte kész forgatókönyvként adja elő, de közvetlen bizonyítékot nem közöl arra, hogy ilyen KGB-akció valóban történt.

Ezt a pontot ezért különösen világosan kell elválasztani a bizonyítható eseményektől. Az ékszerlopás és a későbbi vizsgálatok létezése egy dolog. Az a feltételezés, hogy a KGB maga szervezte vagy manipulálta az ügyet, egészen más. Az utóbbi Szolovjov és Klepikova politikai értelmezése, amely jól illeszkedik könyvük Andropov-képéhez, de önálló dokumentáció nélkül nem tekinthető történeti ténynek.

Maga a felvetés mégsem érdektelen. Arra mutat rá, milyen mértékben elveszett a bizalom a szovjet felső vezetés különböző csoportjai között. Ha emigráns szerzők és moszkvai forrásaik hihetőnek tartották, hogy a KGB saját büntetőügyeket manipulálhat politikai célból, az önmagában jelzi, milyen kép élt az állambiztonsági szervezet hatalmáról. A kérdés az, hogy ez a kép mennyire tükrözte a valóságot, és mennyire a titkosságból fakadó félelmeket.

A lopás időpontja különösen fontos. December 27. alig több mint három héttel előzte meg Cvigun halálát. Ez az

időbeli közelség később szinte automatikusan összekötötte a két eseményt. Ha a nyomozás valóban gyorsan eljutott Galina társaságához, akkor Cvigun utolsó heteiben olyan üggyel szembesülhetett, amely közvetlenül érintette politikai patrónusának családját.

A későbbi változatok szerint Cvigun megpróbálta lefékezni a vizsgálatot. Szolovjov és Klepikova azt állítja, hogy a nyomozás egy időre valóban megtorpan, és ezt csak olyan magas szintű politikai beavatkozással lehetett megmagyarázni, amelyet Cvigun Brezsnyev vagy Szuszlov segítségével ért el. Ez ismét következtetés, nem közvetlenül dokumentált esemény. A szerzők logikája szerint azonban az ügy megtorpanása bizonyította, hogy Andropovnál magasabb politikai erő lépett közbe.

Ha elfogadjuk ezt a rekonstrukciót, Cvigun szerepe könnyen érthetővé válik. Brezsnyev támogatásával jutott a KGB vezetésébe, így természetesnek tűnhetett számára, hogy megvédje a főtitkár családját egy veszélyes botránytól. Saját érdeke is ezt diktálhatta. Ha Brezsnyev hatalma összeomlik, Cvigun pozíciója is meggyengülhetett volna. A politikai lojalitás és az önérték ebben az esetben ugyanabba az irányba mutatott.

Csakhogy ugyanez a történet másképp is értelmezhető. Ha Cvigun valóban súlyosan beteg volt, és az utolsó időszakban már egyre kevésbé vett részt a napi munkában, kérdéses, hogy mennyire irányíthatott aktívan egy ilyen érzékeny vizsgálatot. Krjucskov és Bobkov későbbi leírásai szerint egészségi állapota évekkorábban romlani kezdett, utolsó hónapjaiban pedig már komoly kezelésekre szorult. Ez nem zárja ki politikai szerepét, de óvatosságra int minden olyan történettel szemben, amely 1981 végén még teljesen aktív hatalmi játékosként ábrázolja.

A kronológia itt válik a nyomozás egyik legfontosabb eszközévé. Ha pontosan megállapítható, mikor indult a Bugrimova-ügy, mikor tartottak házkutatást, mikor került elő Kolevatov vagy Burjaca neve, és mikor jutott el az információ Cvigunhoz, sok későbbi feltételezést lehetne megerősíteni vagy kizárni. A rendelkezésünkre álló könyvek azonban ezen a ponton nem adnak teljes, egymással egyező napi kronológiát.

Azt viszont tudjuk, hogy Cvigun 1982. január 19-én meghalt. Hat nappal később Szuszlov is meghalt. Január végén a későbbi nyugati beszámolók szerint Burjacát már őrizetbe vették. Mitchell különösen nagy jelentőséget tulajdonított ennek az időrendnek: szerinte a Cvigun és

Szuszlov halála utáni gyors letartóztatások azt jelezhetnék, hogy korábban valóban politikai akadály állt a vizsgálat előtt.

Ez erős körülményes érv, de még nem bizonyíték. Egy vizsgálat gyorsulhat azért is, mert új bizonyítékok kerültek elő, mert más szerv vette át az ügyet, vagy mert a politikai engedélyezési folyamat változott. Az, hogy valami Cvigun halála után történt, nem bizonyítja, hogy előtte ő akadályozta. A történeti nyomozás egyik állandó veszélye, hogy az események sorrendjét automatikusan oksági láncná alakítja.

Medvegyev beszámolója azért hasznos ellenpont, mert kevésbé egyetlen összeesküvési terv részeként ábrázolja az ügyet. Nála 1982 márciusára a külföldi tudósítók már széles körben beszéltek arról, hogy a KGB Galina környezetében vizsgálódott. A történet részletei azonban még nála is jórészt moszkvai értesülésekből származnak. Ez azt jelenti, hogy már nagyon korán létezett a kapcsolat Cvigun halála és a gyémántügy között, de azt nem bizonyítja, hogy maga a kapcsolat ténylegesen okozati volt.

Különösen érdekes a kiszivárogtatás kérdése. Medvegyev szerint a botrány részleteinek egy része

hivatalos forrásból kerülhetett a külföldi tudósítókhoz. Ha ez igaz, felmerül a kérdés: kinek állt érdekében, hogy a nyugati sajtó értesüljön Galina Brezsnyeva környezetének ügyeiről? Egy ilyen kiszivárogtatás a szovjet viszonyok között nem volt jelentéktelen. A nyugati rádióadók hírei visszajutottak a Szovjetunióba, és a politikai elit is figyelte őket.

Mitchell szintén arra figyelt fel, hogy a Brezsnyev családhoz kapcsolódó korrupciós hírek a nyugati rádiókban megjelentek, és ezek adását nem mindig zavarták. Ebből arra következtetett, hogy Moszkvában lehettek olyan erők, amelyek érdekeltnek bizonyultak a botrány terjedésében. Ez azonban szintén tipikusan kremlinológiai következtetés: politikai jelentést tulajdonít egy információs jelenségnek, amelynek pontos döntési hátterét nem ismerjük.

A gyémántügy tehát több szinten működött egyszerre. Volt egy valódi bűnügyi rétege: ékszerek, valuták, korrupciós kapcsolatok és későbbi letartóztatások. Volt egy társadalmi rétege: a szovjet elit kiváltságainak és erkölcsi hitelvesztésének története. És volt egy politikai rétege: Andropov, Brezsnyev, a KGB és a főtitkár családja közötti erőviszonyok kérdése.

Cvigun halálának megértéséhez a legfontosabb kérdés az, hogy ő maga hol helyezkedett el ebben a háromszögben. Ha aktívan védte Galina körét, akkor a vizsgálat előrehaladása politikai vereséget jelenthetett számára. Ha maga is támogatta a korrupció elleni fellépést, akkor más vezetőkkel kerülhetett konfliktusba. Ha pedig egészségi állapota miatt már nagyrészt kívül állt az eseményeken, akkor az egész gyémántügyes magyarázat utólagos ráépítés lehetett a halálára.

A következő hetek eseményei tették a történetet igazán rejtélyessé. A különböző beszámolók szerint Cvigun találkozott Szuszlovval, beszámolt neki a korrupciós vizsgálatról, vagy éppen segítségét kérte annak leállításához. Más források szerint ilyen sorsdöntő találkozó bizonyítható módon nem rekonstruálható. A történet mégis központi eleme lett szinte minden későbbi magyarázatnak.

Itt érünk el ahhoz a ponthoz, ahol a bűnügyi ügy és a hatalmi politika végleg összekapcsolódik. Andropov számára a nyomozás folytatása, Brezsnyev környezetének meggyengítése és saját politikai tekintélyének növekedése ugyanabba az irányba mutathatott. Cvigun számára ugyanez a folyamat veszélyt jelenthetett. A kérdés azonban továbbra is az,

hogy ebből mennyi volt tudatos hatalmi stratégia, és mennyi olyan következmény, amelyet csak az események után értelmeztek egységes tervként.

HÁTTÉRGYÁR

8. fejezet – Andropov nyomozni kezd

Jurij Andropov 1967-ben még a párt által a KGB élére állított apparatcsik volt. A hetvenes évek végére azonban a helyzet megfordult. A KGB elnökeként olyan információs rendszer fölött rendelkezett, amely a Szovjetunió szinte minden fontos társadalmi és politikai problémájáról jelentéseket készített. Tudott a gazdasági visszaélésekről, a nemzetiségi feszültségekről, az ellenzéki csoportokról, a regionális pártvezetés problémáiról és azokról a személyes konfliktusokról is, amelyek a hivatalos sajtóban soha nem jelenhettek meg.

Ebből a tudásból azonban nem következett korlátlan hatalom. A KGB elnöke politikailag továbbra is a pártvezetésnek volt alárendelve. Egy magas rangú pártvezető ellen nem indíthatott egyszerűen vizsgálatot úgy, mintha közönséges bűnügyről lenne szó. A szovjet rendszerben a jogi eljárás és a politikai engedély szorosan összefonódott. Minél magasabb pozícióba jutott egy nyomozás, annál kevésbé lehetett pusztán jogi kérdésként kezelni.

Andropov ezért kétféle eszközzel dolgozhatott. Az egyik maga a hivatalos vizsgálat volt, amelyhez szükség

esetén politikai jóváhagyást kellett szerezni. A másik az információ felhalmozása. Egy jelentés akkor is politikai értékkel bírt, ha azonnali eljárás nem követhette. A KGB vezetője pontosan tudhatta, melyik regionális párttitkár környezetében vannak visszaélések, melyik minisztériumban terjed a vesztegetés, és melyik magas rangú vezető rokonsága keveredik gyanús ügyekbe.

Moshe Lewin Andropovot olyan vezetőként mutatja be, aki a KGB hagyományos represszív funkcióin túl elemző intézményt is akart látni a szervezetben. Lewin szerint Andropov nemcsak azt kérdezte, ki jelent veszélyt a rendszerre, hanem azt is, miért keletkezik a veszély. A diákok hangulatáról, a társadalmi elégedetlenségről és a rendszer hibáiról készített jelentésekben ezért nemcsak ellenséget keresett, hanem okokat is. Ez természetesen nem tette liberális politikussá. Az ellenzékkel szembeni fellépést továbbra is támogatta, és a KGB az ő vezetése alatt is alkalmazta a rendszer megszokott nyomásgyakorló módszereit.

Lewin elemzésének egyik fontos pontja, hogy Andropov a szovjet rendszer gyengeségeit részben belülről látta. A KGB jelentései sokkal őszintébb képet adhattak a társadalom állapotáról, mint a párt nyilvános propagandája. A vezetés előtt nem lehetett teljesen

eltitkolni az alkoholizmust, a korrupciót, a termelékenység gondokat, a nemzetiségi feszültségeket vagy azt, hogy a fiatalok jelentős része már kevésbé hitt az ideológiai jelszavakban.

Filipp Bobkov visszaemlékezései szintén azt sugallják, hogy a KGB vezetésében egyre több szó esett a rendszer belső hibáiról. Bobkov utólag úgy állította be saját és Andropov tevékenységét, mintha már a brezsnyevi korszakban felismerték volna a politikai és gazdasági reform szükségességét. Ezt a későbbi önigazolás lehetősége miatt óvatosan kell kezelni. Az azonban valószínű, hogy a KGB vezetői valóban több kritikus információhoz jutottak, mint a szovjet társadalom többsége.

A korrupció ebben a gondolkodásban különösen veszélyes jelenségnek számított. Nemcsak azért, mert gazdasági veszteséget okozott, hanem azért is, mert meggyengítette a párt tekintélyét. A rendszer hivatalosan az osztályprivilegiumok felszámolására hivatkozott, miközben saját elitje egyre inkább külön életet élt. Ha a lakosság azt érzékelte, hogy a vezetők rokonsága, barátai és helyi klientúrái büntetlenül gazdagodnak, az közvetlenül rombolta a politikai legitimációt.

Andropov korrupcióellenes fellépésének azonban mindig volt politikai oldala is. A brezsnyevi korszak végén a szovjet vezetésben az utódlás kérdése egyre nyilvánvalóbb lett. Brezsnyev egészsége romlott, és a lehetséges utódok körül lassan kialakultak a politikai csoportok. Ilyen helyzetben minden személyzeti ügy, minden leleplezés és minden vizsgálat hatalmi jelentőséget kaphatott.

Szolovjov és Klepikova ennek alapján egységes Andropov-stratégiát feltételeznek. Szerintük a KGB elnöke korrupciós ügyek segítségével fokozatosan gyengítette Brezsnyev embereit. A Medunov-ügyet, a kaukázusi korrupciós vizsgálatokat és később a Galina Brezsnyeva körüli történeteket ugyanannak a politikai hadjáratnak az állomásaiként értelmezik. Náluk Andropov szinte sakkozóként jelenik meg, aki évekre előre gondolkodva távolítja el útjából a riválisokat.

Ez a kép túl rendezettnek tűnik. Egyetlen forrás sem bizonyítja, hogy Andropov már évekkel Brezsnyev halála előtt pontos tervet dolgozott volna ki a főtitkári poszt megszerzésére. A szovjet politika ennél sokkal bizonytalanabb volt. Az egészségi állapotok, váratlan halálesetek, személyes szövetségek és pillanatnyi kompromisszumok gyorsan megváltoztathatták az

erőviszonyokat. Andropov számára még 1981-ben sem lehetett biztos, hogy ő kerül majd Brezsnyev helyére.

A korrupciós ügyek politikai használhatósága azonban ettől még valóságos volt. Andropovnak nem kellett előre tudnia, hogy főtitkár lesz. Elég volt felismernie, hogy a KGB által feltárt visszaélések személyzeti mozgásteret teremthetnek. Egy kompromittált regionális vezető leváltása új ember kinevezését tette lehetővé. Egy meggyengült miniszter helyére olyan személy kerülhetett, aki kevésbé kötődött Brezsnyev régi klientúrájához.

A rendszerben ugyanakkor minden ilyen lépéshez politikai fedezet kellett. Andropov önmagában nem dönthette el, hogy egy Politikai Bizottsághoz közel álló ember ellen eljárás induljon. Ezért volt fontos Szuszlov szerepe is. A párt egyik legtekintélyesebb ideológusaként és a titkárság egyik vezető alakjaként olyan engedélyezési és felügyeleti pozíciót tölthetett be, amely érzékeny ügyeknél megkerülhetetlenné tette.

A későbbi történetek szerint a Galina Brezsnyeva körül kibontakozó vizsgálat is ilyen ponthoz érkezett. Ha valóban középszintű pártfunkcionáriusok, minisztériumi vezetők vagy magas rangú állami tisztviselők neve merült

fel, Andropov már nem pusztán rendőri vagy állambiztonsági kérdésként kezelhette az ügyet. A Politikai Bizottság vagy a titkárság valamely vezetőjének támogatására volt szüksége.

Itt válik fontossá az a Medvegyev által megőrzött verzió, amely szerint Andropov az ügy iratait Szuszlov elé tette. A történetben Szuszlovnak kellett volna engedélyeznie bizonyos magasabb szintű szereplők elleni lépéseket. Medvegyev szerint innen vezetett az út Cvigun bevonásához is, mivel ő ismerte Brezsnyev családját, és magyarázatot vártak tőle arra, hogyan juthatott ilyen messz az ügy.

A probléma az, hogy a rendelkezésünkre álló források nem adnak egyetlen, megbízható, dokumentált változatot arról, pontosan ki kezdeményezte a találkozót, milyen iratokat láttak, és milyen döntések születtek. Ami biztosabbnak látszik, az maga az ügy politikai veszélyessége. Egy nyomozás, amely Brezsnyev lányának környezetéig jutott, szükségképpen a legfelső vezetés elé kerülhetett.

Andropov számára különösen kényes lehetett, hogy első helyettese, Cvigun politikailag Brezsnyevhez kötődött. Ha Cvigun támogatja a nyomozást, az a főtitkár

családjának védelmét gyengíti. Ha akadályozza, akkor Andropov saját szervezetén belül találkozik ellenállással. A későbbi összeesküvés-elméletek ebből a strukturális konfliktusból építették fel a személyes összecsapás történetét.

A helyzetet tovább bonyolította, hogy Cvigun egészségi állapota ekkorra már valószínűleg jelentősen romlott. Krjucskov szerint évekkel korábban rákot diagnosztizáltak nála, és a betegség később az agyat is érintette. Ha ez pontos, akkor 1981 végén nem egy teljes erejében lévő, minden részletet kézben tartó politikai játékosról beszélünk. A nyomozásban játszott szerepét ezért nem szabad automatikusan túlbecsülni.

A történeti kép valószínűleg kevésbé drámai, mint a későbbi könyvek egy része sugallja. Andropov korrupcióellenes ügyeket használt politikai célokra is, de ez nem jelenti azt, hogy minden ügyet ő szervezett. Cvigun Brezsnyevhez kötődött, de ebből nem következik, hogy minden, a főtitkár családját érintő vizsgálatot blokkolt. Szuszlovnak lehetett szerepe az engedélyezésben, de a rendelkezésre álló forrásokból nem rekonstruálható biztosan egy sorsdöntő konfrontáció.

A tények és a következtetések határa azonban éppen ennél az ügynél mosódott el a leggyorsabban. Miután Cvigun meghalt, minden korábbi mozzanat új jelentést kapott. Egy megtorpant nyomozás már akadályozásnak tűnt. Egy feltételezett találkozó politikai ultimátummá változott. Egy beteg ember halála hatalmi leszámolásnak látszott. A későbbi események visszamenőleg is átírták az előzményeket.

Ahhoz, hogy elválasszuk egymástól a valódi politikai konfliktust és az utólag kialakult történetet, meg kell vizsgálni Cvigun konkrét mozgásterét. Mit tehetett első elnökhelyettesként? Milyen ügyek tartoztak hozzá? És van-e közvetlen bizonyíték arra, hogy 1981 végén valóban ő állította le vagy lassította a Galina környezetét érintő vizsgálatot?

9. fejezet - A nyomozás útjában

A Cvigun haláláról kialakult politikai történetek egyik legfontosabb állítása az, hogy a tábornok 1981 végén vagy 1982 januárjában megpróbálta megállítani a Galina Brezsnyeva környezetét érintő KGB-vizsgálatot. Ez az elem szinte nélkülözhetetlen a későbbi gyilkossági hipotézishez. Ha Cvigun valóban útjában állt Andropovnak, akkor megszületik az indíték arra, hogy valaki el akarja távolítani. Ha viszont nincs bizonyíték arra, hogy akadályozta a nyomozást, a történet egyik legfontosabb tartóoszlopa meggyengül.

Szolovjov és Klepikova egyértelműen azt állítják, hogy Cvigun közbelépett. Érvelésük szerint a Bugrimova-ékszerek ügyében folyó vizsgálat hirtelen megtorpant, és ezt csak magas szintű politikai beavatkozással lehetett megmagyarázni. Mivel Cvigun Brezsnyev embere volt, a szerzők szerint ő lehetett az, aki felismerte, milyen veszélyt jelent a nyomozás a főtitkár családjára, majd mozgósította kapcsolatait annak leállítására.

A rekonstruált láncolat logikusnak tűnik, de több bizonytalan elemből áll. Nem tudjuk pontosan, mennyire

állt le a vizsgálat, ki döntött a lassításról, és milyen iratok alapján jutottak erre a következtetésre a szerzők. A könyv politikai narratívája sokszor következtetésből halad újabb következtetés felé. Ezért minden egyes állításnál külön kell vizsgálni, mi a dokumentált tény és mi az értelmezés.

Medvegyev leírása valamivel kevésbé kategorikus, de szintén azt sugallja, hogy Cvigun régóta tudott Galina környezetének problémáiról. Nála a tábornok inkább védelmezőként jelenik meg: nem volt érdekelt abban, hogy a botrány hivatalos szintre emelkedjen, és korábban is igyekezett Galinát óvni a komolyabb következményektől. Ez másfajta akadályozás, mint Szolovjovéknál. Nem nyílt hatalmi ellenállás, inkább a patrónus családjának csendes védelme.

Ez a változat jobban illeszkedik Bobkov Cvigun-képéhez is, még akkor is, ha Bobkov magát a gyémántügyes halálmagyarázatot elutasítja. Bobkov szerint Cvigun nem volt olyan ember, aki elvi kérdésben nyíltan szembeszállt volna feletteseivel. Inkább kerülte az éles konfliktust és igyekezett alkalmazkodni. Ha tehát valóban próbálta védeni Brezsnyev környezetét, valószínűbb lehetett a háttérben történő közvetítés, mint valamilyen drámai összeecsapás Andropovval.

A KGB első elnökhelyettesi tisztsége ugyanakkor jelentős hatalmat biztosított. Cvigun nem egyszerű adminisztratív helyettes volt. Hosszú szolgálata, tábornoki rangja és személyes kapcsolatai révén olyan vezetőként működött, akinek véleménye számított a szervezet felső döntéseiben. Ha egy ügghöz politikai kapcsolat fűzte, képes lehetett lassítani, átirányítani vagy magasabb szintű jóváhagyáshoz kötni bizonyos lépéseket.

A kérdés az, hogy a gyémántügy formálisan egyáltalán az ő felügyeleti területéhez tartozott-e. A rendelkezésre álló könyvek nem adnak minden részletre kiterjedő szervezeti választ. Cvigun pályája során többféle területet felügyelt, és első elnökhelyettesként általános vezetői szerepe is volt. Ettől még nem következik, hogy személyesen ő irányított minden, gazdasági bűncselekményekhez kapcsolódó vizsgálatot.

A későbbi történetek hajlamosak ezt a hierarchiai kérdést leegyszerűsíteni. Mivel Cvigun magas rangú volt és közel állt Brezsnyevhez, utólag könnyű minden érzékeny ügyben neki tulajdonítani a fő közvetítő szerepét. A valós szervezeti működés ennél széttagoltabb lehetett. Egy nyomozásban részt vehetett a KGB több főcsoportfőnöksége, a belügyi szervek, az ügyészség és a

pártapparátus különböző osztályai is.

A politikai engedélyezés szintje azonban valóban Cvigun és Andropov fölé vezethetett. Ha olyan személy letartóztatása vagy kihallgatása vált szükségessé, akinek komoly pártpozíciója volt, a döntéshez a Központi Bizottság vezetésének hozzájárulása kellett. Ez magyarázza, miért jelenik meg Szuszlov neve szinte minden későbbi verzióban.

Mitchell különös figyelmet fordít arra a kérdésre, miért éppen Szuszlovnak jelentett volna Cvigun. Felveti, hogy Szuszlov a titkárságon keresztül felügyelhette azokat az apparátusi területeket, amelyekhez a rendőrség és az állambiztonság tartozott. Ha ez így volt, akkor egy ilyen találkozó önmagában nem lett volna rendkívüli. A későbbi legenda azonban a hivatali egyeztetésből sorsdöntő összecsapást csinált.

A történet egyik változatában Szuszlov azért támadta Cvigunt, mert a KGB túl közel került Brezsnyev családjához. Egy másikban Cvigun éppen azért fordult Szuszlovhoz, hogy megállítsa Andropov nyomozását. Megint más beszámolók szerint Cvigun korrupcióellenes fellépést sürgetett, Szuszlov pedig leállította. Ezek a verziók nemcsak részleteikben különböznek, hanem

Cvigun szerepét is teljesen ellentétesen értelmezik.

Ez már önmagában figyelmeztető jel. Ha egy állítólagos eseményről három egymást kizáró történet kering, és egyikhez sem társul közvetlen jegyzőkönyv vagy résztvevő által azonnal készített feljegyzés, akkor nem lehet egyik változatot sem tényként kezelni. Sokkal valószínűbb, hogy egy valódi találkozó vagy egyeztetés köré utólag több különböző politikai magyarázat épült.

Cvigun egészségi állapota ismét fontos ellenőrző szempont. Krjucskov szerint a tábornok utolsó éveiben memóriazavarokkal és erős fejfájással küzdött, rendszeres kezelésekre járt. Bobkov azt írja, hogy halála előtti hónapokban gyakorlatilag már nem dolgozott teljes intenzitással. Ha ez igaz, nehéz elképzelni, hogy 1982 januárjában ő lett volna a brezsnyevi tábor legaktívabb stratégája.

Ez azonban nem zárja ki, hogy szimbolikus vagy közvetítő szerepe továbbra is fontos maradt. Egy súlyos beteg első elnökhelyettes is rendelkezhetett olyan személyes hozzáféréssel Brezsnyevhez vagy Szuszlovhoz, amely más KGB-tisztek számára nem állt rendelkezésre. Hatalma tehát nem feltétlenül a napi ügyintézésből, hanem státuszából és kapcsolataiból fakadhatott.

A gyémántügy későbbi kronológiája gyakran az akadályozási tézis mellett szóló érvként jelenik meg. Cvigun január 19-én meghal, Szuszlov január 25-én, és néhány nappal később újabb letartóztatások következnek. Mitchell szerint ez arra utalhat, hogy a két férfi halála után megszűnt az ügy politikai blokádjá. A kronológia valóban feltűnő, de önmagában nem bizonyító erejű.

A történelmi nyomozásban különösen óvatosan kell bánni az ilyen időbeli egybeesésekkel. Egy esemény után bekövetkező változás nem feltétlenül annak következménye. Lehetséges, hogy Cvigun halála után más vezető vette át az ügyet. Lehetséges, hogy új bizonyítékok kerültek elő. Lehetséges politikai engedélyváltás is. A rendelkezésre álló források nem teszik lehetővé, hogy ezek közül biztosan válasszunk.

Az viszont egyre világosabban kirajzolódik, hogy 1982 januárjára a KGB és a brezsnyevi elit egyes körei közötti viszony feszült volt. A korrupciós vizsgálatok nem csupán bűnözőket érintettek, hanem politikai kapcsolatrendszereket is. Andropov számára a KGB presztízse és saját politikai mozgástere nőtt, miközben Brezsnyev fizikai és politikai ereje csökkent.

Cvigun ebben az átmeneti állapotban különös helyzetbe került. Hosszú ideig képes volt összeegyeztetni Brezsnyevhez fűződő lojalitását az Andropov alatti szolgálattal. 1981 végére azonban ez a kettősség egyre nehezebben tarthatóvá válhatott. Ha a KGB valóban a főtitkár lányának környezetét vizsgálta, már nem lehetett teljesen elválasztani a hivatali kötelességet és a személyes politikai lojalitást.

Ez még mindig nem bizonyítja, hogy Cvigun emiatt halt meg. Csak azt mutatja, hogy halálának politikai értelmezése nem a semmiből született. Valós konfliktuspotenciál létezett, valós korrupciós ügyek léteztek, és Cvigun valóban két hatalmi központ között állt. A későbbi legendák ezekből a valós elemekből építettek fel sokkal határozottabb történeteket.

A következő lépés ezért a Szuszlov-találkozó vizsgálata. Ez az a pont, ahol a különböző verziók a legdrámaibb formában ütköznek. Ha valóban volt ilyen találkozó, és annak tartalma rekonstruálható, közelebb kerülhetünk Cvigun utolsó napjainak megértéséhez. Ha viszont csak későbbi politikai legenda, akkor a halál egyik legfontosabb magyarázati eleme omlik össze.

10. fejezet - Szuszlov szobájában

A Cvigun halála körül kialakult történetek egyik legtöbbször ismételt epizódja egy állítólagos találkozó Mihail Szuszlovval. A későbbi változatok szerint ez a megbeszélés közvetlenül vagy néhány nappal Cvigun halála előtt zajlott, és a Galina Brezsnyeva környezetét érintő korrupciós vizsgálathoz kapcsolódott. A probléma nem az, hogy ilyen találkozó elképzelhetetlen lett volna. Éppen ellenkezőleg: Cvigun és Szuszlov pozíciójából következően hivatalos egyeztetés teljesen életszerű. A nehézség az, hogy a beszélgetés tartalmáról több, egymással ellentétes történet maradt fenn.

Az egyik változat szerint Cvigun a nyomozás folytatása mellett érvelt, Szuszlov azonban felháborodott azon, hogy a KGB a főtitkár családjához közel álló személyeket vizsgál. Ebben a történetben Cvigun az állambiztonsági szervezet szakmai álláspontját képviseli, Szuszlov pedig a politikai vezetés önvédelmét. A találkozó így olyan megalázó vereségként jelenik meg, amely állítólag hozzájárult Cvigun öngyilkosságához.

Egy másik változat ennek majdnem pontos ellenkezője. Eszerint Cvigun azért kereste fel Szuszlovot,

mert le akarta állítani vagy legalábbis korlátozni akarta az Andropov által támogatott nyomozást. Brezsnyev embereként felismerte, hogy az ügy veszélyt jelent a főtitkár családjára, ezért a párt egyik legtekintélyesebb vezetőjétől próbált politikai segítséget szerezni. Ebben a történetben nem Cvigun a korrupcióellenes fellépés áldozata, hanem ő maga próbálja megakadályozni azt.

A harmadik lehetőség jóval kevésbé drámai: Cvigun és Szuszlov valóban találkozhatott, de a megbeszélés tartalma egyszerű hivatali egyeztetés lehetett. A KGB nem járhatott el korlátlanul magas rangú párt- és állami tisztviselőkkel szemben, ezért a vizsgálat politikailag érzékeny pontjain természetes volt, hogy a pártapparátus felső vezetésével konzultáljanak. Egy ilyen találkozó utólag könnyen átalakulhatott drámai összeecsapássá, különösen azután, hogy mindkét résztvevő rövid időn belül meghalt.

R. Judson Mitchell különösen érdekes ebből a szempontból, mert nem egyszerűen megismétli a moszkvai pletykát. Felteszi a kérdést, miért éppen Szuszlovnak jelentett volna Cvigun. A lehetséges magyarázatot a Központi Bizottság apparátusának felügyeleti rendszerében keresi. Ha Szuszlov valóban olyan titkársági területet felügyelt, amelyhez a fegyveres

és rendvédelmi szervek politikai ellenőrzése tartozott, akkor a találkozó hivatali szempontból egyáltalán nem volna meglepő.

Mitchell ugyanakkor maga is óvatosan fogalmaz. Nem állítja bizonyított tényként, hogy a találkozó pontosan úgy történt, ahogy a későbbi történetek elbeszélték. Inkább abból indul ki, hogy ha volt ilyen megbeszélés, akkor annak politikai jelentése más lehetett, mint amit a népszerű változatok sugalltak. Nála Cvigun és Szuszlov inkább ugyanannak a brezsnyevi rendszernek a képviselői, akik egyre kevésbé képesek ellenőrizni az Andropov alatt erősödő KGB-t.

Medvegyev verziója más hangsúlyt ad. Nála Andropov a korrupciós ügy dokumentumait Szuszlov elé viszi, mert a vizsgálat következő lépéseéhez politikai jóváhagyás szükséges. Szuszlov ezután Cviguntól vár magyarázatot. Ez a történet azt feltételezi, hogy Cvigun valamilyen módon felelősnek tekinthető azért, hogy Galina környezetének ügyei ilyen sokáig elkerülték a komolyabb következményeket.

A jelenet könnyen dramatizálható lenne: az idős ideológus számon kéri a KGB első elnökhelyettesét, a tábornok pedig tudja, hogy egyszerre kellene

magyarázatot adnia Andropovnak és védenie Brezsnyev családját. Történeti szempontból azonban éppen ezt a csábító dramatizálást kell elkerülni. Nincs birtokunkban jegyzőkönyv, hiteles kortárs naplóbejegyzés vagy olyan résztvevői beszámoló, amelyből a párbeszéd rekonstruálható volna.

A későbbi történetekben mégis részletek jelennek meg. Szuszlov állítólag megdorgálta Cvigunt, Cvigun feldúltan távozott, esetleg olyan mondatokat hallott, amelyek számára politikai és személyes összeomlást jelentettek. Minél pontosabbá válik egy ilyen utólagos elbeszélés, annál fontosabb megkérdezni, honnan származnak a részletei. A legtöbb esetben a forráslánc nem vezet vissza az esemény közvetlen tanújához.

Szuslov személye önmagában is hozzájárult a legenda kialakulásához. A szovjet politika egyik legtitokzatosabb és leghosszabb ideje szolgáló vezetője volt. Nem rendelkezett olyan látványos nyilvános hatalommal, mint Brezsnyev, mégis évtizedeken át jelentős befolyással bírt a párt ideológiai és személyzeti kérdéseiben. Külföldön gyakran „szürke eminenciásként” emlegették, ami a valós szerepét részben megragadta, részben azonban mitikus aurát is teremtett körülötte.

Szuszlov a korrupció kérdésében is sajátos helyzetben volt. A róla kialakult kép szerint személyesen puritán életet élt, és nem tartozott a brezsnyevi korszak látványosan kiváltságokat élvező figurái közé. Ez azonban nem jelenti azt, hogy politikailag támogatta volna a felső vezetés korlátlan vizsgálatát. A rendszer stabilitása számára fontosabb lehetett, mint egyes visszaélések teljes feltárása.

Medvegyev azt sugallja, hogy Szuszlov hosszú ideig szemet hunyt a magas szintű korrupció számos jele fölött, de a Kolevatovhoz és Galina környezetéhez kapcsolódó ügy már túl nagy volt ahhoz, hogy egyszerűen félretegyék. Ha ez pontos, Szuszlov nem feltétlenül a vizsgálat ellenségeként lépett fel. Inkább olyan vezetőként, aki felismerte, hogy az ügy politikai következményei a főtitkár családját is elérhetik.

A találkozó időpontja sem teljesen egyértelmű. A későbbi változatok általában Cvigun halála előtti napokra teszik, ami közvetlen oksági kapcsolatot sugall. Minél közelebb kerül a beszélgetés január 19-éhez, annál könnyebb úgy értelmezni, hogy az váltotta ki a halált. A pontos dátum bizonytalansága ezért nem mellékes részlet, hanem a teljes történet egyik fontos gyenge pontja.

Cvigun egészségi állapota szintén más fényt vethet a találkozóra. Krjucskov szerint ekkorra már súlyos beteg volt, emlékezetzavarok és erős fejfájás kínozták, rendszeres kezelésre szorult. Egy ilyen állapotban lévő ember számára egy politikailag feszült megbeszélés valóban nagy terhelést jelenthetett. De ugyanilyen könnyen elképzelhető, hogy az egészségi állapot önmagában fontosabb volt, mint bármilyen politikai konfliktus.

Bobkov visszaemlékezése azért különösen fontos ellenpont, mert kategorikusan elutasítja a Szuszlovval történt végzetes összecsapás történetét. Szerinte Cvigun nem volt olyan ember, aki elvi kérdésben nyíltan szembeszállt volna a politikai felső vezetéssel. A halál okát a súlyos rákbetegségben látta. Bobkov verziójában a Szuszlov-találkozó köré épült legenda egyszerűen utólagos politikai magyarázat.

A két forrást természetesen nem lehet pusztán tekintély alapján rangsorolni. Bobkov belülről ismerte a KGB-t, de visszaemlékezése később született, és érdeke fűződhetett ahhoz, hogy a szervezet vezetését mentesítse egy politikai gyilkosság vagy botrány gyanújától. Az emigráns szerzők viszont szabadabban beszélhettek, de sokkal gyengébb hozzáférésük volt az elsődleges

dokumentumokhoz.

A történeti mérleg ezért ezen a ponton nem dönthető el. Valószínű, hogy Cvigun és Szuszlov között lehetett valamilyen hivatali kapcsolat az érzékeny korrupciós ügyek miatt. Arra azonban nincs elég bizonyíték, hogy a találkozó tartalmát biztosan rekonstruáljuk. Még kevésbé bizonyítható, hogy a beszélgetés olyan megrázkódtatást okozott, amely közvetlenül Cvigun halálához vezetett.

A legenda erejét nem a bizonyítékok mennyisége, hanem az események sorrendje adta. Cvigun január 19-én meghalt. Szuszlov január 25-én halt meg. Néhány héten belül újabb korrupciós ügyek kerültek előtérbe. Tavasszal Andropov átkerült a pártapparátus vezetésébe. Novemberben Brezsnyev is meghalt. A kortárs megfigyelő számára nehéz volt elhinni, hogy ennyi változás egyszerűen egymás mellé sodródott.

A történeti nyomozás következő lépése azonban nem a nagy politikai összefüggés, hanem a lehető legszűkebb rekonstrukció. Mi történt 1982. január 19-én? Hol volt Cvigun? Ki találta meg? Mit közöltek a haláláról? És melyik részlet került be csak később a történetbe?

11. fejezet - 1982. január 19.

Szemjon Cvigun 1982. január 19-én halt meg. Ez az egyik kevés adat, amelyet a róla szóló valamennyi történet közös kiindulópontként kezel. A halál módjára vonatkozóan is széles körben elfogadott, hogy lőtt sérülés végzett vele, és a hivatalos vagy félhivatalos magyarázat öngyilkosság volt. A részletek azonban már korántsem ilyen egyszerűek.

A hivatalosként fennmaradt változat szerint Cvigun halála a Moszkva környéki, ogyincovói dácsájában történt. Szolovjov és Klepikova ezzel szemben azt írja, hogy fejbe löve találták az irodájában. Utóbbi részletet nem szabad automatikusan hiteles helyszíni adatnak tekinteni, mert a szerzők több ponton informális forrásokra és politikai következtetésekre támaszkodtak.

A helyszín eltérő leírása önmagában is mutatja, milyen kevés ellenőrizhető információ jutott nyilvánosságra az esemény idején. A dácsa-változat erősebb hagyományra támaszkodik, de eredeti helyszínelési irat hiányában továbbra is indokolt a forráskritikai óvatosság.

A korabeli hivatalos közlés elsődleges feladata nem a részletes tájékoztatás volt. A szovjet sajtó a vezetők haláláról általában rövid, erősen formalizált nekrológokat közölt. A személy politikai érdemeit felsorolták, a halál körülményeit azonban csak akkor részletezték, ha annak nem volt politikailag kényes vonatkozása. Egy öngyilkosság különösen érzékeny esetnek számított.

Cvigun rangja miatt halála nem maradhatott teljesen észrevétlen. A KGB első elnökhelyettese, hadseregtábornok, állami kitüntetések birtokosa és ismert közéleti szereplő volt. A nekrológ aláíróinak listája ezért a nyugati megfigyelők számára azonnal politikai dokumentummá vált. Mivel Brezsnyev neve hiányzott, a hiányt rögtön értelmezni kezdték.

A hiányzó aláírás később az egész Cvigun-rejtély egyik legtöbbet idézett részlete lett. Az egyik magyarázat szerint Brezsnyev politikailag elhatárolódott tőle. A másik szerint éppen ellenkezőleg, azért nem írta alá a nekrológot, mert tiltakozott Cvigun halálának körülményei ellen. Bobkov harmadik magyarázatot adott: szerinte Brezsnyev személyesen megrendült Cvigun halálán, de nem akarta aláírni egy öngyilkos nekrológját.

Ugyanaz az adat tehát három különböző politikai történetet táplált. Ez jól mutatja a kremlinológiai módszer korlátait. A szovjet rendszer titkossága miatt valóban szükség volt az ilyen jelek figyelésére, de egy hiányzó név önmagában nem mondja meg, miért hiányzik. Az értelmezéshez mindig további bizonyítékokra van szükség.

A halál közvetlen körülményeiről Krjucskov és Bobkov elsősorban az előzményekre koncentrált. Krjucskov részletesen leírja Cvigun hosszú betegségét, a tudóműtétet, a későbbi agyi érintettséget, a memória romlását és az egyre súlyosabb kezeléseket. Nála a január 19-i döntés nem váratlan politikai összeomlás, hanem egy hosszú egészségügyi folyamat végpontja.

Bobkov ugyanezt még egyértelműbben fogalmazza meg. Szerinte Cvigun utolsó hónapjaiban gyakorlatilag már nem dolgozott, a daganatos betegség pedig egyre súlyosabb állapotba sodorta. Amikor számára elviselhetetlenné vált a helyzet, önként vetett véget életének. Ezzel Bobkov teljes egészében leválasztja a halált a Galina-ügyről és a Szuszlovval kapcsolatos történetekről.

A kérdés azonban továbbra is az, hogy mennyire tekinthető ez közvetlen tudásnak. Krjucskov állítása szerint közel tizenöt éve ismerte Cvigunt, ugyanabban a dácstatelepen éltek, és családját is ismerte. Ez jelentős súlyt ad beszámolójának. Ugyanakkor visszaemlékezését jóval később írta, amikor a Cvigun-ügy körül már kialakultak az összeesküvés-elméletek, amelyekre tudatosan reagálhatott.

A súlyos betegség ténye önmagában még nem magyarázza meg teljesen az öngyilkosságot. Sok végstádiumú beteg nem választja ezt az utat, és egy konkrét döntés mögött több tényező is állhat. Elképzelhető, hogy a testi szenvedés mellett politikai nyomás, családi aggodalom vagy a jövőtől való félelem is szerepet játszott. A betegség és a politika ezért nem feltétlenül kizáró magyarázatok.

Az öngyilkosság pontos módjáról a rendelkezésünkre álló források sem adnak egységes képet. A fegyver típusát, a lövés pontos helyét, a test megtalálásának körülményeit és az első helyszíni intézkedéseket a későbbi irodalom ritkán támasztja alá elsődleges dokumentummal. Ezek a hiányok különösen fontosak, mert a gyilkossági elmélet eldöntéséhez éppen ilyen kriminalisztikai adatokra lenne szükség.

Ha rendelkezésre állna eredeti helyszínelési jegyzőkönyv, boncolási jelentés, ballisztikai vizsgálat vagy a család azonnali vallomása, a kérdés sokkal egyszerűbb lenne. A nyilvánosan hozzáférhető forrásanyagban azonban ezek nem jelennek meg olyan formában, amely lehetővé tenné a független ellenőrzést. Ez az egyik fő oka annak, hogy a politikai gyilkosság hipotézise évtizedekkel később is fennmaradhatott.

A későbbi szerzők ezért közvetett jelekre támaszkodtak. Cvigun állítólag nem volt depressziós. Magas rangú tisztviselőként sok veszítenivalója volt. Személyisége alapján egyesek nem tartották öngyilkos típusnak. Ezek az érvek azonban gyengébbek, mint egy helyszíni bizonyíték. Az, hogy valaki környezete szerint nem hajlamos öngyilkosságra, nem zárja ki, hogy súlyos betegség vagy váratlan válság esetén mégis így döntsön.

Mitchell éppen ebből a személyiségérvből indul ki, amikor kétségbe vonja az öngyilkosság valószínűségét. Cvigunt életet kedvelő, sikeres, társasági embernek látja, akiről nem könnyű elhinni, hogy önkezével vetett véget életének. Innen jut el a KGB-s likvidálás lehetőségéig. Az érvelés azonban nem kriminalisztikai, hanem pszichológiai és politikai jellegű.

Szlovjov és Klepikova még erősebben politikai logikából indul ki. Szerintük Cvigun Brezsnyevhez való lojalitása miatt útjában állt Andropovnak, ezért eltávolítása közvetlen politikai hasznot hozott a KGB elnökének. A halál időzítése és a későbbi hatalmi fejlemények ebben a történetben egymást erősítő bizonyítékká válnak.

Itt azonban ismét külön kell választani az indítékot és a bizonyítékot. Az, hogy valakinek előnye származik egy másik ember halálából, nem bizonyítja, hogy ő idézte elő. Andropov helyzete Cvigun halála után valóban javulhatott, de ugyanez történt Szuszlov halála után is. A szovjet vezetés elöregedése miatt 1982-ben több olyan változás következett be, amely egy fiatalabb és politikailag aktívabb vezetőnek kedvezett.

A január 19-i nap pontos rekonstrukciója ezért döntő lenne, de jelenlegi forrásaink alapján csak korlátozottan végezhető el. A halál időpontja, a lőtt sérülés és az öngyilkossággént kezelt hivatalos magyarázat biztosabb pontnak tűnik. A helyszín, a fegyver, a megtalálás pontos körülményei és az első órák eseményei további ellenőrzést igényelnek.

Ezek a hiányok nem jogosítanak fel arra, hogy a gyilkosságot valószínűbbnek tekintsük. Sokkal inkább azt mutatják, mennyire zárt rendszerben történt az eset. A szovjet állam nem érezte kötelességének, hogy egy magas rangú állambiztonsági vezető halálának részleteit a társadalom elé tárja. Ez a titkosság később maga termelte ki a gyanút.

Cvigun halálának másnapján a Szovjetunió tovább működött a megszokott rendben. A politikai vezetés nem adott jelet válságról. A KGB nem omlott össze, Andropov a helyén maradt, Brezsnyev pedig továbbra is főtitkár volt. A felszín alatt azonban a találgatások gyorsan elindultak. Egy olyan ember halt meg, aki túl közel állt a hatalom központjához ahhoz, hogy halála egyszerű magántragédiának tűnjön.

Hat nappal később Szuszlov is meghalt. Ez a második haláleset végleg megváltoztatta Cvigun történetének értelmezését. Ami január 19-én még súlyos betegség következményének tűnhetett, január végére már egy politikai átrendeződés első állomásaként is olvashatóvá vált. A két esemény közötti kapcsolatot azonban nem az bizonyította, hogy egymáshoz közel történtek.

12. fejezet - Az öngyilkos beteg

A Cvigun haláláról szóló történetek közül a legkevésbé látványos magyarázat egyben az, amelyhez a legközvetlenebb személyes visszaemlékezések kapcsolódnak. Vlagyimir Krjucskov és Filipp Bobkov egyaránt azt állította, hogy a KGB első elnökhelyettese súlyos daganatos betegségben szenvedett, és halálának elsődleges oka nem politikai konfliktus, hanem egészségi állapotának romlása volt.

Krjucskov leírása részletes. Szerinte Cvigun betegsége évekkal halála előtt kezdődött. Műtéten esett át, amelynek során tüdejének egy részét eltávolították, és a vizsgálatok rosszindulatú daganatot mutattak ki. A kezdeti prognózis kedvezőtlen volt, Cvigun azonban egy ideig viszonylag jó állapotba került. Krjucskov szerint az orvosok egy idő után úgy gondolták, hogy a szervezete megbirkózott a betegséggel, és közvetlen veszély már nem fenyegeti.

A javulás azonban nem bizonyult tartósnak. Krjucskov azt írja, hogy körülbelül két-három évvel Cvigun halála előtt a betegség újra súlyosbodott, és az agyat is érintette. A tábornok memóriája romlani kezdett, erős

fejfájások jelentkeztek, egyre több gyógyszert kellett szednie, sugárkezelésre járt, és időről időre hosszabb kórházi kezelésre szorult. Ez már nem egy enyhe vagy jól kontrollált állapot képe, hanem egy fokozatosan előrehaladó, életminőséget súlyosan rontó betegségé.

Krjucskov beszámolójának súlyt ad, hogy saját állítása szerint hosszú éveken át személyesen ismerte Cvigunt, ugyanabban a dácsatelepen éltek, és a családjával is kapcsolatban állt. Nem csupán intézményi kollégaként ír róla, hanem olyan emberként, akinek egészségi állapotáról közvetlen környezetén keresztül is lehettek információi. Ez nem teszi visszaemlékezését tévedhetetlenné, de megkülönbözteti azoktól a szerzőktől, akik moszkvai pletykákból vagy emigráns értesülésekből dolgoztak.

Bobkov még egyértelműbb. Szerinte Cvigun utolsó hónapjaiban gyakorlatilag már nem tudott rendesen dolgozni, és a daganatos betegség fokozatosan felőrölte. A közkeletű történetet, amely szerint a Szuszlovval folytatott konfliktus után lett öngyilkos, kifejezetten hamisnak nevezte. Értelmezésében Cvigun nem politikai becsületválság miatt döntött a halál mellett, hanem azért, mert betegsége elviselhetetlenné vált.

A két beszámoló egymást erősíti, de nem teljesen független egymástól. Mindketten ugyanahhoz az intézményi világhoz tartoztak, ugyanazokat az embereket ismerték, és utólag hasonló motivációjuk is lehetett: megcáfolni a KGB politikai gyilkosságairól vagy belső leszámolásairól szóló történeteket. Éppen ezért nem elég azt mondani, hogy két magas rangú KGB-vezető ugyanazt állította. Azt is meg kell vizsgálni, mennyire támasztható alá az egészségügyi történet más forrásokból.

A rákbetegség ténye önmagában azonban jól illeszkedik a korszak politikai kultúrájához is. A szovjet vezetők egészségi állapotát rendszerint titokban tartották. A betegséget politikai gyengeségként kezelték, különösen a legfelső elitben. A nyilvánosság sokszor csak akkor értesült egy vezető súlyos állapotáról, amikor már meghalt vagy képtelenné vált tisztségének ellátására.

Cvigun esetében ez még hangsúlyosabb lehetett. A KGB első elnökhelyettesének egészségi állapota állambiztonsági kérdésnek is számított. Egy olyan emberről volt szó, aki rendkívül érzékeny információkhoz fért hozzá, ezért kórházi kezelése, munkaképességének romlása vagy esetleges pszichés állapota sem feltétlenül kerülhetett nyilvánosságra.

A betegség magyarázatának egyik legerősebb eleme éppen az, hogy nem igényel bonyolult politikai konstrukciót. Egy súlyos, előrehaladott daganatos betegségben szenvedő ember öngyilkossága önmagában is életszerű lehetőség. Nem kell hozzá gyémántügy, Szuszlovval való összeütközés vagy Andropov-féle likvidálási terv. Történeti szempontból az egyszerűbb magyarázatot nem azért kell előnyben részesíteni, mert kevésbé izgalmas, hanem azért, mert kevesebb bizonyítatlan feltételezést igényel.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a politikai környezetet figyelmen kívül lehet hagyni. Egy végstádiumú betegséggel küzdő ember döntését a személyes és politikai stressz is befolyásolhatta. A betegség és a politikai nyomás nem zárja ki egymást. Lehetséges, hogy a súlyos egészségi állapot tette Cvigunt sebezhetőbbé, miközben a körülötte zajló események tovább növelték terheit.

A pszichológiai rekonstrukcióval mégis óvatosan kell bánni. Nincs olyan személyes napló, búcsúlevél vagy közvetlen vallomás, amelyből Cvigun saját gondolatai rekonstruálhatók lennének. Nem tudjuk, hogyan viszonyult betegségéhez, mennyire ismerte annak prognózisát, és beszélt-e valakinek arról, hogy nem

akarja végigélni az állapot romlását. Minden ilyen állítás későbbi értelmezés marad.

A betegség változatával szembeni egyik érv az volt, hogy Cvigun személyisége nem illett az öngyilkosság képéhez. Mitchell például életkedvelő, társasági emberként írta le, aki nem tűnt depresszióra hajlamosnak. Ez azonban gyenge érv. Az öngyilkossági kockázatot nem lehet pusztán társasági viselkedésből vagy nyilvános személyiségből megítélni, különösen egy súlyos, előrehaladó betegség esetén.

A magas rang és a siker sem jelent védelmet. Éppen ellenkezőleg, egy olyan ember számára, aki egész életét hatalommal, kontrollal és szolgálati tekintéllyel azonosította, különösen nehéz lehetett elfogadni a testi és szellemi képességek romlását. Krjucskov emlékezése szerint Cvigun memóriaproblémái is voltak. Egy KGB-vezető számára ez nem pusztán egészségügyi tünetet, hanem szakmai önazonosságának összeomlását is jelenthette.

Az agyi érintettség különösen fontos részlet, ha valóban dokumentált volt. A memóriazavar, fejfájás, sugárkezelés és gyógyszerelés együtt olyan állapotot rajzol ki, amely súlyosan befolyásolhatta a mindennapi

működést. Ez ugyanakkor orvosi dokumentáció nélkül továbbra is Krjucskov beszámolójára épül. A történeti bizonyosság szintje ezért alacsonyabb, mint akkor lenne, ha rendelkezésre állna kórházi irat vagy hivatalos orvosi jelentés.

A szovjet elit egészségügyi ellátását külön rendszer biztosította, és az ilyen dokumentumok hozzáférése évtizedeken át erősen korlátozott volt. Nem meglepő tehát, hogy a Cvigun-ügyben az egészségügyi magyarázat hosszú ideig visszaemlékezésekre támaszkodott. A titkosság itt ismét ugyanazt a problémát hozta létre, mint a politikai részleteknél: minél kevesebb ellenőrizhető adat állt rendelkezésre, annál könnyebben terjedtek alternatív magyarázatok.

Bobkov beszámolójának másik fontos eleme Brezsnyev reakciója. Szerinte a főtitkárt megrázta Cvigun halála, de nem akarta aláírni egy öngyilkos nekrológját. Ez a részlet jól illeszkedik a betegség-öngyilkosság változathoz, de éppen olyan nehéz önállóan ellenőrizni, mint a legtöbb más belső információt. Bobkov itt nem csupán eseményt ír le, hanem magyarázatot ad egy olyan jelre, amelyből más szerzők teljesen más következtetést vontak le.

A kérdés tehát nem az, hogy Bobkov vagy Szolovjov és Klepikova története izgalmasabb-e. A bizonyítékok minőségét kell összevetni. A súlyos betegségről két magas rangú, Cvigunt személyesen ismerő KGB-vezető beszél. A politikai likvidálásról főként emigráns szerzők és nyugati elemzők írnak, közvetlen kriminalisztikai bizonyíték nélkül. Ez jelenlegi forrásaink alapján egyértelműen a betegségből következő öngyilkosság verzióját teszi jobban dokumentálttá.

Mégsem lehet lezárni az ügyet. A súlyos betegség magyarázza, miért lehetett Cvigun öngyilkosságra hajlamosabb, de nem feltétlenül magyarázza a döntés konkrét időpontját. Miért éppen 1982. január 19-én? Mi történt az előző napokban? Volt-e új orvosi diagnózis, hirtelen rosszabbodás vagy olyan politikai esemény, amely meggyorsította a döntést? Ezekre a kérdésekre a rendelkezésre álló források nem adnak biztos választ.

A bizonytalanság teremtette meg a politikai magyarázatok helyét. Ha valaki elfogadta Cvigun betegségét, de úgy érezte, hogy ez önmagában nem elég az időzítés megértéséhez, könnyen összekapcsolhatta halálát a gyémántügglyel. A két magyarázat így nem feltétlenül egymás versenytársa lett, hanem egymásra épülő történetté válhatott: a beteg ember politikai

nyomás alá került, és ez váltotta ki a végső döntést.

Ezt a köztes lehetőséget érdemes külön megvizsgálni. Nem politikai gyilkosságot feltételez, és nem tagadja a rákbetegség jelentőségét. Azt kérdezi, hogy egy súlyosan beteg, Brezsnyevhez kötődő KGB-vezető számára mit jelenthetett, ha a szervezet nyomozása valóban eljutott a főtitkár családjáig.

13. fejezet - Az ember, akit sarokba szorítottak

A Cvigun-ügy második fő magyarázata szerint a tábornok valóban öngyilkos lett, de döntésében nem csupán betegsége játszott szerepet. A politikai helyzet olyan pontra jutott, ahol egyszerre kellett volna lojálisnak maradnia Brezsnyevhez, Andropovhoz, a KGB-hez és saját hivatali kötelezettségeihez. Ha ezek a lojalitások egymással összeegyeztethetlenné váltak, Cvigun valóban sarokba szorulhatott.

Ez a hipotézis azért vonzó, mert nem igényel titkos gyilkosságot, mégis helyet ad a politikai eseményeknek. A súlyos betegség lehetett az alaphelyzet, a gyémántügy pedig az a további teher, amely az utolsó döntést befolyásolta. A történet így kevésbé spekulatív, mint a likvidálási változat, de jóval összetettebb, mint Bobkov tisztán egészségügyi magyarázata.

Cvigun egész pályája Brezsnyevhez fűződő politikai kötődés mellett alakult. A főtitkár ajánlotta Andropov figyelmébe, és Cvigun maga sem titkolta lojalitását. Krjucskov szerint politikai orientációja egyértelmű volt. Ez a kapcsolat hosszú ideig inkább előnyt jelentett számára. Brezsnyev hatalmának csúcspontján egy ilyen

patrónus jelentős biztonságot adott.

1981 végére azonban ugyanaz a kötődés teher is lehetett. Brezsnyev egészsége látványosan romlott, a főtitkár környezetét egyre több korrupciós történet érintette, Andropov pedig már nem egyszerű beosztottként működött. A KGB elnöke teljes jogú Politikai Bizottsági tag volt, önálló politikai súllyal és saját kapcsolatrendszerrel.

Ha a Galina-kör vizsgálata valóban előrehaladt, Cvigunnak nehéz döntéseket kellett hoznia. A KGB első elnökhelyetteseként nem tehetette meg korlátlanul, hogy egy nyomozást egyszerűen eltüntessen. Brezsnyev embereként viszont aligha nézhette közömbösen, hogy a főtitkár családját kompromittáló ügyek kerülnek elő. Minden döntésével valamelyik kapcsolata sérülhetett.

Medvegyev változata éppen ezt a feszültséget őrizte meg. Szerinte Cvigun régóta tudott Galina környezetének ügyeiről, és korábban próbálta azokat kezelni, mielőtt hivatalos nyomozássá válnának. Ha így volt, akkor a későbbi vizsgálat előrehaladása személyes kudarcot is jelenthetett számára. Az addig informálisan kezelhető ügy többé nem maradt ellenőrzése alatt.

A politikai konfliktus egyik lehetséges eleme Szuszlov szerepe. Ha Cvigun valóban beszélt vele az ügyről, a találkozó eredménye komoly következményekkel járhatott. Nem kell feltételezni drámai veszekedést. Elég lehetett az is, ha világossá vált számára, hogy a pártvezetés többé nem tudja vagy nem akarja ugyanolyan módon megvédeni Brezsnyev környezetét, mint korábban.

A patronázusra épülő rendszerben ez önmagában egzisztenciális válságot jelenthetett. Cvigun politikai karrierje jelentős részben Brezsnyev támogatásával épült fel. Ha azt érzékelte, hogy patrónusa már nem képes megvédeni saját embereit, a saját jövőjét is bizonytalannak láthatta. Egy súlyosan beteg, hatvannégy éves vezető számára ez másképp hathatott, mint egy fiatalabb, új patrónushoz könnyebben alkalmazkodó apparatcsik számára.

A későbbi események valóban azt mutatták, hogy Brezsnyev régi hálózata gyorsan gyengült. Andropov hatalomra kerülése után több, a brezsnyevi korszakhoz kötődő vezető pozíciója romlott, és korrupciós ügyek is nagyobb nyilvánosságot kaptak. Cvigun 1982 januárjában természetesen nem ismerhette a jövőt, de érzékelhette ugyanazokat a változásokat, amelyek

később nyilvánvalóvá váltak.

A politikai nyomás hipotézisének mégis van egy komoly gyengesége: kevés közvetlen bizonyíték áll rendelkezésre arra, hogy Cvigun valóban személyes válságként élte meg a gyémánttügyet. Nincs búcsúlevél, amely erre utalna. Nincs hiteles résztvevői beszámoló arról, hogy a halála előtti napokban politikai összeomlásról beszélt volna. A legtöbb kapcsolatot utólag állították fel a kronológia alapján.

A legfontosabb körülmény éppen az időzítés. Az ékszerlopás december végén történt, a vizsgálat januárban haladt tovább, Cvigun pedig január 19-én meghalt. A rövid időköz erősíti a gyanút, de nem bizonyítja az okságot. Ugyanebben az időszakban Cvigun betegsége is előrehaladhatott. A két folyamat tehát párhuzamosan létezhetett.

A sarokba szorított ember képe pszichológiailag meggyőzőnek tűnhet, de történelmi szempontból óvatosságot igényel. Minél kevesebb saját szava maradt fenn Cvigunnak az utolsó heteiből, annál könnyebb utólag olyan érzéseket tulajdonítani neki, amelyek jól illeszkednek a választott történethez. A történelmi szereplők belső állapotát nem lehet pusztán politikai

helyzetükből levezetni.

Mégis van egy fontos különbség a politikai nyomás és a politikai gyilkosság között. Az előbbihez nem szükséges titkos parancs, fegyveres végrehajtó vagy meghamisított helyszín. Elég, ha Cvigun saját helyzetét reménytelennek érezte. Ezért a politikai öngyilkosság változatát nem lehet pusztán azzal elutasítani, hogy nincs bizonyíték gyilkosságra.

Bobkov ezt a lehetőséget sem tartotta valószínűnek. Szerinte Cvigun személyisége nem olyan volt, hogy egy felettessel folytatott konfliktus miatt végezzen magával. Inkább alkalmazkodó, konfliktuskerülő emberként jellemezte. Ez erős ellenérv, de nem döntő. A súlyos betegség, a politikai bizonytalanság és a személyes lojalitások összeomlása együtt olyan helyzetet teremthetett, amelyre korábbi viselkedéséből nem lehetett biztosan következtetni.

A Brezsnyevhez fűződő kapcsolat érzelmi oldala is ismeretlen. A későbbi források hol régi barátként, hol egyszerű protezsáltként, hol családi kapcsolatokkal összekötött emberként írják le Cvigunt. Ha kapcsolatuk valóban szorosabb volt, a főtitkár hanyatlása személyesen is érinthette. Ha viszont Krjucskovnak van

igaza, és a kapcsolat inkább hivatali-politikai jellegű volt, ez a tényező kevésbé lehetett fontos.

Az egyik legérdekesebb kérdés az, hogy Cvigun félt-e saját felelősségre vonásától. Egyes későbbi történetek szerint maga is tudhatott túl sokat Galina körének ügyeiről, esetleg részt vett bizonyos problémák eltussolásában. Ha úgy érezte, hogy a nyomozás visszamenőleg az ő döntéseit is vizsgálni fogja, az növelhette a rá nehezedő nyomást. Erre azonban jelenleg nincs közvetlen bizonyíték.

A másik lehetséges félelem a politikai jövő volt. Ha Andropov megerősödik, Cvigun Brezsnyev embereként könnyen elveszíthette volna pozícióját. Egy egészséges vezető számára ez nyugdíjazást vagy áthelyezést jelentett volna. Egy súlyosan beteg ember számára azonban a hatalom elvesztése, a kezelés, a fizikai leépülés és a politikai bizonytalanság együttesen sokkal súlyosabb lelki terhet jelenthetett.

Itt azonban ismét elérjük a bizonyíthatóság határát. A történész legfeljebb körülményeket tud felsorolni. Nem tudja megmondani, Cvigun melyiket milyen súllyal élte meg. A halál közvetlen motivációja személyes forrás nélkül részben szükségképpen ismeretlen marad.

Ez a bizonytalanság teszi vonzóvá a politikai gyilkosság verzióját is. Ahol hiányzik a világos személyes magyarázat, ott könnyű külső kényszerszerűen feltételezni. Ha valaki nem hiszi el, hogy Cvigun saját döntéséből halt meg, a következő kérdés adódik: kinek állt érdekében a halála?

Erre a kérdésre a későbbi irodalom szinte automatikusan Andropov nevét adta válaszként. Cvigun Brezsnyev embere volt, Andropov pedig Brezsnyev utódlására készült – legalábbis a későbbi történet szerint. A KGB-ben rendelkezett megfelelő eszközökkel, a halál után pedig politikailag valóban kedvezőbb helyzetbe került.

14. fejezet – Megölték Cvigunt?

A Cvigun-ügy legdrámaibb magyarázata szerint a KGB első elnökhelyettese nem saját kezével vetett véget életének, hanem politikai gyilkosság áldozata lett. Ez a változat már önmagában is rendkívül súlyos állítás. Ha igaz volna, azt jelentené, hogy a Szovjetunió állambiztonsági szervezetének egyik legmagasabb vezetőjét ugyanazon szervezet vagy annak valamelyik csoportja távolította el egy belső hatalmi küzdelem során. A hipotézis ezért csak akkor volna elfogadható, ha közvetlen vagy legalább erős, egymástól független közvetett bizonyítékok támasztanák alá.

R. Judson Mitchell könyvében kifejezetten felveti ezt a lehetőséget. Cvigunt olyan emberként írja le, akit személyisége alapján nem tart öngyilkosságra hajlamosnak, és úgy véli, hogy politikai helyzete miatt veszélyt jelenthetett Andropov számára. Mitchell szerint nem kizárható, hogy a tábornokot egy KGB-s „wet job”, vagyis titkos likvidálási akció keretében ölték meg.

Mitchell érvelése azonban elsősorban politikai logikára és kremlinológiai következtetésekre épül. Nem közöl ballisztikai adatot, helyszínelési jegyzőkönyvet,

szemtanúvallomást vagy olyan belső dokumentumot, amely gyilkosságot bizonyítana. A feltételezés abból indul ki, hogy Cvigun fontos szereplő volt az utódlási harcban, személyisége alapján nem látszott öngyilkos típusnak, halála pedig Andropovnak politikailag kedvezett.

Ez az érvelés első látásra erősnek tűnhet, de történeti szempontból több gyenge pontja van. A személyiségből nem lehet biztosan következtetni arra, hogy valaki képes-e öngyilkosságra. A politikai haszon pedig önmagában nem bizonyítja az okozati kapcsolatot. Egy olyan rendszerben, ahol a vezetők jelentős része idős és beteg volt, több haláleset is megváltoztathatta az erőviszonyokat anélkül, hogy bárki előidézte volna őket.

Szolovjov és Klepikova ennél jóval határozottabb történetet épít fel. Könyvükben Cvigun Brezsnyev embereként jelenik meg, aki Andropov saját szervezetén belül politikai ellenőrző funkciót töltött be. A szerzők szerint Cvigun akadályozta a Galina Brezsnyeva környezetét érintő nyomozást, és ezzel közvetlenül szembekerült Andropov érdekeivel. Következtetésük szerint a tábornok eltávolítása Andropov hatalmi stratégiájának részévé vált.

A könyvben a történet szinte zárt logikai láncot alkot. Andropov korrupciós ügyeket használ Brezsnyev körének gyengítésére. Cvigun felismeri a veszélyt, és megpróbálja leállítani a nyomozást. Andropov számára ekkor már nincs visszaút. Cvigun meghal, a vizsgálat újraindul, Szuszlov is eltűnik a politikai színről, Andropov pedig hónapokon belül a pártapparátus központjába kerül. Az események sorrendje így előre megtervezett művelet benyomását kelti.

A probléma az, hogy a lánc több eleme is feltételezés. Nem bizonyított, hogy Andropov előre kidolgozott terv szerint használta a korrupciós ügyeket Brezsnyev eltávolítására. Nem bizonyított, hogy Cvigun ténylegesen blokkolta a gyémántügyet. Nem bizonyított, hogy a halál kriminalisztikai körülményei ellentmondtak volna az öngyilkosságnak. És nincs közvetlen bizonyíték arra sem, hogy Andropov utasítást adott volna Cvigun meggyilkolására.

Szolovjov és Klepikova munkájának forráshelyzete önmagában is óvatosságot követel. A szerzők közel az eseményekhez, emigrációban dolgoztak, és több olyan információt közöltek, amely moszkvai kapcsolatokból, informális csatornákból vagy politikai elemzésből származott. Könyvük értéke éppen az, hogy megőrizte a

korszak belső híreit és feltételezéseit. Ugyanakkor sokszor kevésbé választja el egymástól a bizonyított tény és a szerzői következtetést.

A gyilkossági hipotézis egyik kulcskérdése az indíték. Mit nyert volna Andropov Cvigun halálával? A válasz első látásra egyszerű. Cvigun Brezsnyev embere volt a KGB vezetésében, ezért eltűnése növelhette Andropov mozgásterét. Ha valóban akadályozta a Galina-kör vizsgálatát, halála után a nyomozás gyorsabban haladhatott. Ha pedig a KGB vezetői utódlásában önálló súlyt képviselt, Andropov számára további kockázatot jelenthetett.

Az indíték azonban még ebben a formában sem egyértelmű. Cvigun súlyosan beteg volt, tehát politikai jövője eleve bizonytalan lehetett. Nem tartozott a főtitkári poszt esélyesei közé, és Andropov KGB-elnöki pozícióját sem közvetlenül veszélyeztette. Ha Andropov valóban Brezsnyev utódlására készült, Cvigun eltávolítása csak egy kisebb akadály megszüntetését jelenthette volna, miközben egy ilyen gyilkosság lebukása beláthatatlan politikai kockázattal járt volna.

A következő kérdés a lehetőség. A KGB természetesen rendelkezett olyan operatív kapacitással, amely titkos

likvidálások végrehajtását elvileg lehetővé tette. A szovjet állambiztonság történetében korábban és külföldön is voltak politikai gyilkosságok. Ebből azonban nem következik, hogy minden gyanús haláleset mögött a KGB állt. A képesség megléte nem bizonyítja annak alkalmazását.

Ráadásul Cvigun maga is a szervezet csúcsán állt. Egy ilyen ember meggyilkolása sokkal kockázatosabb lett volna, mint egy emigráns vagy külföldi politikai ellenfél likvidálása. Ismerte a KGB módszereit, védett környezetben mozgott, és halála szükségképpen felkeltette a vezetés figyelmét. Egy belső művelethez több ember közreműködésére és utólagos hallgatására lett volna szükség.

A helyszíni adatok hiánya éppen ezért döntő. Ha bizonyítható lenne, hogy a lövés szöge, a fegyver helyzete, a lőpornyomok vagy a test megtalálásának körülményei nem egyeztek az öngyilkossággal, a gyilkossági hipotézis jelentősen megerősödne. Ilyen nyilvánosan hozzáférhető, ellenőrizhető kriminalisztikai anyag azonban jelenlegi forrásainkban nincs.

A gyilkossági verzió egyik érve Cvigun pszichológiai állapota. Mitchell szerint nem tűnt olyan embernek, aki

saját kezével vetne véget életének. Kalugin is inkább társasági, életkedvelő, olykor könnyed figuraként írja le. Ezek a jellemzések azonban nem cáfolják a Krjucskov és Bobkov által leírt súlyos betegséget. A személyiség és az egészségi állapot két külön kérdés.

Sőt, ha elfogadjuk Krjucskov adatait az agyi érintettségről, a memóriazavarokról és az erős fájdalmakról, Cvigun utolsó éveinek pszichológiai rekonstrukciója még bizonytalanabbá válik. Az a férfi, akit Kalugin évekkel korábban ismert, nem feltétlenül volt ugyanabban a lelki és fizikai állapotban 1982 januárjában.

A gyilkosság mellett gyakran felhozott másik érv a vizsgálatok felgyorsulása Cvigun halála után. Burjaca letartóztatása és Galina környezetének későbbi kihallgatásai valóban azt a benyomást kelthetik, hogy megszűnt valamiféle akadály. De ebből legfeljebb az következik, hogy Cvigun politikai súlya befolyásolhatta az ügyet. Azt nem bizonyítja, hogy ezért ölték meg.

Ugyanez igaz Szuszlov hat nappal későbbi halálára. A két esemény közelsége rendkívül gyanúsak tünhet, ha már eleve hatalmi összeesküvést feltételezünk. Ha azonban figyelembe vesszük Szuszlov korát és egészségi

állapotát, a természetes halál önmagában nem rendkívüli. Az időbeli közelség önmagában nem teremt közös elkövetőt.

A történet utólagos ismerete különösen veszélyes. Tudjuk, hogy Andropov néhány hónap múlva elhagyta a KGB-t, bekerült a párttitkárságba, majd Brezsnyev halála után főtitkár lett. Ez visszafelé nézve minden korábbi eseményt úgy festhet, mintha tudatos előkészítés lett volna. A kortárs helyzet azonban sokkal bizonytalanabb volt. Andropovnak nem lehetett biztos tudása arról, mikor hal meg Brezsnyev, hogyan reagál a Politikai Bizottság, és kik támogatják majd az utódlási küzdelemben.

A politikai gyilkosság elmélete tehát jelenlegi forrásaink alapján elsősorban következtetésekből áll. Létezhetett indíték. Létezett szervezeti képesség. Andropovnak származhatott előnye Cvigun halálából. Ezek fontos körülmények, de nem elegendők a gyilkosság megállapításához.

A másik oldalon a betegségekre vonatkozó beszámolók közvetlenebb forrásokból származnak. Krjucskov és Bobkov személyesen ismerték Cvigunt, és részletes egészségügyi történetet adtak. Ez sem tökéletes

bizonyíték, mert nincs előttünk orvosi dokumentáció, de forráskritikai szempontból közelebb áll az eseményhez, mint a későbbi politikai rekonstrukciók.

Ebből jelenleg az következik, hogy a gyilkossági hipotézis nem zárható ki abszolút bizonyossággal, de nincs elegendő bizonyíték ahhoz, hogy valószínűbbnek tekintsük az öngyilkosságnál. A történet politikailag logikus, kriminalisztikailag azonban alátámasztatlan.

Ez fontos különbség. A történelmi nyomozó feladata nem az, hogy a legdrámaibb történetet válassza, hanem hogy megmutassa, melyik változat milyen bizonyítékokra épül. Cvigun esetében a gyilkossági verzió ereje a politikai összefüggésekből, gyengesége pedig a közvetlen bizonyíték hiányából fakad.

15. fejezet – Brezsnyev hiányzó aláírása

A szovjet politikai rendszerben egy nekrológ nem csupán gyászjelentés volt. A magas rangú vezetők haláláról megjelenő hivatalos közlemények aláírói megmutathatták, milyen rangot tulajdonított a párt az elhunytak, kik vállaltak vele politikai közösséget, és milyen helyet foglalt el az állami hierarchiában. Éppen ezért a külföldi elemzők nemcsak azt olvasták, mi szerepel egy nekrológban, hanem azt is, mi hiányzik belőle.

Cvigun halála után a figyelem gyorsan arra irányult, hogy Leonyid Brezsnyev neve nem szerepelt az aláírók között. Egy olyan ember esetében, akit a későbbi irodalom rendszeresen Brezsnyev protezsáltjaként, régi ismerőseként vagy bizalmasaként említett, ez feltűnőnek tűnt. A hiányzó név szinte azonnal politikai jellé vált.

A legegyszerűbb értelmezés szerint Brezsnyev elhatárolódott Cviguntól. Ha a tábornok a főtitkár családját érintő ügybe keveredett, vagy elvesztette Brezsnyev bizalmát, a nekrológ aláírásának megtagadása ennek hivatalos jelzése lehetett. Ez a magyarázat jól illeszkedett ahhoz a történethez, amely szerint Cvigun a

gyémántügy miatt került válságba.

Szolovjov és Klepikova azonban ugyanebből a tényből éppen az ellenkező következtetést vonta le. Szerintük Brezsnyev nem azért hiányzott, mert elfordult Cviguntól, hanem azért, mert nem akarta utólag legitimálni egy szerinte meggyilkolt régi társ halálát. Az aláírás elmaradása ebben az értelmezésben egyfajta néma tiltakozás Andropov ellen.

Ez az értelmezés drámai, de ismét olyan belső szándékot tulajdonít Brezsnyevnek, amelyet közvetlen forrás nem bizonyít. A főtitkár nem hagyott nyilvános magyarázatot arra, miért nem írta alá a nekrológot. A későbbi szerzők ezért ugyanabból a hiányból különböző politikai jelentéseket olvastak ki.

Bobkov harmadik változatot adott. Szerinte Brezsnyevet megrázta Cvigun halála, tehát nem állt fenn személyes szakítás vagy politikai elhatárolódás. A főtitkár azért nem írta alá a nekrológot, mert Cvigun öngyilkos lett, és Brezsnyev nem akarta nevét adni egy öngyilkossággal végződő történet hivatalos gyászjelentéséhez.

Bobkov változata jól illeszkedik ahhoz a szovjet politikai kultúrához, amelyben az öngyilkosság különösen

kényes kérdésnek számított. A rendszer a magas rangú vezetőkről stabil, fegyelmezett, a párt ügyéhez hű képet kívánt fenntartani. Egy öngyilkosság ezt az önképet megzavarhatta, és politikailag kellemetlen kérdéseket vethetett fel.

Ugyanakkor Bobkov állítását sem lehet független dokumentummal igazolni. Nem tudjuk, jelen volt-e olyan beszélgetésen, ahol Brezsnyev megindokolta döntését, vagy későbbi magyarázatot ad egy számára logikusnak tűnő gesztusra. Visszaemlékezése ezen a ponton ugyanúgy értelmezés, mint a többi, még ha forráshelyzete erősebb is lehetett.

A hiányzó aláírás értelmezéséhez azt is meg kellene vizsgálni, milyen protokoll érvényesült más, öngyilkosságot elkövető magas rangú szovjet vezetők esetében. Ha Brezsnyev következetesen nem írta alá az ilyen nekrológokat, Bobkov verziója megerősödne. Ha viszont más hasonló esetekben szerepelt a neve, akkor külön magyarázatra lenne szükség.

Ez a kérdés azért fontos, mert a kremlinológia gyakran olyan jelekből dolgozott, amelyek valóban jelentéssel bírtak, de jelentésük nem mindig volt egyértelmű. Az aláírások sorrendje, egy név jelenléte

vagy hiánya, a temetésen elfoglalt hely, egy kitüntetés vagy kinevezés mind jelezhetett politikai változást. A módszer akkor vált veszélyessé, amikor a jelből automatikusan egyetlen okra következtettek.

Cvigun esetében különösen csábító volt ezt tenni. Ha Brezsnyev régi emberéről van szó, miért nincs ott a főtitkár neve? A kérdés jogos. Az azonban már nem következik belőle automatikusan, hogy Brezsnyev haragudott rá, vagy hogy Andropov ellen tiltakozott.

A nekrológ másik figyelemre méltó eleme, hogy a KGB vezetői, köztük Andropov, vállalták az aláírást. Szolovjov és Klepikova ezt álcázásként értelmezi: szerintük Andropov éppen azért írta alá, hogy eltakarja saját felelősségét. Ez azonban tipikus olyan érvelés, amelyben bármilyen adat beleillik az előzetes hipotézisbe. Ha Andropov nem írta volna alá, az is gyanús lehetett volna; mivel aláírta, az álcázás bizonyítékává vált.

Az ilyen önmagát igazoló érvelést történeti elemzésben kerülni kell. Egy hipotézis akkor ellenőrizhető, ha vannak olyan lehetséges tények, amelyek megcáfolhatnák. Ha minden esemény a hipotézist erősíti, függetlenül attól, mi történik, akkor már nem bizonyításról, hanem zárt narratíváról van szó.

A nekrológ tehát fontos forrás, de csak korlátozottan. Biztosan mutatja, hogy Brezsnyev neve nem szerepelt az aláírók között. Azt viszont nem mondja meg, miért. Ehhez további dokumentum, protokollszabály vagy közvetlen résztvevői vallomás szükséges volna.

A hiányzó aláírás ereje inkább abban rejlik, hogy megmutatja, milyen információs környezetben született a Cvigun-rejtély. A szovjet rendszer nem adott világos magyarázatot a halálra, ezért a megfigyelők minden apró részletből jelentést próbáltak kiolvasni. A titkosság így nem csökkentette, hanem növelte a találgatások számát.

Ha a vezetés részletesen közölte volna Cvigun betegségének történetét, a halál helyszínét, a vizsgálat eredményét és a búcsúlevél vagy más személyes dokumentum tartalmát, a politikai teóriák egy része talán el sem terjed. A rendszer azonban nem így működött. A hallgatás maga is politikai információvá vált.

A Brezsnyev-aláírás története ezért többet árul el a szovjet politikai kommunikációról, mint magáról a halál okáról. Megmutatja, hogy a Kreml zártsága miként alakította a külföldi és hazai értelmezéseket, és hogyan vált egy adminisztratív részletből évtizedeken át ismételt bizonyíték.

Cvigun halála után azonban nem kellett sokáig várni egy újabb eseményre, amely még tovább erősítette az összeesküvés képét. Hat nappal később meghalt Mihail Szuszlov. A két haláleset időbeli közelsége olyan erős narratív kapcsolatot teremtett, amelyet később szinte lehetetlen volt szétválasztani.

16. fejezet - Hat nappal később meghalt Szuszlov

1982. január 25-én, mindössze hat nappal Szemjon Cvigun halála után meghalt Mihail Andrejevics Szuszlov. Ha a két esemény között hónapok telnek el, valószínűleg jóval kevesebben próbálták volna őket egyetlen történetté összekapcsolni. A rövid időköz azonban szinte kínálta a feltételezést, hogy a két haláleset ugyanannak a hatalmi válságnak a része.

Szuszlov halála önmagában nem volt megmagyarázhatatlan. A szovjet vezetés egyik legidősebb tagja volt, hosszú ideje egészségi problémákkal küzdött, és a korszak politikai elitjében a súlyos betegségek egyáltalán nem számítottak kivételesnek. A Politikai Bizottság jelentős része hetvenes éveiben járt, több vezető rendszeres orvosi kezelés alatt állt, és a nyilvánosság ezekből rendszerint alig érzékelt valamit.

A későbbi legendák mégis gyorsan kapcsolatot teremtettek Cvigun és Szuszlov halála között. Az egyik változat szerint Szuszlovot annyira megviselte a Cvigunnal folytatott találkozó, illetve a tábornok halálhíre, hogy az hozzájárult saját összeomlásához. Más

történetek már ennél is tovább mentek, és közös politikai háttérre gyanakodtak. A rendelkezésre álló források azonban nem bizonyítják, hogy Szuszlov halálának közvetlen köze lett volna Cvigun ügyéhez.

Mitchell is megemlíti, hogy Moszkvában olyan hírek keringtek, amelyek Szuszlov halálát a Cvigun-ügy okozta megrázkódtatással hozták kapcsolatba. Maga azonban óvatosabban fogalmaz: ha valóban volt összefüggés, az legfeljebb az idős, beteg politikusra nehezedő stressz formájában képzelhető el. Ez nagyon messze van attól, hogy politikai gyilkosságot vagy közvetlen okozati kapcsolatot lehessen megállapítani.

Szuszlov politikai szerepe ugyanakkor valóban rendkívüli volt. Évtizedeken át a párt felső vezetésének egyik állandó szereplője maradt, miközben főtitkárok, miniszterelnökök és más Politikai Bizottsági tagok emelkedtek fel és tűntek el mellőle. Sztálin utolsó éveitől Hruscsov bukásán át Brezsnyev korszakáig jelen volt a döntéshozatal legfelső szintjén.

A nyugati sajtóban gyakran nevezték a Kreml „szürke eminenciásának”. A megfogalmazás könnyen azt a benyomást kelti, hogy láthatatlanul minden politikai döntést ő irányított. Ennél pontosabb úgy tekinteni rá,

mint a rendszer folytonosságának egyik legfontosabb őrére. Ideológiai kérdésekben nagy tekintéllyel rendelkezett, a pártapparátus működését kiválóan ismerte, és személyes súlya miatt a legfontosabb hatalmi kompromisszumokból sem lehetett egyszerűen kihagyni.

Hruscsov 1964-es eltávolításában is szerepet játszott, és a Brezsnyev-korszakban hosszú ideig a vezetés második vonalának egyik legstabilabb figurája maradt. Nem feltétlenül törekedett arra, hogy maga legyen főtitkár. Éppen állandósága adta erejét: olyan vezetőként működött, aki a különböző csoportok között is képes volt intézményi tekintélyt fenntartani.

Ez tette halálát politikailag sokkal jelentősebbé, mint amit pusztán formális tisztségei mutattak volna. 1982 januárjában Brezsnyev utódlásának kérdése még nem volt hivatalos politikai téma, de a vezetés tagjai aligha kerülhették meg. A főtitkár egészsége láthatóan romlott, és egyre fontosabbá vált, kik rendelkeznek kellő tekintéllyel ahhoz, hogy egy jövőbeli átmenet során befolyásolják a döntést.

Szuszlov éppen ilyen ember volt. Amíg életben maradt, egy új főtitkár kiválasztásánál véleményét nehéz lett volna figyelmen kívül hagyni. Halálával a Politikai

Bizottságban megszűnt egy olyan tekintély, amely képes lehetett lassítani vagy irányítani a hatalmi átrendeződést. Ezért Andropov számára objektíve kedvező változás következett be, függetlenül attól, hogy volt-e bármilyen szerepe Szuszlov halálában.

Itt ismét ugyanazzal a logikai problémával találkozunk, mint Cvigun esetében. Ha valakinek politikailag kedvez egy másik vezető halála, könnyű utólag feltételezni, hogy érdeke fűződött annak előidézéséhez. A történeti bizonyítás azonban nem működhet így. Az előny megléte legfeljebb indítékot teremthet egy hipotézishez, az esemény okozati magyarázatához további bizonyíték szükséges.

Szolovjov és Klepikova történetében Szuszlov halála mégis szinte természetes folytatása Cvigun eltűnésének. Náluk Andropov 1981–1982-ben már végső hatalmi küzdelmet vív a brezsnyevi rendszerrel. Cvigun az egyik akadály, Szuszlov a másik. Amikor mindketten rövid időn belül meghalnak, az út látványosan megnyílik előtte.

Ennek az értelmezésnek az ereje a dramaturgiában rejlik. A valós események valóban egymás után következtek. Cvigun január 19-én halt meg, Szuszlov január 25-én, tavasszal Andropov átkerült a Központi

Bizottság titkárságára, ősszel pedig Brezsnyev meghalt. A történet úgy olvasható, mint egy politikai hatalomátvétel előre haladó forgatókönyve.

A gyenge pont az, hogy a sorrend nem bizonyítja a forgatókönyv létezését. A szovjet vezetés 1982-ben egyszerűen rendkívül idős volt. A halálesetek és betegségek önmagukban is gyors személyi változásokat okozhattak. A rendszer hosszú ideig éppen azért látszott stabilnak, mert ugyanaz a nemzedék maradt hatalmon. Amikor ennek a nemzedéknek tagjai egymás után kezdtek kiesni, a változás hirtelennek és drámainak tűnt.

Szuszlov kiesése azonban valóban konkrét személyzeti kérdést teremtett. Ki tölti be azt a helyet a párttitkárságon, amelyet ő hagyott maga után? Ki kap nagyobb szerepet a Központi Bizottság napi irányításában? Ezek már közvetlenül kapcsolódtak Andropov jövőjéhez.

Andropov ekkor még a KGB élén állt. Ez hatalmas információs és intézményi erőt adott neki, de egyben korlátozta is. A szovjet politikai hagyományban a titkosszolgálat vezetőjének közvetlen felemelkedése a legfelső pártvezetésbe érzékeny kérdés volt. Berija története továbbra is ott állt a rendszer emlékezetében.

A KGB elnökének ezért ahhoz, hogy reális főtitkárjelöltté váljon, vissza kellett térnie a pártapparátus központjába.

Szuszlov halála ehhez teremtett lehetőséget. Néhány hónappal később Andropov valóban elhagyta a KGB elnöki tisztségét, és a Központi Bizottság titkára lett. Ez a lépés a későbbi fejlemények ismeretében kulcsfontosságúnak tűnik. A párttitkárságon már nem csupán állambiztonsági vezető, hanem közvetlenül a párt legfelső vezetésének egyik tagja lett.

Visszatekintve könnyű azt mondani, hogy Szuszlov halála teremtette meg Andropov felemelkedésének feltételét. Ez részben igaz is. A megüresedett politikai tér valóban kedvezett neki. Ettől azonban még nincs bizonyíték arra, hogy Szuszlov halála más lett volna természetes egészségi folyamatnál.

Cvigun és Szuszlov egymáshoz közeli halála tehát nem azért fontos, mert bizonyíthatóan összekapcsolódtak, hanem azért, mert politikai következményeik összeadódtak. Cvigun halálával Andropov elvesztett egy Brezsnyevhez kötődő magas rangú helyettest. Szuszlov halálával pedig eltűnt a pártvezetés egyik legnagyobb tekintélyű, régi tagja. Két külön esemény ugyanabba az irányba változtatta az erőviszonyokat.

Ez magyarázza, miért lett később olyan nehéz a két történetet külön kezelni. A politika következményei valóban közösek voltak, még akkor is, ha az okok nem. A későbbi összeesküvés-elméletek éppen ezt a különbséget mossák el: a közös következményből közös okra következtetnek.

Közben a korrupciós ügyek sem tűntek el. Mitchell szerint január végén újabb letartóztatások és kihallgatások következtek. Burjaca őrizetbe került, a Brezsnyev család környezetét érintő hírek pedig tovább terjedtek. A nyomozások folytatása még inkább azt a benyomást kelthette, hogy Cvigun és Szuszlov halálával valamilyen korábbi politikai akadály megszűnt.

Ez azonban továbbra is csak az egyik lehetséges értelmezés. Az ügyészségi és állambiztonsági eljárások saját ütemben is haladhattak, és az újabb letartóztatásokhoz nem feltétlenül volt szükség a két vezető eltűnésére. A fennmaradt források nem teszik lehetővé annak biztos megállapítását, hogy melyik döntést ki és mikor engedélyezte.

A Cvigun-rejtély szempontjából Szuszlov halálának legfontosabb tanulsága ezért más. Megmutatja, milyen gyorsan változhatott meg egy zárt politikai rendszer

erőegyensúlya pusztán azért, mert néhány kulcsszereplő kiesett. Egy ilyen helyzetben az utódlási harc anélkül is felgyorsulhatott, hogy bárki előre megtervezte volna az eseményeket.

1982 tavaszára tehát új helyzet állt elő. Cvigun nem volt többé a KGB vezetésében. Szuszlov nem volt többé a párt felső vezetésében. Brezsnyev továbbra is főtitkár maradt, de egészsége egyre rosszabb volt. Andropov pedig olyan pillanatban lépett ki a KGB-ből, amikor a pártapparátusban megnyílt előtte egy új út.

17. fejezet – Andropov útja szabaddá válik

Jurij Andropov 1982 májusában távozott a KGB éléről, és a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának titkára lett. A változás formailag kevésbé látványosnak tűnhetett, mint egy miniszteri vagy kormányfői kinevezés. A szovjet politikai rendszerben azonban éppen a párttitkárság jelentette azt a központot, ahonnan a személyzeti és szervezeti hatalom jelentős része kiindult.

Andropov ezzel visszatért ahhoz a világhoz, ahonnan 1967-ben a KGB-be érkezett. A különbség az volt, hogy most már tizenöt évnyi állambiztonsági tapasztalat, Politikai Bizottsági tagság és hatalmas kapcsolatrendszer állt mögötte. Nem ugyanaz az apparatcsik tért vissza a Központi Bizottságba, aki annak idején átvette a KGB-t.

A személyi lépés időzítése önmagában is figyelemre méltó. Szuszlov január végén meghalt, néhány hónappal később Andropov már a párttitkárságon dolgozott. Ez a kapcsolat történetileg megalapozottabb, mint a Cvigun-halálhoz kapcsolódó összeesküvési lánc: Szuszlov kiesése ténylegesen megváltoztatta a titkárság személyi szerkezetét, és lehetőséget teremtett új vezetők

felemelésére.

Andropov azonban még ekkor sem volt biztos utód. A brezsnyevi vezetésben Konsztantyin Csernyenko szintén nagy befolyással rendelkezett, és közvetlenebbül kötődött a főtitkár személyes apparátusához. Andrej Kirilenko hosszú ideig a vezetés második emberei közé tartozott. Dmitrij Usztyinov védelmi miniszter jelentős politikai súllyal bírt, és több más Politikai Bizottsági tag is része lehetett az utódlás körüli kompromisszumoknak.

Andropov előnye más jellegű volt. A KGB élén eltöltött másfél évtized alatt országos és nemzetközi információs hálózatot ismert meg. Tudta, milyen állapotban van a gazdaság, milyen problémákat jeleznek a regionális szervek, hol vannak korrupciós gócok, milyen társadalmi elégedetlenség létezik, és milyen személyes gyengeségei lehetnek a vezetés tagjainak. Ez a tudás önmagában is politikai erőforrás volt.

A KGB elnökeként ugyanakkor Andropov nehezen jelenhetett meg úgy, mint az egész párt természetes vezetője. A párttitkári kinevezés ezt a problémát oldotta meg. 1982 tavaszától ismét a párt apparátusának központi vezetője volt, nem egyszerűen a titkosszolgálat főnöke. Ezzel politikai profilja jelentősen megváltozott.

A későbbi események ismeretében a lépés szinte közvetlen előszobája a főtitkári tisztségnek. Ezt azonban a kortársak nem láthatták ennyire biztosan. Brezsnyev halálának időpontja nem volt előre ismert, és az utódlás eredménye sem következett automatikusan Andropov új tisztségéből.

Brezsnyev 1982 nyarán és őszén továbbra is szerepelt a nyilvánosság előtt, bár egészségi állapota egyre nehezebben volt leplezhető. A politikai rendszer ugyanakkor a folytonosság látszatát tartotta fenn. Nem volt nyílt utódlási kampány, nem jelentek meg jelöltek, és a sajtó természetesen nem tárgyalta, ki követheti majd a főtitkárt.

A háttérben azonban a személyi helyezkedés elkerülhetetlen lehetett. Csernyenko Brezsnyev közvetlen bizalmasaként rendelkezett erős pozícióval. Andropov viszont a KGB-ből hozott kapcsolatok mellett Usztyinovhoz és más vezetőkhez is közelebb kerülhetett. A két férfi eltérő politikai stílust képviselt, de az utódlás nem programok nyilvános versenye alapján dőlt el. A Politikai Bizottság belső kompromisszuma határozta meg.

Ebben a folyamatban Cvigun halála már alig játszott közvetlen szerepet. Januárban még a KGB egyik első számú vezetője volt; májusra Andropov maga is elhagyta a szervezetet. A politikai tér néhány hónap alatt teljesen átalakult. A Cvigun köré épült későbbi elméletek mégis úgy tekintettek január 19-re, mint a folyamat első tudatos lépésére.

Ennek egyik oka az, hogy Andropov felemelkedése utólag rendkívül gyorsnak látszott. Tizenöt éven át a KGB élén állt, majd kevesebb mint fél évvel Brezsnyev halála előtt visszatért a párttitkárságra, végül néhány nappal a főtitkár halála után ő lett az utód. Az események közötti rövid idő könnyen előre kidolgozott terv benyomását kelti.

Pedig más értelmezés is lehetséges. Andropov hosszú ideje a Politikai Bizottság tagja volt, országosan ismert vezető, és a pártvezetés egyik tapasztalt figurája. Szuszlov halála után egyszerűen logikus személy lehetett arra, hogy nagyobb szerepet kapjon a titkárságon. Brezsnyev halála után pedig ugyanígy logikus kompromisszumos jelölt lehetett egy előregedett vezetésen belül.

A két értelmezés között a különbség az előre eltervezettség kérdése. Az egyik szerint Andropov tudatosan távolította el vagy gyengítette riválisait, majd elfoglalta helyüket. A másik szerint ügyesen használta ki azokat a politikai lehetőségeket, amelyeket mások halála és a rendszer általános válsága teremtett számára. A jelenlegi források sokkal inkább az utóbbit támasztják alá.

Ez nem jelenti azt, hogy Andropov passzív lett volna. Politikai érzéke, kapcsolatai és intézményi tapasztalata nyilvánvalóan segítették felemelkedését. Képes volt felismerni a megfelelő pillanatot, és valószínűleg tudatosan építette támogatói körét. Az viszont más állítás, hogy ennek érdekében gyilkosságokat szervezett volna.

Brezsnyev 1982. november 10-én meghalt. A szovjet rendszer ismét ugyanazzal a kérdéssel szembesült, amelyet Sztálin és Hruscsov távozása után már ismert: hogyan lehet úgy új vezetőt választani, hogy közben a rendszer egységének látszata fennmaradjon. A döntés gyorsan megszületett. November 12-én Andropov lett a párt főtitkára.

Ekkor már különös fényt kapott minden, ami az előző hónapokban történt. Aki Andropovot tudatos hatalmi stratégia szerepében látta, annak Cvigun januári halála utólag már nem magántragédia, hanem a felemelkedés első állomása lett. Szuszlov halála eltávolította a második akadályt, a párttitkári kinevezés pedig lezárta az előkészületeket.

Ez a történet rendkívül koherens. Éppen ezért kell vele óvatosnak lenni. A történelmi valóság gyakran kevésbé rendezett, mint a róla utólag készített narratíva. Emberek megbetegszenek, meghalnak, hibáznak, improvizálnak és alkalmazkodnak. A politikusok pedig a váratlan helyzeteket éppúgy kihasználhatják, mint az általuk előidézetteket.

Cvigun halálából Andropovnak objektíve származhatott előnye. Szuszlov halálából még nagyobb. Brezsnyev gyors hanyatlása pedig végül megteremtette a főtitkári tisztség megszerzésének lehetőségét. Ezek az állítások nem vitatják az események politikai következményeit. Csak azt nem engedik meg, hogy a következményekből automatikusan szándékra következtessünk.

Andropov főtitkársága ráadásul maga is rövid lett. Az a politikus, akit egyes későbbi szerzők hideg, hosszú távú hatalmi tervezőként ábrázoltak, már hatalomra kerülésekor súlyos beteg volt. Alig több mint egy évig vezette a Szovjetuniót, és 1984 februárjában meghalt. Ez nem cáfolja korábbi ambícióit, de emlékeztet arra, mennyire fontos szerepet játszott a korszak politikájában az egészség és a biológiai véletlen.

A brezsnyevi gerontokrácia utolsó éveiben a hatalomért folytatott küzdelmet nem lehet elválasztani a vezetők fizikai állapotától. Cvigun súlyos beteg volt. Szuszlov idős és beteg volt. Brezsnyev egészsége összeomlóban volt. Andropov maga is beteg volt. Néhány év alatt egymás után haltak meg azok a férfiak, akik a hetvenes években még mozdíthatatlannak látszó rendszert vezették.

Ez a körülmény nem teszi érdektelenné a politikai konfliktusokat, de más fényt vet rájuk. A rendszer változásának motorja nem kizárólag a tudatos hatalmi manőver volt. Az idő is dolgozott. Egy előregedett vezetői nemzedék egyszerre veszítette el egészségi, politikai és intézményi stabilitását.

Cvigun 1982. januári halála ezért két történethez tartozik egyszerre. Az egyik egy konkrét ember személyes tragédiája, amely mögött súlyos betegség, politikai nyomás vagy más, ma már csak részben rekonstruálható ok állhatott. A másik a brezsnyevi korszak végének története, amikor a régi vezetés tagjai egymás után tűntek el, és a rendszer új egyensúlyt keresett.

A későbbi mítosz e két szintet kapcsolta össze. Cvigun halála azért lett politikai rejtély, mert pontosan abban a pillanatban következett be, amikor a Szovjetunió legfelső vezetésének szerkezete megbillent. Ha ugyanaz az öngyilkosság öt évvel korábban történik, talán soha nem válik ekkora történetté.

1982-ben azonban minden részlet jelentést kapott. A hiányzó Brezsnyev-aláírás, Szuszlov hat nappal későbbi halála, Burjaca letartóztatása, a korrupciós nyomozások folytatása és Andropov májusi kinevezése egyetlen kronológiába rendeződött. A kronológia valódi. Az abból felépített összeesküvés azonban továbbra sem bizonyított.

Ezzel a könyv nyomozó része lényegében elérkezik ahhoz a ponthoz, ahol már nem újabb változatokat kell

keresni, hanem a meglévő bizonyítékokat kell mérlegelni. A kérdés nem az, melyik történet a legérdekesebb, hanem az, melyik igényli a legkevesebb olyan feltételezést, amelyhez nincs közvetlen forrásunk.

Az utószóban ezért visszatérünk 1982. január 19-éhez, és külön mérlegre tesszük a három fő magyarázatot: a betegségből következő öngyilkosságot, a politikai nyomás által kiváltott öngyilkosságot és a likvidálás hipotézisét. A végkövetkeztetésnek nem azt kell megmondania, melyik történet hangzik jobban, hanem azt, meddig engednek elmenni a bizonyítékok.

Utószó - Mi történt Szemjon Cvigunna?

Szemjon Cvigun halálának története azért maradt fenn rejtélyként, mert a rendelkezésre álló források nem egyetlen világos magyarázatot adnak, hanem több egymással versengő történetet. Az egyik súlyos betegségben szenvedő ember öngyilkosságáról szól. A másik egy politikai csapdahelyzetről, amelyben a KGB első elnökhelyettese már nem tudta összeegyeztetni Brezsnyevhez fűződő lojalitását hivatali kötelességeivel. A harmadik szerint Cvigun a hatalmi küzdelem áldozata lett, és halála Andropov felemelkedésének egyik állomása volt.

A három verzió közül jelenlegi forrásaink alapján az első a legjobban dokumentált. Vlagyimir Krjucskov részletesen ír Cvigun daganatos betegségéről, a tüdőműtétről, a későbbi agyi érintettségéről, a memóriazavarokról, a fejfájásról és a sugárkezelésről. Filipp Bobkov ugyancsak súlyos rákbetegségről beszél, és azt állítja, hogy Cvigun utolsó hónapjaiban már alig dolgozott. Mindketten személyesen ismerték, és mindketten a KGB legfelső vezetéséhez tartoztak.

Ez önmagában még nem teszi beszámolóikat megcáfolhatatlanná. Közös intézményi háttérük miatt hasonló érdekeik is lehettek, és visszaemlékezéseik jóval később születtek. Az azonban fontos különbség, hogy ők egy konkrét egészségügyi folyamatot írnak le. A politikai gyilkosság verziója ezzel szemben főként körülményekből és politikai logikából épül fel.

A betegség magyarázata tehát erős, de nem teljes. Nem tudjuk pontosan, miért éppen 1982. január 19-én született meg a végső döntés. Nincs előttünk Cvigun búcsúlevele, naplója vagy olyan közvetlen vallomás, amelyből személyes motivációja rekonstruálható lenne. Az egészségi állapot magyarázza az öngyilkosság lehetőségét, de a konkrét időzítést nem feltétlenül.

Itt jelenik meg a második verzió, a politikai nyomás lehetősége. Cvigun valóban olyan helyzetben volt, amelyben Brezsnyevhez és Andropovhoz egyszerre kellett alkalmazkodnia. A főtitkár támogatásával került Moszkvába, de tizenöt éven át Andropov alatt szolgált. Ha a KGB vizsgálatai ténylegesen eljutottak Galina Brezsnyeva környezetéig, ez valódi lojalitási konfliktust teremthetett számára.

A probléma az, hogy kevés közvetlen bizonyíték mutat arra, hogy Cvigun ezt személyes válságként élte meg. A Szuszlovval történt állítólagos összeecsapásnak több, egymással ellentétes változata maradt fenn. Egyik szerint Cvigun a korrupcióellenes fellépést védte, másik szerint éppen ő próbálta megállítani a nyomozást. Már ez az ellentmondás is azt mutatja, hogy a találkozó köré utólag épült fel a politikai magyarázat nagy része.

A harmadik verzió, a gyilkosság hipotézise forráskritikai szempontból a leggyengébb. Mitchell felveti egy KGB-s likvidálás lehetőségét, Szolovjov és Klepikova pedig gyakorlatilag Andropov hatalmi harcának részeként ábrázolják Cvigun eltávolítását. A történet politikailag koherens, de hiányzik belőle az a fajta közvetlen bizonyíték, amely egy gyilkosság megállapításához szükséges volna.

Nincs nyilvánosan hozzáférhető helyszínelési jegyzőkönyv, amely idegenkezűséget mutatna. Nincs ballisztikai adat, amely ellentmondana az öngyilkosságnak. Nincs ismert szemtanú, aki gyilkosságról beszélne. Nincs parancs, belső feljegyzés vagy hiteles végrehajtói vallomás. A hipotézis legfontosabb érve az indíték és az utólagos politikai haszon.

A történeti bizonyításban ez nem elég. Sok politikus profitált riválisai halálából anélkül, hogy közük lett volna hozzá. Andropov helyzete valóban javult Cvigun és Szuszlov halála után, de ebből nem következik, hogy ő idézte elő bármelyiket. A brezsnyevi vezetés előregedése önmagában is gyors átrendeződést okozott.

A Cvigun-ügy egyik legfontosabb tanulsága éppen az, mennyire könnyű az események sorrendjéből szándékot olvasni. Januárban meghal Cvigun. Hat nappal később Szuszlov. Tavasszal Andropov a párttitkárságra kerül. Novemberben Brezsnyev meghal, Andropov pedig főtitkár lesz. Ez a sorozat történetként szinte túlságosan rendezett. A valóság azonban lehetett jóval kaotikusabb.

A politikai szereplők egészségi állapota ebben a korszakban legalább olyan fontos tényező volt, mint ambícióik. Cvigun rákbeteg volt. Szuszlov idős és beteg. Brezsnyev állapota hónapról hónapra romlott. Andropov maga is súlyos betegséggel küzdött, és főtitkársága alig több mint egy évig tartott. A hatalmi harc tehát nem légyeres térben zajlott, hanem egy fizikailag is hanyatló vezetői nemzedék utolsó éveiben.

A gyémántügy jelentősége ettől még valós. Galina Brezsnyeva környezetében ténylegesen léteztek

korruptciós és gazdasági bűnügyek, és a nyolcvanas évek elején ezek egyre közelebb kerültek a szovjet nyilvánosság határához. A KGB és más szervek vizsgálatai valóban érintettek olyan embereket, akik a főtitkár családjához kötődtek. Cvigun pozíciója ezért valóban kényes lehetett.

A legvalószínűbbnek jelenleg egy olyan magyarázat tűnik, amely nem választja el mereven az egészséget és a politikát. Cvigun súlyos, előrehaladott betegsége erős és több forrásból támogatott tényként jelenik meg. A politikai környezet ugyanakkor valódi stresszforrást jelenthetett. Az azonban már nem bizonyítható, hogy a gyémántügy vagy egy Szuszlovval folytatott beszélgetés közvetlenül kiváltotta volna az öngyilkosságot.

Ez a következtetés kevésbé látványos, mint a politikai gyilkosság története, de jobban megfelel a források jelenlegi állapotának. A rendelkezésre álló bizonyítékok nem teszik lehetővé egyetlen politikai szereplő felelősségének megállapítását, és nem igazolják, hogy Cvigunt megölték volna.

A történet azért maradt mégis életben, mert a szovjet rendszer nem adott elég információt ahhoz, hogy lezárható legyen. A titkosság nem egyszerűen eltakarja a

múltat, hanem új történeteket is létrehoz. A hiányzó dokumentumok helyét feltételezések töltik ki. A hivatalos hallgatás pedig gyakran többet táplál a gyanúból, mint egy világos magyarázat.

Cvigun nekrológja jó példa erre. Brezsnyev neve hiányzott az aláírók közül. Ez valódi tény. Hogy mit jelentett, arra legalább három eltérő magyarázat született. Egyik sem vezethető le magából a hiányból. A kremlinológia kénytelen volt jelekből dolgozni, mert a rendszer nem biztosított hozzáférést a döntésekhez.

Ugyanez történt a Szuszlov-találkozóval is. Lehetséges, hogy volt ilyen egyeztetés. Lehetséges, hogy a korrupciós ügy is szóba került. Az azonban már nem bizonyított, hogy drámai összeütközés történt, vagy hogy Cvigun feldúlt állapotban távozott volna. A történet annál részletesebbé vált, minél távolabb kerültünk az eseménytől.

A történeti nyomozásnak ezért nem kell mindenáron megoldást gyártania. Egy rejtély akkor is feltárható, ha a végén nem lehet valamennyi kérdésre biztos választ adni. Sőt, néha éppen az a legfontosabb eredmény, ha megmutatható, melyik állítás bizonyított, melyik valószínű, melyik lehetséges, és melyik pusztán legenda.

Cvigun esetében biztosabban tudjuk, hogy súlyosan beteg volt, mint azt, hogy politikai összeesküvés áldozata lett. Biztosabban tudjuk, hogy Brezsnyev támogatásával került a KGB felső vezetésébe, mint azt, hogy napi rendszerességgel kémkedett volna Andropov után. Biztosabban tudjuk, hogy Galina Brezsnyeva környezetét érintő korrupciós ügyek léteztek, mint azt, hogy Cvigun emiatt halt meg.

És biztosabban tudjuk, hogy Andropov politikailag profitált az 1982-es személyi változásokból, mint azt, hogy ő hozta létre őket. Ez a különbség végig meghatározza a történetet.

Szemjon Cvigun halála így nem oldódik fel egyetlen mondatban. A legjobban alátámasztott magyarázat továbbra is az öngyilkosság, amelynek hátterében súlyos betegség állt. A politikai nyomás lehetséges kiegészítő tényező. A gyilkosság hipotézise pedig jelenlegi forrásaink alapján bizonyítatlan marad.

A rejtély tehát nem feltétlenül abban áll, hogy ki ölte meg Cvigunt. Sokkal inkább abban, hogyan lett egy beteg KGB-tábornok halálából a brezsnyevi korszak végének egyik legtartósabb politikai legendája.

Kronológia

1917.

Megszületik Szemjon Kuzmics Cvigun. Későbbi hivatalos életrajzai állambiztonsági és háborús szolgálatát hangsúlyozzák, ám egyes későbbi visszaemlékezések több részletet vitatnak vagy árnyalnak.

1940-es évek vége - 1950-es évek eleje.

Cvigun a moldvai állambiztonsági apparátusban dolgozik, ugyanabban a köztársaságban, ahol Leonyid Brezsnyev magas párttiszségeket tölt be. Későbbi kapcsolatuk eredetét általában ehhez az időszakhoz kötik.

1950-es-1960-as évek.

Cvigun különböző köztársasági állambiztonsági vezetői posztokat tölt be, később az Azerbajdzsáni SZSZK KGB-jének élére kerül.

1967. május.

Jurij Andropov a KGB elnöke lesz. A kinevezés a párt és az állambiztonság kapcsolatának új korszakát nyitja meg.

1967. május 23.

Cvigunt Moszkvába hívják. Krjucskov visszaemlékezése szerint Brezsnyev ajánlja Andropov figyelmébe, de a konkrét tisztségről Andropov dönt. Cvigun a KGB elnökhelyettese lesz. 1967. november 24-én első elnökhelyettesé nevezik ki.

1967-1970-es évek.

Cvigun egyre magasabb pozícióba kerül a KGB vezetésében. Politikai lojalitása Brezsnyevhez több forrás szerint is egyértelmű.

1970-es évek.

Andropov alatt a KGB intézményi és politikai súlya megnő. A szervezet egyre több társadalmi, gazdasági és korrupciós problémáról készít jelentéseket a pártvezetés számára.

1970-es évek második fele.

Cvigun egészségi állapota Krjucskov szerint romlani kezd. Daganatos betegséget állapítanak meg nála, és tüdejének egy részét eltávolítják.

1970-es évek vége.

Galina Brezsnyeva környezetében egyre több, ékszerekkel, valutával és gazdasági visszaélésekkel kapcsolatos történet terjed. A későbbi források szerint a KGB is tudomást szerez ezek egy részéről.

1979-1981.

Krjucskov visszaemlékezése szerint Cvigun betegsége az agyat is érinti. Memórizavarok, fejfájás, sugárkezelések és kórházi kezelések következnek.

1981.

A szovjet vezetésben egyre fontosabbá válik Brezsnyev utódlásának kérdése, bár erről nyilvánosan nem beszélnek. Andropov továbbra is a KGB élén áll, teljes jogú Politikai Bizottsági tagként.

1981. december 27.

Szolovjov és Klepikova leírása szerint Irina Bugrimova híres állatidomár moszkvai lakásából értékes ékszerek tűnnek el. A későbbi vizsgálatot Galina Brezsnyeva környezetével is kapcsolatba hozzák.

1982. január eleje.

A gyémánt- és korrupciós ügyek körül egyre több magas rangú név merül fel. A későbbi beszámolók szerint Cvigun szerepe is előtérbe kerül, de a pontos kronológia nem rekonstruálható teljes bizonyossággal.

1982. január első fele.

Több későbbi forrás Cvigun és Mihail Szuszlov találkozásáról beszél. A beszélgetés tartalmáról egymást kizáró változatok maradtak fenn.

1982. január 19.

Szemjon Cvigun lőtt sérülés következtében meghal. A halált öngyilkossággként kezelik, de a pontos helyszín és a kriminalisztikai részletek a nyilvánosan hozzáférhető forrásokban nem egységesek.

1982. január.

Cvigun nekrológiáján több KGB-vezető neve szerepel, Brezsnyevé azonban nem. A hiányzó aláírás később a halál politikai értelmezésének egyik legfontosabb elemévé válik.

1982. január 25.

Meghal Mihail Szuszlov. A két haláleset közötti hatnapos időszak hamar összekapcsolódik a politikai találgatásokban.

1982. január vége.

A nyugati források szerint újabb letartóztatások és kihallgatások következnek a Galina Brezsnyeva környezetéhez kapcsolódó ügyekben.

1982. február-március.

Külföldi tudósítók egyre részletesebben írnak a Brezsnyev család környezetét érintő korrupciós és ékszerügyekről. Cvigun halálát már ekkor kapcsolatba hozzák ezekkel.

1982. május.

Andropov távozik a KGB éléről, és a Központi Bizottság titkára lesz. Ezzel közvetlenül visszakerül a pártapparátus legfelső vezetésébe.

1982. nyár-ősz.

Brezsnyev egészségi állapota tovább romlik. A felső vezetésen belül nő az utódlás kérdésének jelentősége.

1982. november 10.

Leonyid Brezsnyev meghal.

1982. november 12.

Jurij Andropov a Szovjetunió Kommunista Pártjának főtitkára lesz.

1983.

Megjelennek az első nagyobb nyugati és emigráns munkák, amelyek már összefüggő politikai történetként értelmezik Andropov felemelkedését és Cvigun halálát.

1980-as évek második fele.

A brezsnyevi korszak korrupciós ügyeiről egyre több információ kerül nyilvánosságra. Galina Brezsnyeva és környezetének története a korszak egyik legismertebb botrányává válik.

1990-es-2000-es évek.

Volt KGB-vezetők, köztük Bobkov és Krjucskov visszaemlékezéseikben részletesebben írnak Cvigunról. Mindketten elutasítják a politikai gyilkosság változatát, és súlyos betegségét tekintik halála fő okának.

A Cvigun-ügy ezzel több mint egy konkrét haláleset történetévé vált. A források változása megmutatja, miként alakult át ugyanaz az esemény a szovjet rendszer utolsó évtizedének politikai legendájává, majd történeti vitává.

Szereplők

Szemjon Kuzmics Cvigun

A KGB egyik legmagasabb rangú vezetője, 1967-től a szervezet központi apparátusának tagja, később első elnökhelyettes. Pályája Brezsnyev támogatásával emelkedett magasra, miközben közel másfél évtizeden át Andropov alatt dolgozott. 1982. január 19-én lőtt sérülés következtében halt meg. Halálát a legtöbb forrás öngyilkossággént kezeli, de az okokról több, egymással versengő magyarázat született.

Jurij Vlagyimirovics Andropov

1967 és 1982 között a KGB elnöke, majd 1982 májusától a Központi Bizottság titkára, novembertől az SZKP főtitkára. Cvigun közvetlen hivatali főnöke volt. Későbbi szerzők egy része tudatos hatalmi stratégiát tulajdonított neki, és Cvigun halálát is e felemelkedés egyik elemének tekintette. Közvetlen bizonyíték erre nem került elő.

Leonyid Iljics Brezsnyev

1964-től az SZKP első, majd főtitkára. Cvigunt moldvai szolgálatuk idejéből ismerte, és Krjucskov visszaemlékezése szerint 1967-ben ő ajánlotta Andropov figyelmébe. Cvigun nekrológját nem írta alá, és ez a

hiány később a halál politikai értelmezésének egyik központi elemévé vált.

Galina Leonyidovna Brezsnyeva

Brezsnyev lánya, a késő brezsnyevi korszak egyik legtöbbször emlegetett társasági figurája. Környezetének több tagja ékszer-, valuta- és korrupciós ügyekben került a hatóságok látókörébe. A Cvigun haláláról szóló politikai magyarázatok jelentős része abból indul ki, hogy a KGB nyomozása eljutott Galina társaságáig.

Mihail Andrejevics Szuszlov

Az SZKP egyik legrégebbi és legtekintélyesebb vezetője, évtizedeken át a párt ideológiai és szervezeti kérdéseinek meghatározó szereplője. Több későbbi forrás állítja, hogy Cvigun halála előtt találkozott vele a korrupciós ügyek miatt, de a találkozó tartalmáról ellentétes verziók maradtak fenn. 1982. január 25-én, hat nappal Cvigun után halt meg.

Vlagyimir Alekszandrovics Krjucskov

A KGB magas rangú vezetője, később a szervezet utolsó szovjet elnöke. Közel tizenöt éven át ismerte Cvigunt, és visszaemlékezésében részletesen leírta súlyos betegségét. A Cvigun-ügy egyik legfontosabb belső forrása, bár intézményi kötődése miatt beszámolója sem tekinthető teljesen elfogulatlannak.

Filipp Gyenyiszovics Bobkov

A KGB egyik legbefolyásosabb vezetője, hosszú ideig az Ötödik Főcsoportfőnökséghez kötődött. Határozottan elutasította azt a verziót, amely Cvigun halálát Szuszlovval való konfliktushoz vagy politikai összeesküvéshez kötötte. Szerinte a tábornok előrehaladott rákbetegség miatt lett öngyilkos.

Oleg Danilovics Kalugin

A szovjet külföldi hírszerzés magas rangú tisztje, később az Egyesült Államokban telepedett le, és élesen bírálta a KGB-t. Cvigunról ellentmondásos, de személyes portrét hagyott: szakmailag és intellektuálisan nem tartotta kiemelkedőnek, ugyanakkor jóindulatú, beosztottjain segítő emberként is emlékezett rá.

Georgij Karpovics Cinyov

A KGB egyik magas rangú vezetője, aki több forrás szerint Cvigunnál is szorosabban kötődött Brezsnyevhez és családjához. Cvigunnal rossz viszonyban állt, különösen azután, hogy Cvigun első elnökhelyettes lett. Jelenléte árnyalja azt az egyszerű képet, amely szerint Cvigun lett volna Brezsnyev egyetlen embere Andropov mellett.

Jurij Mihajlovics Csurbanov

Galina Brezsnyeva harmadik férje, a szovjet belügyi apparátus magas rangú vezetője, később belügyminiszter-helyettes. A Brezsnyev család és az MVD közötti közvetlen személyi kapcsolat egyik legfontosabb alakja. Később korrupciós ügyben is felelősségre vonták.

Nyikolaj Anyiszimovics Scsolokov

A Szovjetunió belügyminisztere, Brezsnyev régi politikai embere. Az MVD és a KGB közötti intézményi rivalizálás, valamint a brezsnyevi klientúra szempontjából fontos szereplő. A nyolcvanas évek elején az Andropov alatti korrupcióellenes fellépés egyik látványos vesztese lett.

Borisz Burjaca

Énekes és társasági figura, akit a nyugati források gyakran „Boris the Gypsy”, vagyis „Borisz, a Cigány” néven említettek. Galina Brezsnyeva közeli ismerőseként tartották számon. Neve ékszerekkel, valutával és korrupciós ügyekkel kapcsolatban is felmerült, és 1982 elején a hatóságok őrizetébe került.

Anatolij Kolevatov

A szovjet cirkuszi világ magas rangú vezetője, aki Galina Brezsnyeva társaságával is kapcsolatban állt. Későbbi beszámolók korrupcióval, valutával és ékszerekkel kapcsolatos ügyekben említik. A

„cirkusz-ügy” és a későbbi „gyémántügy” egyik visszatérő szereplője.

Irina Bugrimova

Híres szovjet állatidomár. Későbbi források szerint 1981. december végén értékes ékszereket loptak el moszkvai lakásából. Az ügy azért vált politikailag jelentőssé, mert az eltűnt tárgyak egy részét később Galina Brezsnyeva környezetével hozták kapcsolatba.

Alekszej Kondratovics

Író, szerkesztő, a Novij Mir egykori szerkesztőhelyettese. Medvegyev szerint Cvigun irodalmi munkásságában mások mellett ő is segítséget nyújtott. Ez az állítás része annak a vitának, amely Cvigun írói tevékenységének önállóságát és nyilvános önképét érinti.

Zsoresz Alekszandrovincs Medvegyev

Szovjet tudós és emigráns szerző, aki Andropovról írt könyvében nagyon közel az eseményekhez kapcsolta össze Cvigun halálát a Galina Brezsnyeva környezetében kibontakozó korrupciós ügyekkel. Forrásai részben informálisak voltak, de munkája azért fontos, mert megmutatja, milyen verziók terjedtek már 1982-ben és 1983-ban.

Vlagyimir Szolovjov és Jelena Klepikova

Emigráns szerzők, akik Andropovról szóló könyvükben a legkidolgozottabb politikai gyilkossági elméletet fogalmazták meg. Cvigunt Brezsnyev emberének tekintették, és halálát Andropov felemelkedésének részeként értelmezték. Munkájuk forráskritikát igényel, mert a szerzők maguk is elismerték, hogy több információjuk töredékes és nehezen ellenőrizhető volt.

R. Judson Mitchell

Amerikai politológus, aki a szovjet vezetői utódlás ciklikus mintáit vizsgálta. Cvigun halálát kifejezetten gyanúsaként tartotta, és felvetette egy KGB-s likvidálás lehetőségét. Érvelése azonban elsősorban politikai következtetés, nem kriminalisztikai bizonyítás.

Moshe Lewin

A Szovjetunió történetének jelentős kutatója. Cvigunt Brezsnyev Andropov mellé helyezett embereként értelmezte, és a késő szovjet rendszer intézményi, társadalmi és politikai válságainak tágabb összefüggésébe helyezte az ügyet.

Christopher Andrew és Oleg Gordievsky

A KGB történetének egyik legismertebb összefoglaló munkáját készítették el. Cvigun halálának részletes rejtélye helyett elsősorban a KGB intézményi fejlődéséhez, Andropov kinevezéséhez és a Brezsnyevhez

kötődő helyettesek szerepéhez adnak megbízható
háttérrel.

HÁTTÉRGYÁR

Források és forráskritika

A Cvigun-ügy forrásai különösen egyenetlenek. A halál közvetlen körülményeiről nincs előttünk olyan teljes, nyilvános elsődleges iratanyag, amely önmagában eldöntené a kérdést. A rendelkezésre álló anyag három nagy csoportba sorolható: belső KGB-visszaemlékezésekre, korai emigráns és nyugati rekonstrukciókra, valamint későbbi történeti és politológiai feldolgozásokra.

A belső visszaemlékezések legnagyobb értéke a közvetlen hozzáférés, ugyanakkor szerzőik saját intézményük emlékezetét is alakították. A korai emigráns és nyugati munkák időben közel készültek az eseményekhez, de gyakran névtelen moszkvai értesülésekre, diplomáciai hírekre és politikai következtetésekre támaszkodtak.

A későbbi történeti feldolgozások előnye a tágabb perspektíva és a több forrás összevetésének lehetősége, hátrányuk viszont, hogy sokszor ugyanazokat a korai értesítéseket öröklik. Ezért egyetlen szerző narratíváját sem érdemes kész magyarázatként átvenni.

A könyvben a több, eltérő helyzetű forrás által megerősített adatokat erősebb történeti állításként kezeljük; az egyetlen visszaemlékezésből ismert részleteket feltételesen, a névtelen informátorokra épülő történeteket pedig értelmezésként vagy korabeli híresztelésként. A részletes szerzőnkénti értékelés a bibliográfia után következik.

Felhasznált és ajánlott irodalom

Andrew, Christopher – Gordievsky, Oleg: KGB: The Inside Story of Its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev. HarperCollins / Harper Perennial.

Bobkov, Filipp – Makarevics, Eduard: KGB i vlast. Pjatoje upravlenyje: polityicseszkaja kontrrazvedka. Moszkva, 2019.

Kalugin, Oleg – Montaigne, Fen: The First Directorate: My 32 Years in Intelligence and Espionage Against the West.

Krjucskov, Vlagyimir: Licsnoje gyelo. Moszkva: Eksmo – Algoritm-Kniga, 2003.

Lewin, Moshe: The Soviet Century. Verso.

Medvedev, Zhores A.: Andropov. New York: W. W. Norton, 1983.

Miller, John: Mikhail Gorbachev and the End of Soviet Power. Macmillan / St. Martin's Press, 1993.

Mitchell, R. Judson: Getting to the Top in the USSR: Cyclical Patterns in the Leadership Succession Process. Hoover Institution Press, 1990.

Solovyov, Vladimir – Klepikova, Elena: Yuri Andropov: A Secret Passage into the Kremlin. Macmillan, 1983.

A végleges bibliográfiában ehhez érdemes majd hozzáadni a korabeli szovjet sajtóközléseket, az 1982. január-márciusi nyugati tudósításokat, az amerikai diplomáciai és hírszerzési dokumentumokat, valamint azokat a később megnyílt orosz forrásokat, amelyek Cvigun egészségi állapotáról, haláláról vagy a Galina Brezsnyeva környezetében folyó vizsgálatokról konkrét adatokat tartalmaznak.

A most rendelkezésre álló könyvanyag azonban már önmagában is elegendő ahhoz, hogy Cvigun halálának három fő magyarázatát egymással szembesítsük, és a bizonyítható tényeket elválasszuk a későbbi politikai legendáktól.

A főbb források részletes értékelése

Vlagyimir Krjucskov: Licsnoje gyelo

A Cvigun-ügy szempontjából az egyik legfontosabb visszaemlékezés. Krjucskov több mint egy évtizeden át személyesen ismerte Cvigunt, ugyanabban a KGB-vezetői közegeben dolgozott vele, és saját állítása szerint családját is ismerte. Beszámolója különösen fontos a Brezsnyevhez fűződő kapcsolat árnyalásához. Nem tagadja, hogy Brezsnyev ajánlotta Cvigunt Andropov figyelmébe, de elutasítja azt a későbbi képet, amely Cvigunt a főtitkár szinte családtagként kezelt bizalmasának mutatja.

Krjucskov részletesen foglalkozik Cvigun egészségi állapotával is. Leírja a tüdőműtétet, a rosszindulatú daganatot, majd a későbbi agyi érintettséget, a memóriazavarokat, a fejfájásokat, a gyógyszeres és sugárkezelést. Ez a jelenlegi forrásanyag legerősebb közvetlen támasza annak a magyarázatnak, hogy Cvigun halála súlyos betegségével függött össze.

A forrás korlátja ugyanakkor nyilvánvaló. Krjucskov egész pályája a KGB-hez kötődött, végül maga is a szervezet elnöke lett. Intézményi helyzetéből következően érdeke lehetett a KGB-t politikai gyilkosság vádjától távol tartani. Ez nem teszi beszámolóját

megbízhatatlanná, de indokolja, hogy állításait más forrásokkal együtt használjuk.

Filipp Bobkov - Eduard Makarevics: KGB i vlast. Pjatoje upravlenyje: polityicseszkaja kontrrazvedka

Bobkov visszaemlékezései a Cvigun-halál egészségügyi magyarázatának másik alapvető forrását jelentik. Határozottan elutasítja azt a történetet, amely szerint Cvigun a Szuszlovval való politikai konfliktus után követett el öngyilkosságot. Szerinte a tábornok súlyos daganatos betegsége elviselhetetlenné vált, és ez vezetett a halálhoz.

Bobkov emellett több kisebb részletet is megőrzött Cvigun személyiségéről és Andropovhoz fűződő viszonyáról. Ilyen a konyakos láda története, amelyet Cvigun állítólag Andropovnak küldött, Andropov felesége pedig visszaküldött. Az epizód önmagában nem döntő, de jól érzékelteti a két vezető eltérő stílusát és az apparátuson belüli személyes gesztusok szerepét.

Bobkov forrásértéke magas, mert belső szereplő volt, de ugyanaz a korlát érvényes rá is, mint Krjucskovra. A KGB egyik legmagasabb vezetőjeként saját intézményének emlékezetét is alakította. Különösen ott kell óvatosan használni, ahol kategorikusan elutasít olyan verziókat, amelyek a KGB felelősségét vetik fel.

Oleg Kalugin - Fen Montaigne: The First Directorate

Kalugin könyve elsősorban Cvigun személyiségének és KGB-n belüli megítélésének rekonstruálásához értékes. Cvigunt nem tartotta különösebben nagy formátumú vezetőnek, és Brezsnyev protezsáltjaként írta le. Ugyanakkor nem démonizálta: jóindulatú, a beosztottak problémáira figyelő emberként is megjelenik nála.

A Szolzsenyicin-könyv kölcsönzéséről szóló történet különösen érdekes, mert olyan emberi részletet őriz meg, amely a hivatalos életrajzokból teljesen hiányzik. Kalugin beszámolója arra is emlékeztet, hogy a szovjet elit gondolkodása sokkal összetettebb volt, mint amit a hivatalos ideológiai szerepek sugallnak.

Kalugin később nyílt konfliktusba került a KGB-vel és emigrációban írta meg emlékeit. Emiatt az ő visszaemlékezését is forráskritikával kell kezelni, csak éppen más irányú elfogultság lehetőségével, mint Krjucskov vagy Bobkov esetében.

Zsoresz Medvegyev: Andropov

Medvegyev könyvének legnagyobb értéke az időbeli közelség. Már 1982–1983 fordulóján olyan információkat rögzített, amelyek Cvigun halálát Galina Brezsnyeva környezetének korrupciós ügyeivel kapcsolták össze. Ez azt bizonyítja, hogy a gyémántügy és Cvigun halálának

összekapcsolása nem későbbi, glasznoszty korabeli legenda volt, hanem szinte azonnal megjelent.

Medvegyev részletesen ír a Kolevatov-Burjaca-Galina kapcsolatrendszeréről, és azt is állítja, hogy Cvigun korábban tudott Galina problémás társasági kapcsolatairól. Nála a tábornok inkább olyan emberként jelenik meg, aki megpróbálta megóvni a főtitkár családját egy nyílt botránytól.

A forrás legnagyobb gyengesége, hogy a szerző sokszor nem hivatalos informátorokra és moszkvai értesülésekre támaszkodott. A könyv ezért kiválóan használható annak megállapítására, milyen információk keringtek közvetlenül az események után, de nem minden részlete kezelhető bizonyított tényként.

Vlagyimir Szolovjov - Jelena Klepikova: Yuri Andropov: A Secret Passage into the Kremlin

Ez a munka a politikai gyilkossági hipotézis legkidolgozottabb korai változata. A szerzők szerint Cvigun Brezsnyev Andropov mellé helyezett embere volt, aki a főtitkár érdekeit védte, és szükség esetén fékezte a KGB elnökének politikai mozgásterét. A gyémántügyben Cvigun állítólag akadályozta a nyomozást, ezért Andropov számára eltávolítandó akadállyá vált.

Szolovjov és Klepikova ennél is tovább mennek. A Bugrimova-ékszerek ügyében felvetik, hogy bizonyos tárgyakat a KGB emberei helyezhettek el Galina környezetének kompromittálására. Cvigun halálát pedig lényegében Andropov hatalmi küzdelmének részeként értelmezik.

A szerzők saját előszavukban is jelzik, hogy információik töredékesek, több adat titkos csatornákból érkezett, és nem minden részletet tudtak teljes bizonyossággal ellenőrizni. Emiatt a könyv a politikai gyilkossági narratíva történetének alapforrása, de nem maga a bizonyíték a gyilkosságra.

R. Judson Mitchell: Getting to the Top in the USSR

Mitchell a szovjet vezetőváltások logikáján keresztül vizsgálja Cvigun halálát. Különösen fontosnak tartja az események időrendjét: Cvigun januári halálát, Szuszlov néhány nappal későbbi halálát, majd Andropov párttitkári felemelkedését.

Mitchell nem tartja meggyőzőnek az egyszerű öngyilkossági magyarázatot, és felveti egy KGB-s likvidálási akció lehetőségét. Érvelése azonban nem kriminalisztikai bizonyítéokra épül, hanem politikai mintázatokra, személyiségértékelésre és az utódlási folyamat elemzésére.

Ezért Mitchell könyve különösen hasznos annak bemutatásához, hogyan értelmezték egyes nyugati elemzők Cvigun halálát a szovjet utódlási rendszer részeként. A gyilkosság tényét viszont nem bizonyítja.

Moshe Lewin: The Soviet Century

Lewin könyve kevésbé foglalkozik magával a halálesettel, annál fontosabb viszont a politikai környezet megértéséhez. Cvigunt Brezsnyev által Andropov mellé helyezett emberként értelmezi, és a személyi függések, patronázsok, intézményi rivalizálások rendszerébe illeszti.

Lewin tágabb társadalomtörténeti megközelítése azért hasznos, mert segít elkerülni a visszatekintő torzítást. Cvigun szerepe nem kizárólag a halálából érthető meg. A brezsnyevi rendszer egyik jellegzetes vezetője volt, akinek karrierjét ugyanúgy meghatározta a patronázs, az intézményi hatalom és a politikai lojalitás, mint sok más kortársáét.

Christopher Andrew - Oleg Gordievsky: KGB

Andrew és Gordievsky munkája elsősorban a KGB intézménytörténetéhez nyújt háttérrel. Megerősíti, hogy Cvigun és más Brezsnyevhez kötődő vezetők Andropov elnökségének kezdetén kerültek fontos pozíciókba. A könyv jól használható annak megértésére, hogyan

illeszkedett Cvigun személye a párt és az állambiztonság közötti erőegyensúlyba.

A halál közvetlen körülményeinek vizsgálatában kevésbé fontos, mint Krjucskov vagy Medvegyev, de a szervezeti háttér ellenőrzéséhez nélkülözhetetlen.

John Miller: Mikhail Gorbachev and the End of Soviet Power

Miller munkája elsősorban a késő szovjet rendszer politikai kronológiájához használható. A Cvigun-ügy részleteiben nem alapforrás, de Andropov 1982-es párttitkári kinevezésének, Brezsnyev halálának és az utódlás menetének ellenőrzéséhez jó háttérmunka.

A forrásokból jelenleg biztosabban megállapítható tények

Cvigun Brezsnyev támogatásával került a KGB moszkvai vezetésébe, bár a kapcsolatuk szorosságáról eltérnek a visszaemlékezések.

Cvigun hosszú éveken át Andropov egyik legmagasabb rangú helyettese volt, és politikailag egyértelműen Brezsnyevhez kötődött.

Súlyos daganatos betegségről több magas rangú, személyesen ismerő KGB-vezető beszélt. A betegség részleteiről főként Krjucskov közöl adatokat.

Galina Brezsnyeva környezetében a hetvenes évek végén és a nyolcvanas évek elején valóban több korrupciós, valuta- és ékszerügy került elő.

Cvigun 1982. január 19-én lőtt sérülés következtében halt meg, és halálát öngyilkossággként kezelték.

Brezsnyev neve nem szerepelt Cvigun nekrológjának aláírói között.

Hat nappal később Mihail Szuszlov meghalt.

1982 tavaszán Andropov elhagyta a KGB-t és a párttitkárságra került, majd Brezsnyev novemberi halála után főtitkár lett.

A forrásokból nem bizonyítható biztosan

Nem bizonyítható, hogy Cvigun napi rendszerességgel Brezsnyevnek jelentett Andropov tevékenységéről.

Nem bizonyítható, hogy Cvigun személyesen állította le a Galina Brezsnyeva környezetét érintő nyomozást.

Nem rekonstruálható teljes bizonyossággal a Cvigun és Szuszlov közötti állítólagos utolsó találkozó tartalma.

Nem bizonyított, hogy Bugrimova ellopott ékszereit KGB-s provokáció részeként helyezték volna el más

szereplőknél.

Nem bizonyított, hogy Andropov utasítást adott Cvigun meggyilkolására, vagy hogy Cvigun halálát bármilyen KGB-művelet okozta volna.

Nem áll rendelkezésünkre olyan nyilvánosan hozzáférhető kriminalisztikai dokumentáció, amely idegenkezűséget igazolna.

Nem bizonyítható, hogy a gyémántügy volt Cvigun öngyilkosságának közvetlen kiváltó oka.

Forráshasználati megjegyzés

A könyv szövegében a különböző állításokat bizonyító erejük szerint kezeltük. A több, egymástól eltérő helyzetű forrás által megerősített adatokat tényként lehetett közölni. A csak egyetlen visszaemlékezésből ismert részleteket a forrás megnevezésével, feltételesebb formában használtuk. Az emigráns vagy nyugati elemzők által közölt, névtelen moszkvai értesülésekre épülő történeteket pedig minden esetben értelmezésként vagy korabeli híresztelésként kezeltük.

Ez különösen fontos a Cvigun-ügy esetében, mert a forráshiány maga is a történet része. A szovjet rendszer nem tette hozzáférhetővé a halál helyszíni és orvosi

dokumentációját, a KGB belső anyagainak jelentős része pedig hosszú ideig zárt maradt. A későbbi szerzők ezért olyan információs térben dolgoztak, ahol a tény, a kiszivárogtatás, a pletyka és a politikai értelmezés gyakran keveredett.

A könyv következtetése ezért nem végleges ítélet, hanem forráskritikai mérleg. A súlyos betegségből következő öngyilkosság jelenleg a legjobban dokumentált magyarázat. A politikai nyomás lehetséges kiegészítő tényező. A politikai likvidálás elmélete ugyan történetileg érdekes, de közvetlen bizonyíték hiányában hipotézis marad.

A Cvigun-ügy lezárásához elsősorban eredeti orvosi, helyszínelési és KGB-dokumentumokra lenne szükség. Amíg ezek nem hozzáférhetők, a történész feladata nem az, hogy a hiányokat bizonyossággal töltsse ki, hanem hogy pontosan megmutassa, hol ér véget a tudás, és hol kezdődik a feltételezés.

КГБ

СОВЕРШЕННО
СЕКРЕТНО

ДЕЛО № 447/3

АРХИВ

CVIGUN UTOLSÓ NAPJA

A GYÉMÁNTÜGY ÉS A KGB
HATALMI HARCA

1982. január 19-én lőtt seb következtében meghalt Szemjon Cvigun, a KGB első elnökhelyettese. A hivatalos magyarázat öngyilkosság volt, de a szovjet elitben és a nyugati elemzők között már akkor elindultak a találgatások. Súlyos betegség vitte rá? Vagy a Brezsnyev család környezetéhez vezető gyémántügy sodorta válságba? Esetleg a Jurij Andropov körül kibontakozó hatalmi harc egyik áldozata lett?

Ez a könyv a forrásokat, visszaemlékezéseket és egymásnak ellentmondó értelmezéseket ütköztetve járja körül a brezsnyevi korszak egyik legérdekesebb rejtélyét. Megrajzolja Cvigun pályáját, feltárja a KGB belső viszonyait, bemutatja Galina Brezsnyeva körének botrányait, és új fényben vizsgálja Andropov felemelkedését.

A Cvigun-ügy története egyszerre politikai krimi és történelmi nyomozás: egy haláleset nyomán kirajzolódik a késő szovjet rendszer egész világa.

H Á T T É R G Y Á R

A borító mesterséges intelligencia felhasználásával készült.